AB KOMİSYONU 2004 YILI TÜRKİYE İLERLEME RAPORU

A. GİRİŞ

Önsöz

Haziran 1998 Cardiff Avrupa Konseyi Zirvesi'nde, Komisyon'un, Ortaklık Anlaşması'nın 28. maddesine ve Aralık 1997 Lüksemburg Avrupa Konseyi Zirve Sonuçlarına dayanarak, Türkiye'ye ilişkin bir rapor hazırlayacağı belirtilmiştir. Komisyon, Türkiye'ye ilişkin ilk İlerleme Raporu'nu 1998 Ekim'de, diğer aday ülkelerin İlerleme Raporları ile birlikte sunmuştur.

Aralık 2002 Kopenhag Avrupa Konseyi Zirve Sonuç Bildirgesi'nde aşağıdaki ifade yer almaktadır:

"Birlik, Türkiye'yi reform sürecini devam ettirmeye teşvik etmektedir. Konsey'in, 2004 yılı İlerleme Raporu ve Komisyon'un görüşleri ışığında, Aralık 2004 tarihli Zirve'de Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini karşıladığı kararını alması halinde müzakereler gecikmeksizin başlatılacaktır."

Komisyon bu İlerleme Raporu'nu, Aralık 2004 Brüksel Avrupa Konseyi Zirvesi'ne yönelik olarak hazırlamıştır.

İlerleme Raporu'nun yapısı büyük ölçüde daha önceki yıllarda hazırlanan raporlarla aynıdır. Rapor:

- Birlik ve Türkiye arasındaki ilişkileri Ortaklık Anlaşması temelinde tanımlamaktadır;

- 1993 Kopenhag Avrupa Konseyi'nde belirlenen siyasi kriterler temelinde mevcut durumu analiz etmektedir;

- 1993 Kopenhag Avrupa Konseyi'nde belirlenen ekonomik kriterler temelinde Türkiye'nin mevcut ve gelecekteki durumunu değerlendirmektedir;

- Türkiye'nin üyelikten kaynaklanan yükümlülükleri üstlenebilme kapasitesini ele almaktadır. Bu bölümde sadece yapılan yasal düzenlemeler değil, mevzuatın uygulanması için gerekli olan adli ve idari kapasitenin gelişimi üzerinde de durulmaktadır.

Rapor, 2003 İlerleme Raporu'ndan bu yana kaydedilen ilerlemeyi göz önüne almaktadır ve 31 Ağustos 2004 tarihine kadar olan dönemi kapsamaktadır. Ancak, Rapor'daki tavsiye, Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerine ilişkin durumuna göre hazırlandığı için, 1999'dan bu yana kaydedilen ilerlemeye de yer verilmektedir. Rapor, ekonomik kriterlere ilişkin olarak ise, dinamik ve geleceğe yönelik bir değerlendirme sunmaktadır.

Rapor'da, Türkiye'nin Katılım Ortaklığı öncelikleri temelinde değerlendirildiği ayrı bir bölüm de bulunmaktadır. Daha önceki Raporlarda olduğu gibi, "ilerleme", kabul edilen yasa, alınan kararlar, onaylanan uluslararası sözleşmeler temelinde, uygulamaya önem verilerek ölçülmektedir.

AB ve Türkiye arasındaki ilişkiler

İkili ilişkilerde son dönemde kaydedilen gelişmeler

Geçen yıl içinde tartışılan konular, Türkiye'deki siyasi reformlar, insan hakları, Kıbrıs ve anlaşmazlıkların barışçı çözümü olmuştur. Ayrıca, Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası, Güney Kafkaslar, Batı Balkanlar, Orta Doğu Barış Süreci, Irak, İran, Afganistan ve etkili çok taraflılık gibi daha geniş uluslararası konularda da görüş alışverişinde bulunulmuştur.

Ortaklık Anlaşması'na dayanarak oluşturulan alt komitelerinin çatısı altında sürdürülen çalışmalar devam etmektedir. Bu sürecin amacı, Türkiye'ye, idari kapasite dahil olmak üzere, mevzuatın uygulanması konusunda yön göstermektir.

Türkiye'nin Topluluk programlarına katılımı, 2002 yılından bu yana, Türkiye'nin aday ülkelere açık olan onbir program ve ajansa katılımını sağlayan Çerçeve Anlaşma temelinde güçlenmiş ve artmıştır. Leonardo da Vinci II, Socrates II ve Gençlik Programı'na katılım için sürdürülen hazırlıklar ileri düzeydedir. Topluluk ajanslarına katılım kapsamında ise, Türkiye ile yeni Avrupa Havacılık Güvenliği Ajansı arasında işbirliği kurulmasına ilişkin tartışmalar devam etmektedir.

Ortaklık Anlaşması oldukça iyi işlemeye devam etmektedir. 17-18 Haziran'da gerçekleşen Avrupa Konseyi, Türkiye'yi, Ankara Anlaşması'nın yeni Üye Ülkelerin katılımına göre uyarlanması için Komisyon'la müzakereleri tamamlamaya davet etmiştir. Komisyon tarafından, anlaşmanın uyarlanmasına ilişkin olarak Türk yetkililere iletilen taslak protokol halen imzalanmamıştır. Türkiye Gümrük Birliği'ni Kıbrıs'ı içine alacak şekilde genişletmemiştir.

Gümrük Birliği'nin işleyişinde belirli ilerlemeler kaydedilmiştir. Özellikle ürünlerin teknik düzenlemesine ilişkin olarak Komisyon ve Türkiye arasındaki işbirliği gelişmiştir. Ancak, Türkiye'nin 1/95 sayılı OKK ile üstlendiği bazı yükümlülükleri yerine getirmemesinden kaynaklanan önemli hukuki ihtilaflar halen mevcuttur. Dolayısıyla, Gümrük Birliği'nin genişletilmesi ve derinleştirilmesine ilişkin Eylem Planı üzerinde bir anlaşmaya varılamamıştır. Hizmetler ve kamu ihaleleri müzakereleri, yavaş olmakla birlikte, 2003 ve 2004 yıllarında devam etmiştir. Türkiye'nin kamu ihalelerine ilişkin yasal düzenlemelerini uyumlu hale getirmemiş olması müzakerelerin önündeki temel engeldir. Rekabet kurallarının uygulanmasına ilişkin Ortaklık Konseyi Kararı ise Devlet Yardımlarını İzleme İdaresi'nin halen kurulamamış olması nedeniyle imzalanmamıştır.

Tarımsal ürünlerin ticareti 1/98 sayılı OKK ile düzenlenmektedir ve bu alanda bazı zorluklar bulunmaktadır. Türkiye'nin, AB menşeli canlı hayvan ve et ürünlerinin ithalatına getirdiği kısıtlama, anlaşmanın derinleştirilmesi ve Topluluğun diğer bölge ülkeleriyle imzaladığı tercihli anlaşmalara kıyasla ticaretin serbestleşmesi önünde engel oluşturmaktadır. 1/98 sayılı OKK'nin yeni katılan Üye Ülkelere göre uyarlanmasına ilişkin tartışmalar devam etmektedir.

AKÇT-Türkiye Serbest Ticaret Anlaşması (1/97 sayılı OKK) sorunsuz uygulanmaya devam etmektedir.

25 üyeli AB'nin Türkiye'nin dış ticaretindeki payı 2003 yılında artmaya devam etmiştir. Türkiye'nin toplam mal ticaretinde AB'nin payı 2003 yılında, bir önceki yıla kıyasla %11.5 artarak %54.7'lik bir düzeye gelmiştir. 2003 yılında, Türkiye'nin toplam ihracatının %58.1'i (22.7 milyar Euro) AB'ye yapılırken, ithalatının %52.4'ü (30.6 milyar Euro) AB'den yapılmıştır.

İçinde bulunduğumuz dönemde, Türkiye aleyhine iki adet anti-damping prosedürü işletilmektedir. Bunlardan biri gözden geçirme aşamasındadır. 2003 yılında hiçbir yeni anti-damping soruşturması başlatılmamış ve yeni önlem alınmamıştır. Mart 2004'te çiftlik somonunun ithalatına ilişkin bir koruma soruşturması başlatılmıştır. AB Nisan'da, konserve narenciye ithalatına ilişkin nihai koruma önlemi kabul etmiştir.

Topluluk Yardımı
Türkiye'ye yardım için oluşturulmuş bir katılım öncesi araç bulunmaktadır: Aralık 2001 Konseyi'nde kabul edilen Türkiye'ye ilişkin katılım öncesi mali yardım programı. Program, Katılım Ortaklığı önceliklerine odaklanmıştır.

Merkezi olmayan uygulama sistemi Ekim 2003'de Komisyon tarafından akredite edilmiş ve Haziran 2004'den itibaren tamamen işlevsel hale gelmiştir.

1995 ve 2003 yılları arasında, Türkiye'deki çeşitli programlara 1098 milyon Euro taahhüt edilmiştir. Türkiye'ye ilişkin 2004 Programı dahilinde Ulusal Program'a 235,6 milyon Euro ayrılacaktır. 2004 programının öncelikleri şu şekilde sıralanabilir:

- Kopenhag siyasi kriterleri: Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı'na önemli destek sağlanacaktır. Buna ek olarak, ara temyiz mahkemelerinin kurulması, sivil toplumun güçlendirilmesi ve ombudsman mekanizmasının oluşturulması desteklenecektir. Ayrıca, jandarmanın operasyonel standartlarının, sosyal diyaloğun ve güney doğudaki durumun gelişimi desteklenecektir (18.9 milyon Euro)

- Müktesebatın yakınlaştırılması: Piyasa denetimi ve uygunluk değerlendirmesi, laboratuvar işlemleri, su, atık ve gürültü yönetiminin gelişimi desteklenecektir. (31.8 milyon Euro). Ayrıca fikri mülkiyet hakları, tüketicinin korunması ve sermaye piyasası yasal çerçevesinin AB ile uyumlaştırılması ile tarım alanındaki uyumun ilk adımları da desteklenecektir.

- Kamu yönetiminin güçlendirilmesi: Kamu yönetiminin kapasitesinin güçlendirilmesi, vergi yönetimi, gıda güvenliği ve kontrolü, ulaşım ve elektrik sistemi gibi konulara yönelik projeler desteklenecektir (56.5 milyon Euro).

- Adalet ve İçişleri: Sığınma, göç ve sınır idaresi gibi konularda Türkiye'nin ulusal stratejik gelişmesi desteklenecektir. Diğer projeler, çocukların korunması; adaletin güvence altına alınması; jandarmanın kapasitesinin geliştirilmesine yönelik olacaktır (11.4 milyon Euro).

- Ekonomik ve Sosyal Uyum: Konya, Kayseri, Malatya ve Ağrı illerinin az gelişmiş bölgelerinin kalkındırılması hedeflenmektedir (77.5 milyon Euro).

Türkiye'ye sağlanan Topluluk yardımının olumlu etkisi bulunmaktadır. AB, temel eğitim, çevre altyapısı, sağlık ve makro ekonomik uyum gibi alanları önemli ölçüde desteklemiştir. Ayrıca, Avrupa Yatırım Bankası'ndan da önemli yardım sağlanmaktadır. Türkiye, 1992 ve 2002 yılları arasında 1,955 milyon Euro değerinde kredi finansmanı almıştır.

Eşleştirme
Aday ülkelerin en önemli önceliklerinden biri mevzuatı uygulayacak idari ve adli kapasiteyi oluşturmaktır. AB Komisyonu, bu amaca yönelik olarak, 1998 yılından bu yana, önemli ölçüde mali ve insan kaynağı ayırmaktadır.

Eşleştirme (twinning) sürecinde, uzman değişimi ile üye ülkelerdeki uzmanlığın aday ülkelere aktarılması hedeflenmektedir. Türkiye'ye ilişkin, 2002-2003 yılları arasında 30 proje gerçekleşmiştir. Eşleştirme, 2004 programında da, 22 projenin sonuçlarına katkıda bulunacaktır. Eşleştirme sistemi çerçevesinde öncelikle adalet ve içişlerine önem verilmiştir. Buna ek olarak, iç pazar, tarım, çevre, ulaşım, mali sektör ve gümrükler gibi alanlarda da projeler öngörülmektedir.

A. ÜYELİK KRİTERLERİ

SİYASİ KRİTERLER

Güçlendirilmiş siyasi diyalog ve siyasi kriterler
(Bu kısımda Kopenhag Avrupa Konseyi'nde ortaya koyulan ve aday ülkeler tarafından yerine getirilmesi gereken siyasi kriterler vurgulandıktan sonra 1998 ve 2003 İlerleme raporlarına atıfta bulunulmuştur.)

Helsinki Avrupa Konseyi'nden beri kaydedilen gelişmeler
Aralık 1999'daki Helsinki Avrupa Konseyi'nde Türkiye'ye verilen adaylık statüsü, Türkiye'nin çok geniş kapsamlı anayasal ve yasal reformlar üstlendiği bir sürece girmesinde kuvvetli bir katalizör görevi üstlenmiştir. On yıllardır düzensiz bir şekilde gerçekleşen ilerlemenin ardından Türkiye, kurumsal açıdan Avrupa standartlarına önemli ölçüde yakınlaşmıştır. Gerçekleştirilen siyasi reformlar, kişisel özgürlüklerin ve insan haklarının geliştirilmesinden sivillerin asker üzerindeki kontrolünün iyileştirilmesine kadar uzanan kapsamlı değişiklikler getirmiştir. Sivil toplum daha da güçlenmiştir. Reform süreci, önemli konuları net bir şekilde ele almış; liberal demokrasi lehine gittikçe artan bir mutabakatın altını çizmiştir.

Türkiye'nin katılım öncesi süreçteki tüm politikalarının eşgüdümünü sağlamak üzere 2000 yılında bir AB işleri dairesi kurulmuştur. 2001 yılında müktesebatın üstlenilmesine ilişkin bir Ulusal Plan kabul edilmiş; söz konusu plan 2003 yılında gözden geçirilmiştir. 2001-2004 yılları arasında kabul edilen bir dizi anayasal ve yasal değişiklik vasıtasıyla Katılım Ortaklığı'na paralel siyasi reformlar yapılmıştır. Geçtiğimiz birkaç yıl içinde, Türk hükümeti, reformların etkili bir şekilde uygulanması yönünde gayret göstermiştir. Reformların izlenmesi ve pratikte yaşanan sorunların çözülmesi için insan haklarından sorumlu Başbakan Yardımcısının başkanlığında Reform İzleme Grubu oluşturulmuştur. Bu kurum özellikle bürokrasideki ataletin ve tıkanıklıkların üstesinden gelinmesine gayret etmiştir. *Demokrasi ve hukukun üstünlüğü* alanında, kamu idaresi reformu beklentisi, 2002 başında yeni bir ivme kazanmıştır.

Kamu idaresi sisteminin baştan aşağı gözden geçirilmesi ve merkezi hükümet ile vilayet ve belediyeler arasındaki ilişkinin yeniden yapılandırılmasına yönelik bir Eylem Planı kabul edilmiştir. Kamu idaresi ve yerel hükümetin reformuna yönelik bir dizi yasa Temmuz 2004'de Parlamento tarafından kabul edilmiştir. Ancak bu yasalar Cumhurbaşkanı tarafından veto edilmiştir.

Sivillerin asker üzerindeki kontrolü güçlendirilmiştir. Milli Güvenlik Kurulu'nun görevleri, işleyişi ve yapısı değiştirilmiştir. Milli Güvenlik Kurulu çoğunluğu sivillerden oluşan ve yürütme yetkisi olmayan bir danışma organına dönüştürülmüştür. Ağustos 2004'de ilk defa bir sivil, Milli Güvenlik Kurulu'nun Genel Sekreteri olarak atanmıştır. Bütçenin şeffaflığının artırılması için Sayıştay'a askeri ve savunma harcamalarını denetleme yetkisi verilmiştir. YÖK ve RTÜK gibi organlardaki askeri temsilciler kaldırılmıştır. Askeri mahkemelerin yetki alanı daraltılmıştır. Hükümet, asker üzerindeki kontrolünü artan bir şekilde ortaya koymuştur. **Sivil-asker ilişkilerini AB'deki uygulamalar ile uyumlaştırma süreci devam etmekle birlikte, Türkiye'deki askeri kuvvetler halen bir dizi gayri resmi yolla etkisini devam ettirmektedir.**

Yargı sisteminde önemli değişiklikler yapılmıştır. Uluslararası ve Avrupa insan hakları bildirgesinin ulusal hukukun üstünde olduğu prensibi Anayasa'ya eklenmiştir. DGM'ler kaldırılmış ve bazı yetkileri yeni kurulan Bölgesel Ağır Ceza Mahkemelerine devredilmiştir. Parlamento yeni bir Medeni Kanun ve Ceza Kanunu kabul etmiştir. Yeni bir Ceza Muhakemeleri Usulü Kanun tasarısı ve Adli Polisin Oluşturulması ve Cezanın Uygulanmasına ilişkin kanun tasarıları kabul edilmeyi beklemektedir. Diğer yapısal değişiklikler ülke çapında Ara Temyiz Mahkemeleri ve aile mahkemeleri sisteminin oluşturulmasını içermektedir. Savunma hakkının ilgili Avrupa standartları ile uyumlaştırılması konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Bir Adalet Akademisi kurulmuş ve hakimler ve savcılara yönelik uluslararası hukuk ve insan hakları eğitimleri yoğunlaştırılmıştır. Yargıtay gibi yüksek mahkemeler, farklı siyasi reform paketleri ile kabul edilen değişiklik hükümlerini uygulayan kararlar vermişlerdir. **Ancak başta savcılar tarafından olmak üzere, reformlar halen dar bir şekilde yorumlanmaktadır.**

Türkiye, Rüşvetle Mücadeleye İlişkin OECD Konvansiyonu, Yolsuzluğa Karşı BM Konvansiyonu, Yolsuzluğa İlişkin Medeni Kanun ve Ceza Kanunu Konvansiyonları ile Kara Para Aklamaya ilişkin Konvansiyonu onaylamıştır. Türkiye 1 Ocak 2004 tarihinden bu yana Yolsuzluğa Karşı Avrupa Konseyi Devletler Grubu'nun (GRECO) üyesidir. Bazı yolsuzlukla mücadele tedbirleri kabul edilmiştir. Temmuz 2003'de hükümet eski üyelerinin dahil olduğu yolsuzluk davalarına ilişkin bir Parlamento raporu hazırlanmıştır. **Tüm bu yasal gelişmelere rağmen, yolsuzluk ekonominin ve kamu işlerinin tüm alanlarında çok önemli bir sorun olmaya devam etmektedir.**

İnsan hakları ve azınlıkların korunması konusunda, Türkiye, Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi veya Sosyal ve Uluslararası Kültürel Haklar Sözleşmesi gibi bazı uluslararası konvansiyonları çekince koyarak imzalamış ve/veya onaylamıştır.

Türkiye Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarına uymak için 2002 yılından itibaren artan bir şekilde gayret göstermiştir. AİHM'nin ihlaller tespit ettiği özel hukuk ve ceza davalarının yeniden görülmesi imkanının önü açılmıştır. Bu çerçevede duruşmalar yeniden yapılmış ve birkaç beraat kararı ile sonuçlanmıştır. **Leyla Zana ve arkadaşlarının davası, yargının farklı kollarının reformları yorumlama konusunda yaşadıkları zorlukları göstermektedir.**

Avrupa Konseyi Parlamenter Asamblesi, Haziran 2004'de, Türkiye'nin Avrupa Konseyi üyesi olarak yükümlülüklerini yerine getirme konusundaki taahhüt ve yeteneklerini net bir şekilde gösterdiği gerçeğinden yola çıkarak 1996'da başlatılan izleme sürecinin sona erdirilmesine karar vermiştir.

İdam cezası, Ocak 2004'de imzalanan Avrupa İnsan Hakları Konvansiyonu'nun 13 nolu Protokolü'ne uygun olarak tüm durumlar için kaldırılmıştır. Türkiye ayrıca AİHS'nin 6 nolu Protokolü'nü imzalayarak idam cezasına ilişkin mevzuatında kalan tüm atıfları kaldırmıştır.

İnsan haklarının uygulanması konusunda İçişleri Bakanlığı bünyesinde İnsan Hakları Başkanlığı, İnsan Hakları Kurulları ve İnsan Hakları Bürosu gibi birkaç kurum oluşturulmuştur. Parlamento İnsan Hakları Komisyonu, yürüttüğü bazı soruşturmalar sonrasında genel ve özel raporlar yayınlamıştır. **Ancak bu kurumların etkileri halen oldukça sınırlıdır.**

Medeni ve siyasi haklar konusunda, işkence ve kötü muamele ile mücadelenin güçlendirilmesine yönelik görüşmesiz tutukluluğun ortadan kaldırılması ve yargılama öncesi tutukluluk kurallarının iyileştirilmesi vb. önemli gayretler gösterilmiştir. **Ancak, tutuklular hakları konusunda yasa uygulayıcı birimler tarafından her zaman yeterince bilgilendirilmemektedir.** Yetkililer, işkence konusunda sıfır tolerans politikası benimsemiş ve işkence yapanların cezasız kaldığı durumların sınırlandırılması için yasal tedbirler kabul edilmiştir. Yeni Ceza Kanunu uyarınca işkence yapanlar daha ağır bir şekilde cezalandırılmaktadır. **İşkence artık sistematik olmasa da, işkence ve özellikle kötü muamele vakaları halen devam etmekte ve bu tür uygulamaların ortadan kaldırılmasına yönelik daha fazla gayret gösterilmesi gerekmektedir.**

2000 yılından itibaren cezaevi sistemi önemli ölçüde iyileşmiştir. Tutukluların Haklarının iyileştirilmesi amacıyla İnfaz Hakimleri ve İzleme Kurulları gibi mekanizmalar oluşturulmuştur.

2001 yılından itibaren temel hakların çerçevesi genişletilmiştir. İfade özgürlüğüne ilişkin bazı yasal kısıtlamalar kaldırılarak Terörle Mücadele Kanunu değiştirilmiştir. Şiddet içermeyen ifadelerinden dolayı hüküm giyen kişilerden bazıları beraat etmiş veya serbest bırakılmıştır. **Bununla birlikte farklı kanunlardaki birtakım hükümler, ifade özgürlüğünü haksız olarak sınırlamakta ve savcılar şiddet içermeyen ifadeden dolayı ceza davaları açmaya devam etmektedir.**

Anayasa değişiklikleri ile güçlendirilen basın özgürlüğü, yayın evlerinin kapatılması, dağıtımın durdurulması ve matbaa makinelerine el konulması gibi cezaları ortadan kaldıran yeni Basın Kanunu ile daha da iyileştirilmiştir. **Ancak, gazetecilere yönelik kovuşturma sıklığı endişe yaratmaktadır.**

Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununda yapılan değişiklik ile örgütlenme ve barışçı toplanma özgürlüğüne ilişkin bazı kısıtlamalar kaldırılmıştır. Temmuz 2004'te Parlamento tarafından kabul edilen ancak Cumhurbaşkanı tarafından veto edilen yeni Dernekler Kanunu, onaylanması durumunda, devletin derneklerin faaliyetlerine karışma olanağının sınırlandırılması bakımından önemli olacaktır. Tüm toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin sistematik bir şekilde kaydedilmesinin sona erdirilmesi ve güvenlik güçleri tarafından ölçüsüz güç kullanılmasının engellenmesine yönelik tedbirler alınmıştır. **Ancak raporlar, insan hakları dernekleri dahil, insan hakları savunucularının hala adli yollarla tacize uğradığını göstermektedir.**

Siyasi Partiler Kanunu değiştirilmiş ve parti kapatma sınırlandırılmıştır. **Ancak, son 5 yıl içinde, ana muhalefet partisi dahil (2001) iki önemli parti kapatılmıştır. Kanunun bazı hükümleri, Avrupa standartlarının altındadır.**

Din özgürlüğü konusunda, dini inancın Anayasa altında garanti altına alınmasına ve ibadet etme özgürlüğü bulunmamasına rağmen, Müslüman olmayan cemaatler hukuki kişilik, mülkiyet hakkı, din adamlarının eğitimi, okullar ve iç idareye ilişkin konularda sorunlar yaşamaya devam etmektedir.

Ekonomik ve sosyal özgürlükler konusunda, kadın-erkek eşitliği ilkesi güçlendirilmiştir. Yeni Ceza Kanunu uyarınca, namus cinayetlerini işleyenler, ömür boyu hapis ile cezalandırılacak, yargıç veya savcı tarafından resmi olarak izin verilmedikçe bekaret kontrolleri yasaklanacak, evlilik içi cinsel taciz adli bir suç olarak değerlendirilecektir. **Ancak, uygulamada kadınlara karşı şiddet önemli bir sorun olmaya devam etmektedir.**

Örgütlenme ve grev hakkı dahil toplu pazarlık hakkı konusunda önemli sınırlamalar devam etmektedir. Türkiye halen Avrupa Sosyal Şartı'nın 5. (örgütlenme hakkı) ve 6. (grev hakkını da içeren toplu pazarlık hakkı) maddelerini kabul etmemiştir. Ekonomik ve Sosyal Konsey sosyal diyaloğun geliştirilmesi amacıyla resmi olarak 2000 yılında kurulmasına rağmen, bu tür bir diyalog halen zayıftır.

Azınlık hakları, kültürel haklar ve azınlıkların korunması alanında, Anayasa, Kürt dilinin kullanılmasına ilişkin yasağın kaldırılması amacıyla değiştirilmiştir. Türk dili dışındaki diller ve lehçeler (Kürt dili dahil) kullanılarak radyo ve televizyon yayını yapılması ve bu dillerin öğretilmesi imkanı sağlayan değişiklikler - biraz gecikmeli olarak- yapılmıştır. Kürtçe dil kursları açılmış ve Kürtçe, Arapça, Boşnakça gibi bazı dillerde televizyon ve radyo yayınları gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, Güneydoğudaki kültürel faaliyetlerde

Kürtçe'nin kullanılmasına yönelik daha fazla tolerans gösterilmiştir. **Bu ilerleme önemli olmakla birlikte, yayıncılık ve eğitim alanları dahil olmak üzere kültürel hakların kullanılması önünde hala önemli kısıtlamalar vardır.**

Güneydoğunun bazı kesimlerinde 15 yıldır yürürlükte olan olağanüstü hal 2002'de tamamen kaldırılmıştır. Olağanüstü hal yönetimi kapsamında yargılama öncesi gözaltı haklarını kısıtlayan hükümler değiştirilmiştir. Yerleri değiştirilmiş kişilerin köylerine dönüşünü hedefleyen programın zayıflıklarının giderilmesi için uluslararası kuruluşlar ile işbirliği içerisinde çalışmalar başlatılmıştır. **Ancak yerel toplulukların ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarına cevap verecek ve bölgesel farklılıkları ortadan kaldıracak bütünleştirilmiş bir strateji hala kabul edilmemiştir.** Terör Eylemlerinden doğan Zararların Tazmin Edilmesine ilişkin bir Kanun Temmuz 2004'te kabul edilmiştir. Önceden yasadışı örgüt faaliyetlerinde bulunmuş kişilerin kısmi affını sağlayan **Topluma Kazandırma Yasası'nın etkisi sınırlı olmuştur. Son zamanlarda kayıplarla sonuçlanan birkaç hadise gerçekleşmesi**ne rağmen Güneydoğu'nun güvenliği konusunda 1999'dan beri çok önemli bir ilerleme kaydedilmiştir. **Uygulamada, yerleri değiştirilmiş kişilerin durumu ciddiyetini korumaktadır. Köy Koruculuğu Sistemi ve altyapının yokluğu gibi birkaç engel, yerleri değiştirilmiş kişilerin köylerine dönmelerini engellemektedir.**

Güçlendirilmiş siyasi diyalog alanında, Türk dış politikası önemli bir ilerleme kaydetmiştir. 1999 yılından itibaren Yunanistan ile ilişkiler olumlu bir şekilde gelişmiştir. Bir dizi ikili anlaşma imzalanmış ve bazı güven artırıcı tedbir kabul edilmiştir.

Kıbrıs konusunda, 2003 yılına kadar net bir pozisyon tespit edilememekle birlikte Türk hükümeti birçok defa, BM Genel Sekreteri'nin iyi niyet misyonunun devamı ile Kıbrıs sorununa kapsamlı bir çözüm bulunması yönündeki gayretleri desteklediğini açıklamıştır. Geçtiğimiz sene Türkiye, önemli bir politika değişikliği ile, BM Genel Sekreteri'nin Kıbrıs sorununun çözümüne yönelik gayretlerini aktif bir şekilde desteklemiştir. Türkiye Kıbrıs sorununun kapsamlı çözümüne yönelik Anan Planını ve bunu takip eden adadaki referandumu desteklemiştir.

Demokrasi ve Hukukun Üstünlüğü

Parlamento

Kasım 2002 tarihinde iktidara gelen AKP Hükümeti ile ana muhalefet partisi CHP arasında AB politikası konusunda güçlü bir görüş birliği sağlanarak uyum reformları salt çoğunlukla kabul edilmiştir. Aynı şekilde, AKP ve CHP milletvekillerinin Parlamento Komite çalışmaları esnasında kurdukları işbirliği sayesinde Ceza Kanunu reformu gerçekleştirilmiştir.

2002 İlerleme Raporu'ndan bu yana TBMM, Kopenhag siyasi kriterlerine ve AB müktesebatına uyuma ilişkin birçok yasa çıkartmıştır. Bunlar;
Bilgi Edinme Yasası (9 Ekim 2003), Milli Güvenlik Kurulu (MGK) ve MGK Genel Sekreterliği Yönetmeliği'nde bazı maddelerin yürürlükten kaldırılmasına ilişkin düzenleme (10 Aralık 2003), Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Yasası (10 Aralık 2003), Bankalar Kanunu'nun Değiştirilmesine İlişkin Kanun (12 Aralık 2003), Çocuk Mahkemeleri'nin Kuruluş, Görev ve Usulüne İlişkin Kanun (7 Ocak 2004), Anayasa Değişikliği Paketi (Haziran 2004), Kamu Çalışanları Sendikaları Yasası'nda yer alan değişiklikler, Sosyal Sigortalar Kanunu (Haziran 2004), Yeni Dernekler Kanunu (Temmuz 2004), Kamu İdaresi Reformu (Temmuz 2004), Terör eylemlerinden doğan zararların tazmin edilmesine ilişkin Yasa (Temmuz 2004), Yeni Ceza Kanunu (Eylül 2004) ve Temyiz Mahkemeleri'nin Kurulmasına dair Kanun (Eylül 2004).

Ekim 2003 ile Temmuz 2004 tarihleri arasında TBMM, toplam 261 yeni kanun kabul etmiştir. Bu süreçte merkezi bir role sahip olan Parlamento Komitelerinin yanı sıra AB Uyum Komitesi de birçok mevzuat alanında tavsiyede bulunmuştur. İnsan Hakları Parlamento Komitesi rapor çalışmalarını sürdürmüştür.

Yürütme

Türkiye, Kasım 2002 tarihinden bu yana iktidarda olan tek parti yönetimiyle istikrara kavuşmuş, Hükümet'in gösterdiği Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirme kararlılığı sayesinde siyasi ve ekonomik reformlar hız kazanmıştır. Geçen yıl boyunca, AB'ye katılım müzakerelerin açılması hususu Hükümet'in önceliğini teşkil etmiştir.

Hükümet, insan hakları reformlarının uygulanmasını desteklemek amacıyla Eylül 2003 tarihinde Reform İzleme Grubu'nu kurmuştur.

Avrupa Birliği Genel Sekreterliği (ABGS), AB mevzuatına uyumu ve mevzuatın uygulanmasını sağlamasının yanı sıra, mali işbirliğinin programlanması sürecinde de önemli koordinasyon görevi üstlenmiştir. **Ancak, Sekreterliğin kadro ve idari kaynak yetersizliği, kurumun yükümlülüklerini yerine getirmesi açısından engel teşkil etmektedir.**

Haziran ve Temmuz 2004 tarihlerinde, Kamu Sektörü Reformu Yasası'nı, İl Özel İdaresi Yasası'nı ve Belediyeler ile Büyükşehir Belediyeler Kanunu'nu içeren kamu idaresi reformu paketi TBMM tarafından kabul edilmiştir.

İdarenin dört ayrı seviyesinde (merkezi idare, il idaresi, Büyükşehir idaresi ve yerel idareler) yetki ve görevlerin paylaşımını amaçlayan söz konusu paket, ülkenin mevcut merkeziyetçi, hiyerarşik ve kapalı idari sistemini, yetki paylaşımına müsait, katılımcı, şeffaf, hesap verebilen ve halkına karşı sorumlu bir idari modele dönüştürmeyi öngörmektedir. Başarılı olduğu takdirde bu modernizasyon Türkiye'nin idari kültürünün iyileştirilmesini sağlayacaktır. Aynı zamanda söz konusu reformların, gerçekleştirmesi mümkün ve sürdürülebilir nitelikte olması önem taşımaktadır. Özellikle reformların etkisini değerlendiren bir uygulama planı, bütçe ve mali perspektiflere gereksinim duyulmaktadır.

Büyükşehir Belediyeleri Yasası dışındaki diğer kanunlardaki bazı maddeler Cumhurbaşkanı tarafından ilgili Anayasa maddelerine öncelikle de kamu yönetiminin bütünlüğüne ilişkin olanlara aykırı olmaları gerekçesiyle veto edilmiştir. Bu nedenle ilgili reformlar yürürlüğe girmemiştir. Parlamentonun bu mevzuatı tekrar gözden geçirmesi gerekmektedir.

Milli Güvenlik Kurulu

1999 yılından bu yana ordunun siviller tarafından kontrolü güçlendirilmiştir. Sivil otoritenin ordu üzerindeki yetkisinin açıklığa kavuşturulması amacıyla anayasal ve yasal çerçevede AB standartlarıyla örtüşen değişiklikler gerçekleştirilmiştir.

MGK'nın görevlerine, işleyişine ve yapısına ilişkin olarak Ocak 2004 tarihinde kabul edilen Tüzük, MGK Genel Sekreterliği'nin idari ve denetleyici güçlerini yürürlükten kaldırmıştır. Tüzük'te, MGK'nın bir danışma kurulu olduğu ve oynadığı rolün gündemi belirlemekle sınırlandığı ifade edilmiştir.

Diğer bir değişiklik, MGK'nın yapısıyla ilgili personel ve teşkilat indirimine gidilmesi olmuştur. MGK Genel Sekreterliği Yönetmeliği'nin gizliliğine ilişkin hükümler yürürlükten kaldırılmıştır. Ağustos 2004 tarihinde, MGK'ya ilk kez bir sivil genel sekreter atanmıştır.

Askeri ve savunma harcamalarını şeffaf hale getiren önlemler alınmıştır. Askeri harcamalarının sivil yetkililer tarafından kontrol edilmesine ilişkin yasalar kabul edilmiştir. Bunlar, bütçe dışı fonların mevcut bütçeye dahil edilmesine olanak sağlayan Kamu Mali Yönetimi ve Kontrolü Yasası ile askeri ve savunma harcamalarının, Parlamento'nun isteği üzerine, Sayıştay tarafından denetlenmesini mümkün kılan Yasadır. Mayıs 2004 tarihinde kabul edilen Anayasa Paketi ile, TSK'nın elinde bulunan devlete ait binalar da Sayıştay'ın denetimine tabi tutulmuştur. **Bu önemli mevzuatın uygulanmasının sağlanması için ilgili yasal düzenlemelerin yapılması gerekmektedir.**

Anayasal ve yasal değişiklikle, YÖK üyeleri arasında Genelkurmay temsilcisinin bulunmasına son verilmiştir. MGK temsilcisi RTÜK üyeleri arasından çıkarılmıştır.

İlk defa eğitim harcamalarının savunma harcamalarına göre arttığı tespit edilmiştir. 2004 yılı bütçesi, savunma harcamasının 5.6 milyar Dolar (%2.59), eğitim harcamasının 6.7 milyar Dolar (%3.06) olduğunu göstermektedir.

Mevcut gelişmelere rağmen, ordunun halen belli derecede özerkliğe sahip olmasını sağlayan hükümler mevcuttur. Kurumsal çerçevede, sivil sorumluluk dışında kalan hukuki ve idari yapılanmalar kalmıştır. Siviller, bazı suçlar için askeri mahkemelerde yargılanabilmektedir.

TSK'nın rolü ve görevleri çeşitli yasal hükümlerde belirtilmiştir. Bazı hükümlerin beraber yorumlanması orduya geniş hareket alanı sağlanmasına yol açmaktadır (TSK İç Hizmet Yasası'nın 35. ve 85/1 maddeleri, MGK Yasası'nın 2. maddesi).

TSK aynı zamanda, resmi olmayan bazı mekanizmalar aracılığıyla da etkisini sürdürmektedir. Çeşitli vesilelerle, MGK üyelerinin siyasi, sosyal ve dış ilişkiler meseleleri hakkında medya kuruluşlarına konuşmalar, brifingler veya demeçler verdikleri gözlemlenmiştir.

Genel olarak, MGK'nın işleyişine ilişkin reformlar, sivil ağırlıklı bir sivil – asker dengesinin kurulmasını sağlamış, bu alanda kamuoyu tartışmalarına ivme kazandırmıştır. Uygulamada sivil yetkililerin, ulusal güvenlik stratejisi ve savunma bütçesinin kontrolü gibi denetim yetkilerini tam olarak kullanması önem taşımaktadır.

Yargı Sistemi

1999 yılından bu yana, Türk yargı sisteminde önemli gelişmeler gerçekleşmiştir. Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nin (DGM) yerinde Ağır Ceza Mahkemeleri kurulmuştur. Yargı sisteminin verimliliğini artırmak amacıyla Yeni İhtisas Mahkemeleri kurulmuştur. Savunma hakkına ilişkin yasal değişiklikler yapılmıştır. Adalet Akademisi kurulmuş, hakim ve savcılara yönelik uluslararası hukuk ve insan hakları alanında eğitime hız verilmiştir. Reformların hayata geçirilmesinde hakim ve savcılara önemli roller düşmektedir.

Haziran 2004 tarihinde, Anayasa Mahkemesi'ne ilişkin reform yapılması amacıyla Avrupa Konseyi Venedik Komisyonu'ndan tavsiye alınmıştır.

Mayıs 2004 tarihinde kabul edilen Anayasa Değişikliği Paketi kapsamında;

- DGM'ler kapatılmıştır. DGM'lerin yargı yetkisinde bulunan suçların çoğu yeni kurulan bölgesel Ağır Ceza Mahkemeleri'ne aktarılmıştır; Bazı suç türleri ve özellikle TCK'nın 312. maddesi altında yer alan davaların ise mevcut ağır ceza mahkemeleri tarafından görülmesi öngörülmüştür.
- Anayasa'nın 90. maddesi gözden geçirilerek, Temel Hak ve Özgürlüklerle ilgili çıkabilecek yasal uyuşmazlıklarda uluslararası sözleşmeler ve Avrupa Toplulukları Antlaşma hükümlerinin esas alınmasına olanak sağlanmıştır;

Eylül 2004 tarihinde, AB standartlarına uygun Yeni Ceza Kanunu kabul edilmiştir. İnsan hakları ihlallerine ağır cezalar getiren yeni Kanun, soykırım, insanlığa karşı işlenen suçlar, ayrımcılık ve kişisel verilerin suiistimali gibi uluslararası ceza hukukunda yer alan suçları içermektedir.

Eylül 2004 tarihinde Temyiz Mahkemeleri'nin kurulmasına dair Kanun kabul edilmiştir ancak, yürürlüğe girmesi, Yeni Ceza Kanunu, yeni Ceza Usulü Kanunu tasarısı gibi ilgili bazı kanunların yasalaşmasına bağlıdır. Temyiz Mahkemelerinin kurulması, Yargıtay'ın iş yükünün azalmasını ve alt derece mahkemelerine esasa ilişkin olarak rehberlik yapma görevini tam olarak yerine getirmesini sağlayacaktır.

Eylül-Ekim 2003 ve Temmuz 2004 tarihinde yargı sisteminin işlevselliği Türkiye'yi ziyaret eden uzman danışmanlık heyetleri tarafından değerlendirilmiştir. Adalet Bakanlığı, sunulan tavsiyelere dayanarak bir eylem planı ortaya koymuştur ve bu tavsiyelerin çoğu Ceza Kanunu Usulü tasarısında yer almıştır. Bakanlık, iddia ve savunma makamları arasında eşitlik sağlanması amacıyla başka önlemler üzerinde çalışmaya başlamıştır.

Tebligat Yasası'nda yapılan değişiklik, yargı süresinin kısaltılmasını ve kovuşturmalarda meydana gelen zaman aşımını önlemeyi öngörmüştür.

Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği, tutuklu haklarının genişletilmesi yönünde değiştirilmiştir.

Çocuk Mahkemeleri Kanunu'nda yapılan değişiklikle, Büyükşehir belediyeleri sınırları içinde nüfusu 100.000'i aşan ilçelerde Çocuk Mahkemelerinin kurulması öngörülmüştür. **Oysa sadece 16 adet Çocuk Mahkemesi kurulmuştur.**

Ticaret Kanunu'nda, deniz hukuku ihtilaflarına ilişkin davaları görecek özel mahkemeler kurulması için Nisan 2004 tarihinde değişiklik yapılmıştır.

Aile Mahkemelerine ilişkin Kanun'da Nisan 2004 tarihinde yapılan değişiklik ile aile hukukunun dışında kalan tüm hususlar Aile Mahkemelerinin yetkisinden çıkarılmıştır. Gözden geçirilmiş kanun uyarınca, evli olmayan, çocuk sahibi olmayan ve 30 yaşından küçük olan hakimler de Aile Mahkemelerinde görev yapabilecektir.

Mart 2004'te, mahkeme masraflarına dair adli yardımın kapsamını genişleten yeni bir Adli Yardım Tüzüğü kabul edilmiştir.

Yargılama süreci genellikle uzundur. Ağır Ceza, Ceza ve Çocuk Mahkemelerindeki ortalama yargılama süresinde düşüş meydana gelmiştir. Ticaret Mahkemeleri ile Asliye Hukuk Mahkemelerindeki ortalama yargılama süresi de düşmüştür. Adli sistemin verimliliğinin artırılması için, raporlama dönemi süresince, yetersiz dava yüküne sahip 136 adliye kapatılmış ve 511 hakim ve savcı başka adliyelere transfer edilmiştir.

Hakim ve savcıların sayısı sabit kalmıştır. Halihazırda 9629 kişilik kadronun 8970'i dolu olup, 659 tane boş kadro vardır. Hakim ve savcıların maaşlarında, hala düşük olmakla birlikte, Mayıs 2004 tarihinde artış yapılmıştır.

Ulusal Adli Bilgi Ağı Projesi ilerlemeye devam etmektedir. Tüm hakim ve savcılar ile mahkeme salonlarına bilgisayar tedarik edilmiş ve gerekli teknolojik eğitim verilmiştir.

2003-2004 süresince, tüm hakim ve savcılara Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatlarına ilişkin eğitim verilmiştir. Ayrıca, AB Hukuku, adli işbirliği, fikri mülkiyet hakları, çocuk suçları ve organize suçlar konunda hakim ve savcılara yönelik Türkiye çapında seminerler düzenlenmiştir. Adalet Bakanlığı tarafından Türkiye'deki tüm mahkemelere Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihat hukukuna dair bir rehber kitap ile adil yargılanma hakkı ve işkencenin önlenmesini de içeren insan haklarına ilişkin yedi adet el kitabı dağıtılmıştır. Yapılan yedi reform paketi ile meydana gelen yasal değişiklikleri kapsayan bir çalışma da dağıtılmıştır.

Hakim ve savcılar siyasi reformların uygulanmasında büyük role sahiptir. Mahkemeler reformları uygulamaya devam etmiştir. Yüksek mahkemeler (Yargıtay vb.) reform yasalarına uygun kararlar almışlardır. Bu kararlar, alt derece mahkemelerine mevzuatı uygulama konusunda rehberlik edecektir. Yargıtay, Kürtçenin kullanılması, yeniden yargılama, işkence ve ifade özgürlüğü gibi birçok reforma ilişkin önemli kararlar vermiştir.

1 Ocak 2004 tarihinden bu yana, hakim ve savcıların 100'den fazla davada AİHS'yi ve AİHM'nin içtihatlarını uyguladığı kaydedilmiştir. Bu davalar çoğunlukla beraat ile sonuçlanmıştır.

Türk Ceza Kanunu'nun 159, 169 ve 312. maddeleri ile Terörle Mücadele Kanunu'nun 7. maddesine ilişkin kovuşturmalarda, mahkemeler bu maddeler kapsamında yargılanan davalıların beraat etmesine karar vermiştir. Mahkemeler, Terörle Mücadele Kanunu'nun 8. maddesi kapsamında mahkum edilmiş kişilerin mahkumiyet kararını bozmuş ve Ceza Kanunu'nun 169. maddesine ilişkin olanları gözden geçirmiştir. **Ancak, Terörle Mücadele Kanunu 8. maddesi uyarınca toplatılan yayınlara dair bazı davalarda, mahkemeler 8. madde kaldırılmasına rağmen, toplatma kararını uzatmak için başka maddeleri kullanmıştır.**

Cumhuriyet savcıları tüm cezai kovuşturma safhasının yürütülmesinden sorumludur. **Ancak, günlük uygulamalarda, cumhuriyet savcıları aşırı iş yüküne bağlı olarak, bir suçun soruşturulmasında güvenlik güçleri üzerinde çok az yahut hiçbir denetimde bulunmamaktadır. Bu nedenle, birçok dava yetersiz bir hazırlık safhası sonrasında yargı önüne getirilmektedir.**

Dernekler Kanunu'nun kabulü ile, hakimlerin profesyonel kuruluşlar oluşturmasına yönelik yasak kalkmıştır. **Ancak hakim derneklerinin kurulmasına ilişkin kanun taslağı henüz kabul edilmemiştir.**

Yargının bağımsızlığı ilkesi Türk Anayasası'nda yer almaktadır**. Ancak bu bağımsızlık, diğer bazı Anayasa hükümleri tarafından engellenmektedir.** Anayasaya göre, hakimler ve savcılar idari açıdan Adalet Bakanlığı'na bağlıdırlar. Bundan başka, atama, terfi ve disipline ilişkin hususlar, daha geniş anlamıyla Türkiye'deki tüm hakimler ve savcıların kariyerleri Adalet Bakanı'nın başkanlık ettiği ve Adalet Bakanlığı Müsteşarının üyesi bulunduğu Hakim ve Savcılar Üst Kurulu tarafından belirlenmektedir. **Kurul tarafından yer değiştirme ve Türkiye'nin cazip olmayan bölgelerine tayin edilme olasılığı hakimlerin tavır ve kararlarını etkileyebilmektedir. Öte yandan, Üst Kurulun kendi sekreteryası ile bütçesi yoktur ve ilgili birimleri Adalet Bakanlığı binası içinde bulunmaktadır. Kurul kendi idari işlerinde, tamamıyla Adalet Bakanlığının personel müdürlüğüne ve denetim kuruluna bağımlıdır.**

Yolsuzlukla Mücadele Önlemleri

Hükümetin yolsuzlukla mücadele politikalarına ilişkin anlaşmazlıklar Şubat 2001'de ortaya çıkan mali krizde büyük rol oynamıştır. O tarihten bu yana, Türkiye konuya ilişkin başlıca uluslararası ve Avrupa sözleşmelerini onaylamıştır. Birçok yolsuzlukla mücadele önlemi alınmıştır. Temmuz 2003 tarihinde, eski hükümet üyelerini de kapsayan yolsuzluk davalarına ilişkin olarak bir Parlamento raporu yayımlanmıştır.

Geçtiğimiz yıl, yolsuzlukla mücadele önlemlerinin kabulüne ilişkin bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. **Ancak araştırmalar, yolsuzluğun Türkiye'de halen ciddi bir sorun olduğunu göstermektedir.**

Türkiye, BM Yolsuzlukla Mücadele Sözleşmesini imzalamış ve Avrupa Konseyi Yolsuzlukla Mücadeleye ilişkin Ceza Hukuku Sözleşmesi'ni onaylamıştır. Türkiye, Ocak 2004 tarihinde, yolsuzlukla mücadele standartlarına uyumu denetleyen Yolsuzluğa Karşı Devletler Grubu'na (GRECO) katılmıştır.

Mayıs 2004 tarihinde Kamu Görevlileri için Etik Kurulu kurulmasına ilişkin Kanun'un kabul edilmesiyle birlikte şeffaflığın artırılması konusunda ilerleme kaydedilmiştir. Meclis Yolsuzlukla Mücadele Komisyonu, Temmuz 2003'te sunmuş olduğu 1200 sayfalık raporu takiben, söz konusu raporu tartışmak üzere Kasım 2003 tarihinde bir araya gelmiştir. Bu raporda yolsuzluğun tanımı ve nedenleri analiz edilmekte ve bununla mücadele için bazı çözümler önerilmektedir. Raporda ayrıca, yolsuzluklar ve aksaklıkların yanı sıra bazı bakanlıkların faaliyetleri incelenmekte, ilgili memurların sorumlulukları sıralanmaktadır.

Bunun sonucunda, Meclis Soruşturma Komisyonu, bazı eski Devlet bakanlarının Yüce Divan önüne götürülmesini gerekli görmüş ve bu karar, Meclis tarafından Temmuz 2004 tarihindeki bir oylamayla kabul edilmiştir.

Ocak 2004 tarihinde, Meclis Komisyonu'nu Kamu Hayatında Şeffaflığın Güçlendirilmesi ve İyi Yönetişim Eylem Planı çerçevesinde destekleyecek bir teknik komite kurulmuştur. Başbakanlık Denetleme Kurulu'nun başkanlık ettiği ve Adalet, İçişleri, Maliye, Hazine Bakanlıkları ile Devlet Planlama Teşkilatı temsilcilerinden meydana gelen Komite çalışmaya başlamıştır.

Milletvekili dokunulmazlığının kapsamı, yolsuzluk bağlamında Türk kamu hayatındaki problemlerden biri olarak tanımlanmaktadır. Yapılan tartışmalara rağmen, milletvekili dokunulmazlığının kapsamının sınırlandırılmasına ilişkin herhangi bir gelişme kaydedilmemiştir.

Yolsuzlukla mücadele için oluşturulan hükümet, meclis ve diğer devlet birimlerinin yeterlilik ve etkililiği konusu hala bir sorun teşkil etmektedir. Uygulanan politikaların tutarlılığı eksiktir; eşgüdüm ve işbirliği zayıftır. Türkiye'nin bağımsız bir yolsuzlukla mücadele kurumu oluşturması ve yolsuzlukla mücadele kanunu kabul etmesi teşvik edilmektedir. Bunun yanı sıra, hükümet, kamu yönetimi ve sivil toplum arasındaki diyalog güçlendirilmeli, kamu görevlileri ile seçilmiş görevlilere yönelik bir Etik Kodu oluşturulmalıdır. Öte yandan, yolsuzluğun ağır bir suç olduğunu yönünde toplumsal bilincin oluşturulması için harekete geçilmelidir. Yolsuzlukla mücadelede, en yüksek düzeydeki siyasi desteğin sürekliliğinin sağlanması önemli bir gelişme olacaktır.

İnsan Hakları ve Azınlıkların korunması

1999 yılından bu yana, Türkiye iki anayasal reform ve sekiz yasal reform paketi kabul etmiştir. Mayıs 2004'te yapılan anayasa değişikliğinde insan haklarına ilişkin birçok husus ele alınmıştır. Bunlar: ölüm cezasına ilişkin tüm hükümlerin kaldırılması, cinsiyet eşitliğinin güçlendirilmesi, basın özgürlüğünün genişletilmesi, yargının Avrupa standartlarıyla uyumlaştırılması ve temel özgürlüklere ilişkin uluslararası anlaşmaların iç hukukun üstünde sayılmasıdır. Eylül 2004'de Türkiye özellikle kadın hakları, ayırımcılık ve işkence olmak üzere birçok insan hakları alanında olumlu etki doğuracak olan yeni bir Ceza Kanunu kabul etmiştir. Bunun yanı sıra, Haziran 2004'de yeni Basın Kanunu ve Temmuz 2004'te ise yeni Dernekler Kanunu ile Terör Eylemlerinden doğan Zararların Tazminine İlişkin Kanun kabul edilmiştir. Mevzuatın uygulanması için ilgili makamlar tarafından birçok yönetmelik ve genelge hazırlanmıştır.

Türkiye, 1999'dan bu yana birçok uluslararası insan hakları sözleşmesine katılmıştır: BM Siyasi ve Medeni Haklar Sözleşmesi ve BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi (istisnalar saklıdır), AİHS'in savaş hali ve yakın savaş tehdidi dışında ölüm cezasının kaldırılmasına dair 6. Protokolü, Her türlü Irk Ayırımcılığının Kaldırılmasına ilişkin BM Sözleşmesi, Çocuk Haklarına dair Avrupa Sözleşmesi, BM Kadına karşı Ayırımcılığın Kaldırılması Sözleşmesi'ne ek İhtiyari Protokol.

Türkiye, son İlerleme Raporu'ndan bu yana, insan hakları alanındaki uluslararası sözleşmelere ilişkin ilerleme kaydetmiştir. AİHS'in her koşulda ölüm cezasının kaldırılmasına dair 13. Protokolü'nü Ocak 2004'te, bireylere dilekçe hakkı veren BM Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'ne ek İhtiyari Protokol'ünü ise Şubat 2004'te imzalamıştır. Nisan 2004 tarihinde ölüm cezasının kaldırılmasına ilişkin İkinci İhtiyari Protokol'ü imzalamıştır. Türkiye, Ekim 2003 tarihinde ise Çocuk Hakları Sözleşmesinin Çocukların Silahlı Çatışmalara Müdahil Olmasına İlişkin Ek Protokolünü onaylamıştır.

Türkiye, Avrupa Konseyi Ulusal Azınlıklar Çerçeve Sözleşmesi'ni ve Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı'nı imzalamamıştır. Anayasa halihazırda Türkiye'ye Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü'ne katılma olanağı sunuyor olsa da, bu henüz gerçekleşmemiştir.

Türkiye tarafından 2001 yılından bu yana gerçekleştirilen anayasal ve yasal reformlar sayesinde kaydedilen ilerlemeleri değerlendiren Avrupa Konseyi Parlamenterler Asamblesi, Haziran 2004 tarihinde, Türkiye'ye yönelik olarak 1996 yılından bu yana uygulanmakta olan izleme sürecinin kaldırılmasına karar vermiştir. Türkiye bundan böyle AİHS'den doğan yükümlülüklerine odaklanan izleme sonrası sürece tabi olacaktır.

Türkiye, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) kararlarını uygulamada 1999 yılından bu yana ilerleme kaydetmiştir. Loizidou davasında maddi tazminat ödenmiş ve AİHM kararları ertesinde yeniden yargılanmaya ilişkin hükümler getirilmiştir. Bu hüküm, Leyla Zana ve diğer eski DEP'li milletvekillerinin yeniden yargılanması yolunu açmıştır. **Buna rağmen, Türkiye'nin halen uygulaması gereken birçok önemli AİHM kararı vardır.**

Ekim 2003'den bu yana, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), Türkiye'ye ilişkin 161 karar vermiştir. Mahkeme, 132 vakada Türkiye'nin AİHS'yi ihlal ettiğine karar vermiş, sadece 2 davada Türkiye'nin Sözleşme'yi ihlal etmediğini hükmetmiştir. 23 vaka ise taraflar arasında dostane çözüm ile sonuçlanmıştır. Bu süreç içinde, Türkiye'ye ilişkin 2934 yeni başvuru Mahkeme'ye iletilmiştir.

İnsan Hakları alanındaki uluslararası anlaşmalara iç hukukta üstünlük sağlayan Mayıs 2004 tarihli anayasa değişikliği ile Türk yargısının AİHS'i doğrudan uygulama kapasitesi güçlenmiştir. Yargıdaki bu değişikliğin izlenmesi gereklidir. Resmi kaynaklara göre, Ocak 2004 tarihinden bu yana, 100 davada AİHS'e ve AİHM içtihat hukukuna atıfta bulunulmuş ve bu davalar çoğunlukla beraat kararı ile sonuçlanmıştır.

Loizidou Davası'nda, Türkiye, Mahkeme tarafından 1998'te hükmolunan maddi tazminatı ödemiştir. **Davanın, hakların ve mülkiyetin iadesi gibi diğer hususları hala çözüme kavuşmamıştır. 2000 yılında dostane çözüm ile sonuçlanmış olan Institut de Pretres Français Davasına ilişkin yükümlülükler hala yerine getirilmemiştir.** Önemli aşamalar sağlanmasına rağmen**, ifade özgürlüğünün sınırlandırılmasına ilişkin 34 kararın uygulanmasına ilişkin tüm gerekli önlemler alınmamıştır.**

Türkiye ayrıca güvenlik güçleri tarafından gerçekleştirilen ihlallere ilişkin 48 kararın yerine getirilmesinde ilerleme kaydetmiş olsa da, **hala bazı önlemler eksiktir. Siyasi parti kapatılmasına dair beş kararın uygulanması konusunda bir gelişme kaydedilmemiştir.**

Kıbrıs-Türkiye davası için ise, Avrupa Konseyi Türkiye'nin Mahkeme kararını uygulamasını, özellikle kayıp Rum kişiler ve kuzeyde yaşayan Rumların eğitim hakkına ilişkin olarak, izlemeye devam etmektedir.

Avrupa Konseyi Parlamenterler Asamblesi Haziran 2004 tarihinde, Türkiye'nin kaydettiği aşamalara rağmen, hala AİHS kararlarının uygulanmadığı birçok sayıda dava olduğunu belirterek, Türkiye'nin söz konusu kararlara uymasına yönelik bir karar kabul etmiştir.

AİHM kararları ışığından yeniden yargılanma hakkı çerçevesinde, Türk mahkemelerine halihazırda 19 başvuru yapılmıştır.

Yeniden yargılanmaya ilişkin hükümler, AİHM'de 4 Şubat 2003 tarihinden önce sonuca bağlanan davaları, (Öcalan Davası dahil olmak üzere) kapsamamaktadır. Mahkemenin de belirttiği üzere, bu davaların da AİHM kararı ertesinde yeniden görülmesi yönünde ivedi bir yasal değişiklik yapılmalıdır.

İnsan haklarının geliştirilmesi ve uygulanmasına ilişkin olarak, Türkiye 1999 yılından bu yana reform İzleme Grubu, İnsan Hakları Başkanlığı, il ve ilçe insan hakları kurulları ve İnsan Hakları Danışma Kurulu gibi birçok kurum oluşturmuştur. Bu durum Türk devleti ile insan hakları kuruluşları arasında yapıcı bir ilişkinin geliştiğinin işaretidir. **Ancak, bu kurumların etkisi oldukça sınırlıdır.**

Ocak 2004 tarihinden bu yana, İnsan Hakları Başkanlığı insan hakları ve şikayet süreci konusunda bilincin artırılması için çalışmalarını yoğunlaştırmıştır. Artık bireyler, AİHM'den esinlenilerek hazırlanan ve bazı sorulardan oluşan bir formu doldurarak ilgili şikayet kutusuna atmak suretiyle insan hakları ihlallerini şikayet edebilmektedir. Yerel düzeyde, il ve ilçe İnsan Hakları Kurullarının sayısı, 859'dan 931'e yükselmiştir. Kasım 2003 tarihinde yayınlanan bir yönetmelik uyarınca, bu Kurullarda yer alan güvenlik gücü temsilcileri çıkarılmış ve sivil toplum temsilcilerinin daha çok katılımı sağlanmıştır.

Ancak, İnsan Hakları Başkanlığı tüm ülke çapında etkili olamamış, bazı Kurullara hiçbir başvuruda bulunulmamış, bazıları ise hiç toplantı yapmamıştır. Öte yandan, Kurullara Vali'nin başkanlık etmesi ve valilik yetkililerinin de yer alması nedeniyle bu Kurulların bağımsızlığı, sorgulanmaktadır. Bu nedenle, Türkiye'deki iki büyük İnsan Hakların Kuruluşu, İnsan Hakları Derneği ve Mazlum-Der, bu Kurullarda yer almayı kabul etmemektedir.

Kurulduğu Eylül 2003'ten bu yana, Reform İzleme Grubu birçok insan hakkı ihlalini incelemiş ve yabancı büyükelçilikler ve STK'lar tarafından ifade edilen bazı spesifik problemlerin çözümü konusunda etkili olmuştur. **Diğer bir izleme kurumu olan, İnsan Hakları Danışma Kurulu ise, birçok toplantı yapmış ancak fiilen etkisi sınırlı olmuştur.**

Meclis İnsan Hakları Soruşturma Komisyonu insan hakları ihlallerine ilişkin şikayet kabul etmeye devam etmekte olup, ilgili makamlardan, gerekli görüldüğü takdirde, konuyu takip etmeleri ve durumu düzeltmelerini talep etmektedir. Komisyon, ayrıca, AİHM'ye başvurmak isteyen vatandaşlara iç hukuk yollarını tükettikten sonra usule ilişkin yardım sağlamaktadır.

Jandarma Komutanlığı içinde kurulmuş olan İnsan Hakları İhlallerini İnceleme ve Değerlendirme Merkezi Ağutos 2004 itibarıyla 339 başvuru almıştır. Şubat 2004 tarihinde İçişleri Bakanlığı bünyesinde polis karakollarını incelemek üzere insan hakları Soruşturma Ofisi kurulmuştur.

İnsan hakları eğitimine yönelik olarak, Türk makamları tarafından İçişleri Bakanlığı, Adalet Bakanlığı, jandarma ve polis personelini hedefleyen birçok program yürütülmektedir. Avrupa Komisyonu – Avrupa Konseyi ortak girişimi sayesinde 225 eğitimci, 9000'den fazla hakim ve savcıya eğitim vermiştir.

Ayrımcılıkla mücadeleye ilişkin, 1999'dan bu yana sınırlı bir ilerleme kaydedilmiştir. Ancak yeni Ceza Kanunu, cinsiyet, ırk, din, medeni durum, siyasi düşünce, felsefi inanç ve sendika üyeliği gibi birçok konuda ayırımcılık yapılmasını cezalandırmaktadır. **AİHS 12 No'lu Ek Protokolü henüz onaylanmamıştır.**

İstihdamda eşit muamele ilkesini öngören Yeni İş Kanunu'nun 2003 yılında kabul edilmesine rağmen, **Türkiye hala ırk, etnik köken, din veya inanç, yaş, cinsel eğilim ve engellilik gibi birçok temelde ayırımcılık yapılmama ilkesine ilişkin mevzuata sahip değildir**. Her türlü Irk Ayırımcılığının Kaldırılmasına ilişkin BM Sözleşmesi'ne ilişkin ilk periyodik rapor Ekim 2003'te tamamlanmış olsa da, henüz BM tarafından temin edilmemiştir.

Medeni ve Siyasi Haklar
Türkiye, her koşulda ölüm cezasını kaldırmıştır.

İşkence ve kötü muamele ile mücadele için gerekli yasal ve idari çerçeve 2002 yılında benimsenen "sıfır hoşgörü" politikası sayesinde oluşturulmuştur. Bu çerçevede gözaltı süresi Avrupa standartlarına indirilmiş, işkence suçlarının askıya alınması ya da para cezasına çevrilmesi ile birlikte, işkence ve kötü muamele durumlarında kamu görevlileri hakkında soruşturma açmak için üstlerinden izin alma zorunluluğu da kaldırılmıştır. Avrupa Konseyi İşkencenin Önlenmesi Komitesi'nin (CBT) ve BM tavsiyelerinin birçoğu yerine getirilmişse de halen eksikler bulunmaktadır. **Türkiye'nin halen, devlet görevlileri tarafından uygulanan işkence ve kötü muamelelerle mücadele etmek için büyük çaba harcaması gerekmektedir.**

Ocak 2004'te yapılan düzenlemelerle tutuklu hakları güçlendirilmiştir. Bundan böyle, tutuklunun sağlık kontrolü, doktor aksini talep etmediği müddetçe, güvenlik güçlerinin nezareti olmaksızın gerçekleştirilecektir. Ekim 2003'te Danıştay verdiği bir kararla, tutukluların sağlık kontrolü raporlarının polise verilmemesi gerektiğini belirtmiştir. Nisan 2004'te ise Türk Tabipler Birliği, muayene ve tedavilerde yapılan her türlü ayrımcılığın cezaya tabi olacağını belirten bir kılavuz yayımlamıştır. Yeni Ceza Kanunu işkence sanıklarına verilen cezaları artırmıştır; kurbanın ölmesi durumunda müebbet hapis cezası öngörmektedir.

Yine Nisan 2004'te yayımlanan bir genelge ile kolluk kuvvetlerine uyutmama, uzun süre ayakta tutma, tehdit ya da gözlerini bağlama gibi kötü muamele iddialarına yol açacak yöntemleri kullanmaktan kaçınmaları duyurulmuştur. Ekim 2003'te yayımlanan bir genelge ise savcılara, işkence ve kötü muamele vakalarını öncelikli olarak ve şahsen soruşturma yükümlülüğü getirmiştir. Askeri kanunlarda yapılan değişikliklerle, askeri mahkemeler için de gözaltı usulleri diğer mahkemelerle uyumlu hale getirilmiştir.

Hükümetin sıfır hoşgörü politikası ve yasal reformları uygulamak konusunda gösterilen ciddi gayretler işkence vakalarının azalmasını sağlamıştır. 2004'ün ilk altı ayında İnsan Hakları Derneği, bir önceki yılın aynı dönemine oranla %29 azalmayla, 692 şikayet başvurusu almıştır**. Bununla birlikte, resmi gözaltı merkezleri dışında gerçekleşen işkence vakalarına dair şikayetlerde 2003'e oranla önemli bir artış yaşanmıştır. Ocak-Haziran 2004 arasında İnsan Hakları Başkanlığı'na yapılan insan hakları ihlali iddialarının önemli bir bölümünün işkence ve kötü muameleye dair olması bu konuda sorunun halen devam ettiğini göstermektedir.**

İstatistiki verilere göre; 2003 yılında işkence ve kötü muamele suçlaması ile yargılanan 2454 kolluk kuvveti mensubundan 1357'si beraat etmiş, 854'ü suçlu bulunmuş ve 138'i hapse girmiştir. Şubat 2004'de İçişleri Bakanı, işkence ve kötü muamele sanıklarının mahkemede hazır bulunmasını sağlamak üzere bir genelge yayımlamıştır. **Bazı vakalarda sanıkların yıllarca mahkemeye katılmadığı ve zaman aşımının işlediği görülmektedir. Gerçekleştirilen reformlara rağmen, savcıların işkenceyle suçlanan kamu görevlilerine karşı soruşturmaları gerektiği gibi yürütmediği düşünülmektedir.**

Temmuz 2004'te Yargıtay, suçun ağırlığı karşısında verilen cezanın yeterli olmadığı gerekçesiyle dört polis memuru hakkında 2002 yılında verilen bir mahkeme kararını bozmuştur.

Mart 2004'de Avrupa Konseyi'nin İşkencenin Önlenmesi Komitesi'nin (CBT) raporu Türk Hükümetinin cevabıyla birlikte yayımlanmıştır. Rapor, CBT heyetinin Eylül 2003'de Türkiye'ye yaptığı ziyaret çerçevesinde hazırlanmıştır. Rapor, gözaltı tesisleri ve tutuklulara karşı muamelede önemli iyileşmeler olduğunu kaydetmiştir. Her ne kadar kimi karakollarda bu tür uygulamaların olduğu ihbarı yapılsa da, askıya alma ve elektrik verme gibi yöntemlerin kullanılmasına çok ender rastlandığı belirtilmiştir.

Ocak 2004 Tüzüğü'ne rağmen, halen tutukluların doktorun böyle bir talebi olmaksızın kolluk kuvvetleri nezaretinde sağlık kontrolünden geçtiği raporlar bulunmaktadır. Ayrıca, sağlık raporunun kolluk kuvvetlerine nüsha verilmeden doğrudan sorumlulara ulaştırılması zorunluluğuna uyulmamaktadır.

İşkence ve kötü muameleyi tespit edebilecek adli uzman eksiğini kapatmak için ülkenin batısında 2500 doktorun eğitildiği bir proje yürütülmektedir. Verilen eğitim Adli Tıp Kurumu'nun kılavuzları ve İstanbul Protokolü ile uyumludur.

STK'lar yargılama öncesi tutukluluk döneminde avukata erişim hakkının gelişme gösterdiğini bildirmektedirler. Resmi kaynaklar da kişilerin bu haklarını kullanmaya daha eğilimli olduklarını göstermektedir; 2004 yılının ilk çeyreğinde DGM'leri ilgilendiren suçlara ilişkin olarak yargılananlardan %48'i bu hakkını kullanmayı talep etmiş ve elde etmiştir, 2003 yılının aynı döneminde bu oran %28'dir. Ancak ülke genelinde farklılıklar söz konusudur. **CBT raporu halen kolluk kuvvetlerinin gözaltındakilere bu haklarından bahsetmediği ya da kullanmamaları için baskı yaptığı vakalardan bahsetmektedir. STK'lar ise kişilere böyle bir hakkı kullanabilecekleri söylense bile, suçu kabullenmek olarak algılanacağından korktukları için kabul etmek istemeyebileceklerini öne sürmektedir. Gözaltına alınanların yakınlarına haber verilmesi konusunda bir gelişme söz konusuysa da, bu yükümlülüğe her zaman uyulmamaktadır.**

Halen ortadan kaybolmalar, adam kaçırmalar, keyfi alıkoymalar ve bir tane de olsa yargısız infaz iddiası bildirilmektedir. Bu vakaların bir kısmı soruşturulmaktadır. Savcılar yargısız infaz ve kaybolma vakalarında kolluk kuvvetleri mensupları hakkında soruşturma açmak için halen izin istemek zorundadır.

Sistematik işkence iddialarına karşı Komisyon, Eylül ayında bir inceleme gerçekleştirmiş ve hükümetin "sıfır hoşgörü" politikasını ciddi olarak uyguladığını tespit etmiştir. **Ancak, halen sayısız işkence ve kötü muamele vakası vardır ve bu uygulamaların bitmesi için daha fazla çaba sarf etmek gerekecektir.** Yetkililer bu sorunun çözümünü kolaylaştırmak için, CBT ve BM'nin de tavsiye ettiği üzere, söz konusu tesisler için bağımsız bir denetleme sistemi kurabilir.

Cezaevi sistemi durumu ise 1999 yılından bu yana düzelme göstermiştir. CBT'nin tavsiyelerinden bir kısmı uygulanmıştır. Açlık grevi ve ölüm orucu sorunu ortadan kalkmıştır.

Aralık 2000'de gerçekleşen mahkumların F tipi cezaevlerine taşınması operasyonu ile ilgili davada, operasyonun kötü planlanmış olması ve aşırı güç kullanımı gerekçesiyle devlet suçlu bulunmuştur. F tipi cezaevleri mevcut durumda oldukça yüksek standartlara sahiptir **ancak mahkumların izolasyonu halen ciddi bir sorun oluşturmaktadır.**

Mevcut 131 İzleme Kurulu incelemelerine devam etmektedir. Kurullar mahkumların yaşam koşulları, sağlıkları, beslenmeleri, eğitim ve rehabilitasyonları ile ilgilenmektedir. Ocak-Ağustos 2004 arasında söz konusu kurulların verdiği 1193 tavsiyeden 451'i hayata geçirilmiştir. **Kurullara halen sivil toplumdan kayda değer bir katılım bulunmamakta ve raporları kamuoyuna açıklanmamaktadır.**

İnfaz hakimleri, sistemin 2001 yılında kurulmasından bu yana mahkumlardan 11923 şikayet almıştır. Bunların 3659'u kabul edilmiş ve işleme koyulmuş, 319'u kısmen kabul edilmiştir. Adalet Bakanlığı 2003 Aralığında şikayetlerin ön elemeden geçirilmeden iletilmesine ilişkin bir genelge yayımlamıştır**. İnfaz hakimlerinin eğitimi halen yetersizdir.**

STK'lar, hukukçu ve ziyaretçilerin tutukluları görmekte halen sıkıntılar yaşadığını ve tutukluların yeterli tıbbi tedaviyi göremediklerini bildirmektedir.

İfade özgürlüğüne ilişkin olarak, 2002 yılından bu yana getirilen yasal değişikler ilgili vakaların azalmasını sağlamıştır. **Ancak, halen önemli sayıda vakada kişilerin şiddet içermeyen düşüncelerinden dolayı yargılandığı ve cezalandırıldığı görülmektedir.** Kürtçe de dahil olmak üzere Türkçe dışındaki dillerde radyo ve televizyon yayınları başlamıştır.

Ceza Kanunu uyarınca devlete ve kurumlarına hakaret etmekle (159. madde); terör örgütüne yardım ve yataklık etmekle (169. madde); ırk, dil ve dine bağlı olarak halkı düşmanlığa teşvik etmekle (312. madde) ve Terörle Mücadele Kanunu'nun 7. maddesi uyarınca terör örgütüyle işbirliği içinde propaganda yapmakla suçlananların sayısında azalma görülmektedir. Terörle Mücadele Kanunu'nun 8. maddesinden (devletin bölünmez bütünlüğüne karşı propaganda yapmak) tutuklu bulunanlar salıverilmiş ve Ceza Kanunu'nun değiştirilen 159. maddesi uyarınca tutuklu olanların hapis cezaları kısaltılmıştır.

Ocak 2004'ten bu yana 103 davada AİHS'nin 10. maddesine referans yapılarak beraat kararı verilmiştir. Yakın tarihli bir davada Yargıtay, bir gazeteci aleyhindeki mahkeme kararını "bireylerin çoğunluğun düşüncesine aykırı görüşleri destekleme ve mevcut düzeni eleştirme hakkı" olduğu gerekçesiyle bozmuştur. **Bu olumlu vakalara rağmen, Türkiye'de düşüncenin şiddet içermeden ifade edilmesi halen yargılanmakta ve cezalandırılmaktadır. Bunun da ötesinde, değiştirilen kanun hükümlerine uygun olarak mahkumiyet kararı bozulsa bile, sivil ve siyasi hakların yeniden tesis edilmesi ve sabıka kaydının silinmesi her zaman garanti edilememektedir. Reformların etkisi ülke genelinde aynı değildir**.

Ceza Kanunu ve Terörle Mücadele Kanunu'nun değiştirilen maddeleri halen ifade özgürlüğünü yargılamak ve cezalandırmak için kullanılmaktadır. Savcılar bazı davalarda, kaldırılan 8. madde yerine hangi hükümlerin kullanılabileceğini incelemek için iddialarını gözden geçirmişlerdir. Halen, şiddet içermeyen düşüncelerini ifade edenleri mahkum etmek için kullanılabilecek, mevcut reform sürecine ters düşen birçok yasal ve idari hüküm bulunmaktadır.

Değiştirilmiş 159. madde, AİHS'e aykırı olarak devletin kurumlarını eleştirenlere karşı kullanılmaya devam etmektedir.

İlk değerlendirmemize göre, 2004 Eylülünde kabul edilen yeni Ceza Kanunu şiddet içermeyen fikirlerini ifade edenleri cezalandırmakta kullanılan kimi hükümlerin kapsamını azaltmıştır. Yeni 216. madde (ki büyük ölçüde mevcut 312. madde ile benzerlik göstermektedir) "bireylerin kin ve nefrete teşvik edilmesinin açık ve yakın bir tehlike oluşturup oluşturmadığına" göre ceza öngörmektedir. "Milli çıkarların aleyhinde faaliyette bulunmak üzere yurtdışı kaynaklardan para yardımı alanlar" hakkındaki 305. maddenin kapsamı da, mevcut 127. maddeye oranla daha dardır. **Ancak, "milli çıkarlara aykırılık" AİHS çerçevesinde kabul edilebilir bir gerekçenin çok ötesindedir. Diyanet çalışanlarının devleti eleştirmesini cezalandıran hüküm değişmemiş ve halkı askerlikten soğutmanın cezası artırılmıştır.**

Yeni Ceza Kanunu genelinde, ifade özgürlüğü açısından sınırlı bir ilerleme sağlamıştır. Genellikle ifade özgürlüğünü kısıtlamak için kullanılan ve potansiyel olarak AİHS'in 10. maddesi ile çelişen hükümler korunmuş ya da hafifçe değiştirilmiştir. Yeni Kanunun etkisini görmek için uygulamasını yakından izlemek gerekmektedir.

Haziran 2004'te Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi bir geçici karar yayımlayarak anayasal değişiklikler de dahil olmak üzere ifade özgürlüğü konusunda gerçekleştirilen reformları olumlu bulduğunu, mevzuatın AİHS'in 10. maddesine daha uyumlu hale getirilmesini beklediğini, mevzuatın yorumlanmasında AİHS içtihatlarından daha fazla yararlanılması gerektiğini belirtmiş, ifade özgürlüğü ihlallerinin genellikle Terörle Mücadele Kanunu'nun "terör örgütlerinin bildiri ve açıklamalarının basımı ve yayımını" yasaklayan 6. maddesinden kaynaklandığını ifade etmiştir.

Basın özgürlüğü konusunda kayda değer gelişmeler olmuştur, yine de daha fazla çaba harcanması gerekmektedir. Anayasa'nın 30. maddesinde yapılan değişiklikle baskı malzemelerine el koyulması her ne şekilde olursa olsun yasaklanmıştır. Haziran 2004'te kabul edilen yeni Basın Kanunu, basın özgürlüğünü artırmak açısından önemli bir adım olmuştur. Gazetecilerin kaynaklarını açıklamama hakkı,

tekzip ve düzeltme hakkı güçlendirilmiş, mahkumiyet içeren hükümler büyük oranda para cezasına çevrilmiş, baskı malzemelerine el koyma, matbaa kapatma, dağıtımı durdurma gibi hükümler kaldırılmıştır ve basılı malzemeye el koyulması olasılığı da azalmıştır. Bunun da ötesinde, yabancılar da artık Türkçe yayınlar çıkarabilecek ve bu yayınların sahibi olabileceklerdir. **Ancak, devam eden davalar hakkında yayın yapanların ağır para cezasına çarptırılacağına dair 19. maddenin aşırı olduğu yolunda eleştiriler bulunmaktadır.**

Yeni Kanunda cezalar azalmış olmasına karşın özellikle yerel medya kanalları için halen önemli bir yük oluşturmaktadır. **Bu büyüklükte cezalar yerel medya kuruluşlarının kapanmasına yol açabilecektir. AİHS'in 10. maddesinde yer alan ifade özgürlüğünü kısıtlamalarının yanı sıra Kanun, "devlet sırlarına" ilişkin bir referans da içermektedir.**

Gazetecilere karşı genellikle Basın Kanunu temelinde değil, Ceza Kanunu'nun 159, 169 ve 312. maddeleri ve Terörle Mücadele Kanunu'nun 6 ve 7. maddeleri çerçevesinde dava açıldığı görülmektedir. Yetkililer mahkumiyet kararı verilen davaların sayısında önemli azalma olduğunu belirtmektedir**. Ancak sonunda mahkumiyet olmasa da basın mensuplarına karşı bu tür davaların düzenli olarak açılması ifade özgürlüğüne karşı önemli bir caydırma olarak kabul edilmektedir.**

Mahkumiyetlerin azalmasına karşın gazeteciler, yazarlar ve yayıncılar halen AİHS hükümlerine aykırı sebeplerden hüküm giymektedir. Haziran 2004'de Basın Konseyi, gazetecilere verilen aşırı cezalara dikkat çekmiştir. Bunun da ötesinde, kişiler basın yoluyla fikirlerini ifade ettikleri için hapse atılmışlardır. Örneğin, Mayıs 2004'te bir gazeteci 1951 tarihli Atatürk'e Karşı İşlenen Suçlar Hakkında Kanun gereğince mahkum edilmiştir.

Türk Yayıncılar Birliği, 2003 yılında 43 kitabın yasaklandığını, 37 yazarın ve 17 yayıncının hapse atıldığını açıklamıştır. 2004'ün ilk altı ayında en az 18 kitap yasaklanmıştır.

Radyo ve televizyon yanını alanında önemli gelişmeler kaydedilmiş ve yakın zamanda çıkarılan düzenlemeler hayata geçirilmiştir. Türkçe dışındaki dillerde ilk yayın devlet televizyonu TRT tarafından Haziran 2004'te gerçekleştirilmiştir. Halen Boşnakça, Arapça, Çerkesçe'nin yanı sıra ve Zaza ve Kirmançi olarak Kürtçe yayın yapılmaktadır. Diğer azınlıklar da bu haktan yararlanmak istemektedir.

Ocak 2004'te yürürlüğe giren bir tüzük ile özel kanal ve radyoların da Türkçe dışındaki dillerde yayın yapılabilmesinin yolu açılmıştır. Bu tüzükle ayrıca, RTÜK'ün kararlarının temyiz edilebilmesi sağlanmış ve sunucuların modern kıyafetler giyme zorunluluğu kaldırılmıştır. **Bu iyileştirmelere karşın tüzük halen kısıtlayıcıdır. Diğer dillerde yayın için kısa süreler öngörmektedir. Yerel ve bölgesel yayın izni, RTÜK tarafından dinleyici profilinin çıkarılması şartına bağlanmıştır. Devletin bölünmez bütünlüğünü gözetmek gibi eski kısıtlamalar kaldırılmamıştır. Çocuk programları konusundaki yasak sürmektedir.**

Kimi yerel kanalların diğer dillerde yayın yapmak için RTÜK'e başvuru yaptığı ve henüz kabul edilmeseler de başvurulara olumlu bakıldığı bildirilmektedir. Ulusal televizyon kanallarından hiçbiri başvuruda bulunmamıştır.

Radyo ve Televizyon Kanunu çerçevesinde RTÜK; ağır para cezaları vermek, lisans durdurmak ya da geri almak gibi yaptırımlara başvurmaktadır. Örneğin, Mart 2004'te Diyarbakır'dan yayın yapan bir yerel televizyon kanalına 30 gün kapatma cezası verilmiştir. Kararın gerekçesi yayınlanan iki Kürtçe aşk şarkısının "devletin bölünmez bütünlüğü ilkesini" ihlal etmesidir. Eğer bu yayıncı ikinci bir ceza alırsa lisansı iptal edilecektir. Diğer bir kararda ise, bir radyonun Kürtçe şarkı yayınlamasına verilen RTÜK cezasına Hükümet itiraz etmiştir. Bu konudaki mevzuatın serbestleştirilmesi ve RTÜK uygulamalarının reform sürecinin ruhuyla örtüşmesinin sağlanması, Hükümetin bu tür müdahalelerde bulunmasını gereksiz kılacaktır.

Dernek kurma özgürlüğü konusunda 1999 yılından bu yana gerçekleştirilen birçok reform sayısız kısıtlamayı kaldırmıştır. Yeni kabul edilen Dernekler Kanunu, devletin derneklerin faaliyetlerine müdahale etme olasılığını azaltması açısından önemlidir. Emniyet Genel Müdürlüğü'nün bu alandaki görevleri İçişleri Bakanlığı bünyesinde kurulan Dernekler Genel Müdürlüğü'ne aktarılmıştır.

Bütün bu olumlu gelişmelere rağmen özellikle insan hakları savunucuları olmak üzere, sivil toplum fiiliyatta kayda değer kısıtlamalarla karşı karşıya kalmaktadır.

TBMM tarafından Haziran 2004'de kabul edilen yeni Dernekler Kanunu, Cumhurbaşkanı tarafından veto edildiği için henüz yürürlüğe girmemiştir. Yeni kanun ile ırk, etnik köken, din, mezhep, bölge temelinde veya diğer azınlık grupları tarafından dernek kurulabilmesine ve bu derneklerin işleyişine yönelik kısıtlamalar kaldırılmaktadır. Derneklere yurtdışında şube açma, yabancı kuruluşlara üye olma, yabancılarla toplantı yapma, yurtdışı ve yurtiçindeki kamu kurumları ve kuruluşlarından, izne tabi olmadan mali yardım alma ve ortak projeler yürütme serbestisi getirilmektedir.

Ağustos 2003'de İçişleri Bakanlığı'nda oluşturulan Dernekler Dairesi, 81 ilin 74'ünde derneklerle ilgili sorumlulukları Emniyet Genel Müdürlüğü'nden devralmıştır. İçişleri Bakanlığı'nca Haziran 2004'de yayınlanan bir genelge ile yerel idarelere, gösteri, yürüyüş ve basın toplantılarına barışçı toplanma hakları ve Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu çerçevesinde yaklaşması telkin edilmiştir.

Dernek ve vakıfların uluslararası işbirliği yürütmelerine ilişkin Ocak 2004 tarihli genelge ile bu ilişkinin tabi olduğu şartlar düzenlenmiştir.

Şubat 2004'de kurulan 'Kürt Yazarlar Derneği' üyelerine karşı Avrupa Komisyonu temsilcileri ile izin almadan görüşme yaptıkları gerekçesiyle açılmış olan dava devam etmektedir. Halen Türkiye İnsan Hakları Derneği aleyhine açılmış davalar sürmekte, çeşitli gösteriler ya ertelenmekte ya da yasaklanmaktadır.

Ayrıca protesto gösterilerinde yasaklamalar sürmektedir. Basın toplantıları ve diğer faaliyetler, özellikle Güneydoğu'da emniyet güçleri tarafından videoya kaydedilmeye devam etmektedir.

Siyasi partilere ilişkin olarak, son İlerleme Raporu'ndan bu yana herhangi bir gelişme kaydedilmemiştir. TKP, HAK-PAR ve DEHAP hakkındaki kapatma davaları devam etmektedir.

Gayrı-Müslim dini topluluklar engellerle karşılaşmaya devam etmektedir. Bu toplulukların tüzel kişilikleri, mülk edinme hakları, kendi vakıflarını idare etme hakları ve dinadamı yetiştirme haklarına ilişkin sorunlarını çözecek yasal düzenlemeler yerine getirilmelidir.

Aralık 2003 tarihli bir genelge ile dini kimliğin değiştirilmesinin tanınması basit bildirim ile mümkün hale gelmiştir.

Haziran 2004'de Gayrı-Müslim Dini Vakıfların Yönetim Kurullarının Çalışma Metod ve Kurallarını Düzenleyen Tüzük kabul edilmiştir. **Ancak pratikte bu Vakıfların idaresine yönelik sorunlar devam etmektedir. Vakıflar Genel müdürlüğü dini vakıfları kapatma, mallarına el koyma ve mal varlıklarının idaresine müdahale etme hakkını elinde bulundurmaktadır. Dini vakıfların Ocak 2003'den buyana yapmış olduğu 2234 mülk başvurusundan 287'si kabul edilmiştir.**

Kiliselerin açılması ya da onarılmasında uzun izin alma prosedürlerinden kaynaklanan sorunlar devam etmektedir. Din adamlarının eğitimine ilişkin yasak devam etmektedir. Heybeliada Ruhban Okulu henüz açılmamıştır. Türk vatandaşı olmayan din adamlarının Türkiye'de çalışabilmesi konusundaki zorluklar devam etmektedir.

Kasım 2003'de Diyanet İşleri Kurumu Antakya'da kurduğu çok-dinli komite ile Müslüman, Hıristiyan ve Museviler arasındaki ilişkileri geliştirmeyi hedeflemektedir.

Alevilerin durumunda herhangi bir değişiklik olmamıştır. **Aleviler resmen bir dini topluluk olarak tanınmamakta ve ibadet yeri açmakta güçlüklerle karşılaşmaktadır.**

Ekonomik ve Sosyal Haklar

Kadın-Erkek Eşitliği alanında, Anayasa'nın 10. maddesi artık kadın ve erkeklerin eşit haklara sahip olduğunu vurgulamakta ve devlet bu eşitliğin hayata geçirilmesinde yükümlü kılınmaktadır. **Anayasa pozitif ayrımcılığa ilişkin herhangi bir yükümlülük getirmemektedir**. Yeni TCK ; kadın hakları, namus cinayetleri, bekaret testi ve tecavüz konularında daha ileri düzenlemeler getirmektedir. Yeni TCK, gelenek ve göreneklere dayandırılan ve insan hayatını hedef alan suçların yaşam boyu hapis cezasıyla cezalandırılmasını öngörmektedir. Evlilik içi cinsel taciz, hukuki soruşturmaya ve şikayet halinde kovuşturmaya tabi olacaktır. Diyanet İşleri Kurumu kadın müftüler atamaya başlamıştır.

İşe almalarda kadınlara karşı uygulanan ayrımcılığın önüne geçilmesine ilişkin kanunun kabul edilmesinde henüz yeterli ilerleme kaydedilememiştir.

Şu anda mevcut 9 kadın sığınma evi bulunmaktadır. Belediyeler Yasası, nüfusu 50.000'den fazla olan yerlerde kadın ve çocuk sığınma evleri kurulmasını öngörmektedir.

Türkiye'deki kadınların %19'u okuma yazma bilmemektedir. Güneydoğu'da bu oran daha da yüksektir. Güneydoğu'daki bazı illerde ilkokul çağındaki kız çocuklarının %38'si, ortaokul çağındaki kız çocuklarının da %50'si okula devam etmemektedir.

Haziran 2004'de memurlar için hamilelik izni 16 haftaya çıkarılmıştır. **Ancak Türkiye henüz Avrupa Sosyal Şartı'nın çalışan kadınların hamilelik haklarını düzenleyen 8. maddesini kabul etmemiştir.**

TBMM'deki kadın oranı %4'dür. Kabinede sadece bir kadın bakan bulunmaktadır. 3209 belediye başkanından 24'ü kadındır.

Haziran 2004'de yayımlanan bir genelge ile 50'den fazla çalışanı olan kamu kurumlarında en az %3 oranında engelli çalıştırılması gerektiği vurgulanmıştır. **Ancak Türkiye henüz engellilerin haklarına ilişkin Avrupa Sosyal Şartı'nın 15. maddesini kabul etmemiştir.**

Türkiye, Çocuk İşgücüne ilişkin ILO Sözleşmesi'ne katılımı gerçekleştirmesine ve bu alandaki mevzuatı ilerletmesine rağmen, kız çocukların eğitimine ve sokak çocuklarına ilişkin sorunlar devam etmektedir. Mayıs 2003'de geçen yasayla 15 yaşın altındaki çocukların çalıştırılması yasaklanmıştır. **Türkiye henüz Avrupa Sosyal Şartı'nın 7. (çocuk ve gençlerin korunma hakkı) ve 17. (anne ve çocukların sosyal ve ekonomik olarak korunma hakkı) maddelerini kabul etmemiştir.**

Kız çocuklarının ilkokula gitme oranı erkek çocuklara göre %7 daha düşüktür. Haziran 2003'de UNICEF ile birlikte başlatılan kız çocuklarının okullaştırılması kampanyası devam etmekte ve etkisini göstermektedir.

İşçi sendikalarının konumu, yapılan bazı reformlara karşın, örgütlenme, toplu sözleşme ve grev hakkı gibi konularda ILO standartlarının altındadır. Türkiye toplumsal diyalog ve toplumsal işbirliği kültürünü geliştirmelidir. Türkiye henüz Avrupa Sosyal Şartı Madde 5 (örgütlenme hakkı) ve Madde 6'yı (toplu sözleşme hakkı) kabul etmemiştir. Haziran 2004 tarihli düzenlemeler sendikalara üye olmayı kolaylaştırmıştır. Bir sendikanın toplu sözleşme yapabilmesi için bir işyerindeki çalışanların %50'sini, ilgili sektördeki çalışanların da %10'unu örgütlemiş olması gerekmektedir.

Azınlık hakları, kültürel haklar ve azınlıkların korunması

Türk makamlarına göre, 1923 Lozan Antlaşması uyarınca Türkiye'deki azınlıklar yalnızca gayrimüslim cemaatlerden oluşmaktadır. Bununla birlikte Türkiye'de, Kürtleri de içeren ve uluslararası hukuk çerçevesinde kendi kültür ve dillerini koruma hakkına sahip olan başka azınlıklar da yaşamaktadır. Bu bağlamda Türkiye'nin BM Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin yanı sıra eğitim görme hakkı ve azınlık haklarına ilişkin BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'ne koyduğu çekinceler bulunmaktadır. **Türkiye'de son dönemde kaydedilen ilerlemelere karşın, bu tip çekinceler azınlık haklarının daha da geliştirilmesini engellemek için kullanılabilir.**

Türkiye, Ulusal Azınlıkların Korunmasına ilişkin Avrupa Konseyi Çerçeve Sözleşmesi ve Bölgesel Diller ve Azınlık Dilleri Avrupa Şartı'nı imzalamamıştır. Türkiye henüz resmi makamlar tarafından yapılan ayrımcılığın önlenmesine yönelik AİHS'e Ek 12 No'lu Protokolü de onaylamamıştır.

Ocak 2004'te Hükümet, 1962'de gizli bir tüzükle azınlıklara yönelik güvenlik gözetimi yapmak üzere kurulmuş olan "Azınlıklar İkincil Komitesi"ni kaldırmıştır. Yeni kurumsal bir yapı olan "Azınlık Sorunları Değerlendirme Kurulu" gayrimüslim azınlıkların sorunlarına yönelik olarak oluşturulmuştur. **Bununla birlikte, İçişleri Bakanlığı Güvenlik Genel Müdürlüğü bünyesinde oluşturulan azınlıklar departmanı halen azınlıklarla ilişkilerden sorumludur. Azınlıklar bazı ayrımcı uygulamalarla karşı karşıya olmaya devam etmektedir. Çeşitli iddialara göre azınlık cemaatleri mensupları yüksek kamu görevleri ve askeri görevlere girişte zorluklarla karşı karşıyadırlar.**

2003-2004 öğrenim yılı kitapları azınlıkları hala güvenilmez, vatan haini ve devlete zarar veren kesimler olarak nitelendirmektedir. Bununla birlikte, yetkili merciler okul kitaplarındaki ayrımcı dili yeniden gözden geçirme çalışmalarına başlamıştır. Bu konuyla ilgili olarak Mart 2004'te okul kitaplarının ırk, din, cinsiyet, etnik köken, felsefi inanç veya dini inanç temelinde ayrımcılık yapmamasını öngören bir yönetmelik çıkarılmıştır.

Kültürel haklar bakımından, 1999'dan bu yana önemli gelişmeler olmuştur. Türkçe dışındaki dillerin kullanımını yasaklayan Anayasa değişikliğinin yanı sıra radyo/TV yayıncığı ve Kürtçe'yi de içerecek şekilde Türkçe dışındaki dillerin öğretilmesi konusunda mevzuat değişikliği gerçekleşmiştir. **Kaydedilen ilerlemeye rağmen kültürel haklar konusunda halen bazı sınırlamalar mevcuttur.**

Türk Vatandaşlarının Günlük Yaşamda Geleneksel Olarak Kullandığı Diller ve Lehçelerde Eğitim Yapılması başlıklı yönetmelik Aralık 2003'te yürürlüğe girmiştir.

Kürt dilinin kullanımına ve Kürt kültürünün ifade edilmesine olan hoşgörü artmış, Nevruz kutlamaları serbest bırakılmıştır.

%10'luk baraj azınlıkların Parlamentoda temsilini zorlaştıran seçim sisteminde değişiklik olmamıştır. Siyasi partilerin Türkçe dışında dil kullanması konusunda kısıtlamalar mevcuttur.

Ülkenin doğu ve güneydoğusunda, çoğunlukla Kürt kökenlilerin yaşadığı bölgelerde 1999'dan itibaren güvenlik ve temel özgürlükler konusunda genel durum iyileşmiştir. Olağanüstü Hal kalkmış ve yerleri değiştirilmiş kişilerin (YDK) dönüşü devam etmiştir. **Bununla birlikte bu kesimin durumu kritik özelliğini korumaktadır.**

Terör Eylemlerinden Doğan Zararların Tazminine İlişkin Kanun Temmuz 2004'te çıkarılmıştır. **Bu konuya ilişkin başvuru kriterleri kısıtlayıcı olmakla beraber** dava açma konusunda bir hüküm yasada mevcuttur.

Güneydoğu'nun genel durumunun iyileşmesine karşılık Kongra-Gel ateşkesi Haziran 2004'te sona erdirmiş; Kongra-Gel militanları ve Türk Silahlı Kuvvetleri arasında çatışmalar olmuştur.

Mart 2004'te Anayasa Mahkemesi, OHAL döneminde Valiler tarafından alınan kararlar hakkında idari mahkemeler yoluyla dava açma hakkını yeniden oluşturmuştur. 2003 yılında çıkan Topluma Kazandırma Yasası'nın başvuru süresi Şubat 2004'te sona ermiş, ancak yasanın başvuran sayısı ve niteliği bakımından önemli sonuçları olmamıştır.

Yerleri değiştirilmiş kişiler yaşamlarını güvenli olmayan koşullarda sürdürmektedir. Türkiye konuyla ilgili "Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Programı"nın yetersiz yönleri hakkında BM Genel Sekreteri'nin Yerleri Değiştirilmiş Kişilere İlişkin Özel Temsilcisi'nin 2002'deki ziyaretini takiben uluslararası örgütlerle diyaloğa başlamıştır.

YDK'ların köylerine dönememe sebepleri arasında hükümet destekli köy koruculuğu sistemi, mayın problemi, temel altyapı eksikliği, sermaye ve iş olanaklarının azlığı yer almaktadır. Türk makamları tarafından 2000 yılından beri köy korucusu atanmadığı açıklanmışken, artan çatışmalar sonucu korucu sayısının arttığı STK'larca belirtilmiştir. Köy koruculuğuna karşı 30000 imzalı dilekçe Parlamento Dilekçe Komisyonu'na Ekim 2003 tarihinde verilmiştir.

Kıbrıs

Kıbrıs konusu 1999'dan beri AB-Türkiye ilişkilerinde ön planda olmuştur. Bu konu Türk makamlarıyla tartışılmış ve değişik kademelerde konuyla ilgili siyasi diyalog geliştirilmiştir.

Geçen yıl Türk Hükümeti Kıbrıs sorunun kapsamlı çözümü konusunda aktif ve yapıcı çaba göstermiştir. Türkiye BM Genel Sekreteri tarafından Mart 2004'de sunulan plana destek vermiştir. Türkiye ayrıca, Kıbrıs Türk toplumunun referandumda evet oyu vermesi için çağrıda bulunmuştur. Kıbrıs Türk toplumunun büyük çoğunluğu planı onaylamış, ancak plan Kıbrıs Rum toplumu tarafından reddedilmiştir. 1 Mayıs 2004'de Kıbrıs Cumhuriyeti bölünmüş bir ada olarak Avrupa Birliği üyesi olmuştur.

Mayıs 2004'de Türkiye, AT-Türkiye Gümrük Birliği'nin Kıbrıs dışında tüm yeni üye ülkelere genişletilmesini öngören Tüzüğü yayımlamıştır. 17-18 Haziran 2004 Avrupa Birliği Konseyi Ankara Anlaşması'nın yeni üyeleri de dikkate alacak şekilde uyumlaştırılması konusunda Türkiye'yi Komisyon'la yürüttüğü müzakereyi sonuçlandırmaya davet etmiştir. Bunu takiben Komisyon, Türk makamlarına bu anlaşmanın uyumlaştırılması için gerekli olan taslak protokolü iletmiştir.

Sınır Anlaşmazlıklarının Barışçı Yollardan Çözümü

Türkiye ve Yunanistan arasındaki ikili ilişkiler son derece iyi gelişme göstermiştir. 1999 yazında İstanbul depremini takiben bir yakınlaşma politikası başlatılmıştır. Bu politika birçok alanda ikili anlaşmaların imzalanmasına neden olmuştur. Ortak ekonomik ve sınai projeler başlatılmıştır. Ege sorunun çözümünü hakkında keşif görüşmeleri Nisan 2002'de başlatılmıştır.

Geçen yıl ikili ilişkiler olumlu yönde devam etmiştir. Güven ortamının oluşturulması için alınan önlemler çerçevesinde her iki hükümet kademeli ve dengeli bir şekilde askeri harcamaların azaltılması yönünde adım atmışlardır.

EKONOMİK KRİTERLER

Giriş

AB Komisyonu Türkiye'nin 1989 yılındaki üyelik başvurusuna şu sonuca varmıştır:

"Türkiye'nin ekonomik ve siyasi durumu, Türkiye'nin Topluluğa girmesi halinde karşılaşacağı uyum sorunlarını orta vadede aşabileceği konusunda Komisyonu ikna etmemektedir."

Komisyon 2003 İlerleme Raporunda şunları belirtmiştir:

"Türkiye piyasa ekonomisinin işleyişi konusunda önemli ilerleme kaydetmiş olmakla birlikte makroekonomik dengesizlikler sürmektedir. Makroekonoik isitkrar ve yapısal reformlara ilişkin atılacak kararlı adımlar Türkiye'nin Birlik içerisinde rekabet baskıları ve piyasa güçleri ile mücadele edebilme kapasitesini güçlendirecektir."

Komisyon, ilk İlerleme Raporundan itibaren Haziran 1993 Kopenhag Zirvesi sonuçlarını temel almaktadır. Zirve sonuçlarına göre AB'ye üyelik;

- işleyen bir piyasa ekonomisinin varlığını ve
- Birlik içerisindeki rekabet baskısı ve piyasa güçleriyle başedebilme kapasitesini gerektirmektedir.

Komisyon aşağıdaki değerlendirmede önceki İlerleme Raporlarında uygulanan yöntemi izlemiştir. Bu yılın İlerleme Raporunda yer alan değerlendirmeler 1999'dan itibaren gerçekleşen gelişmeleri ele almaktadır.

1999 yılından itibaren meydana gelen gelişmeler

Ekonomik istikrar ve öngörülebilirlik 1999 ve 2001 yıllarında yaşanan krizlerden bu yana artmıştır. 1999 ve 2001 yıllarında üretimin daralmasının sonucu olarak 1999-2003 döneminde büyüme oranının düşük olmasına karşın raporun hazırlandığı dönemin ikinci yarısında güçlü ekonomik büyüme sağlanmıştır. Ekonomide gerçekleştirilen en önemli başarılardan birisi de enflasyonun 1999 yılında %65 değerinden, 2004 yılının ortasından itibaren tek haneli rakamlara düşmesi olmuştur. Birtakım dengesizlikler halen mevcut olmakla birlikte, kamu finansmanı da iyileşme göstermiştir. Enflasyon ve döviz kurunda meydana gelen önemli gelişmeler nedeniyle 1999-2003 döneminde reel efektif döviz kurunda yüksek iniş çıkışlar yaşanmış, ancak parasal çerçeve dezenflasyon süreciyle uyumlu şekilde düzenlenmiştir.

Türkiye'nin kurumsal ve hukuki çerçevesi önemli ölçüde modernizasyona tabi tutulmuştur. Merkez Bankası ve Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu gibi temel düzenleyici ve denetleyici kurumlar bağımsız hale gelmiştir. Önemli piyasaların düzenleyici yapıları uluslararası standartlar düzeyine getirilmiş, devletin nüfuzu azaltılmış, elektrik, telekomünikasyon, şeker, tütün ve petrol gibi önemli piyasalar serbestleştirilmiştir. Fiyat dengesizlikleri, tarımda fiyat destekleme sistemi yerine doğrudan gelir desteğinin getirilmesiyle azaltılmıştır. Kamu sektörünün etkinliği kamu hizmetlerinde reform, vergi sisteminin modernize edilmesi ve kamu sektörü mali yapısında şeffaflığın artırılmasıyla geliştirilmiştir. Hukuki ve bürokratik engeller kaldırılarak doğrudan yabancı sermaye akışı kolaylaştırılmaya çalışılmıştır.

Son gelişmelere karşın yaşanmış olan iki krizin etkileri sosyal ve ekonomik koşullarda gözlemlenmektedir. Satınalma gücü paritesine göre Kişi Başı GSYİH, kriz öncesi düzeyine henüz erişememiştir. Düşük büyüme ve düşük istihdam yaratma gücü nedeniyle işgücü piyasası dengesizlikleri artmıştır. 2003 yılında %10,5'e ulaşan işsizlik oranı artışı 2004 yılının ilk çeyreğinde de devam etmiştir. Bununla birlikte, kriz döneminde ekonomik durumun kötüye gitmiş olmasına karşın toplumdaki geleneksel aile bağları ve kayıt dışı gündelik çalışma biçimi sayesinde Türk halkı arasında bütünüyle yoksul olanlar nadirdir. Ancak, yoksulluk sınırı altına düşme tehlikesiyle karşı karşıya olan kişilerin sayısı artmıştır.

Türkiye Temel Ekonomik Gelişmeler (1 Eylül 2004 itibariyle)

		1999	2000	2001	2002	2003	2004	
Reel GSYİH oranı	%	-4,7	-7,4	-7,5	7,8	5,8	10,6	1. çeyrek
enflasyon oranı [a]								
- yıllık ortalama	%	64,2	57,3	57,6	46,7	25,3	11,2	Ocak-Ağustos
- Aralıktan Aralığa	%	68,8	39,0	68,5	29,7	18,4	10,0	Ağustos
İşsizlik oranı	%	7,7	6,5	8,3	10,3	9,0	12,4	1. çeyrek
Genel kamu bütçe dengesi	GSYİH %'si olarak	-18,9	-6,1	-29,8	-12,6	-8,8 p		
Cari işlemler dengesi		-0,7	-4,9	2,3	-0,9	-2,8		
Ekonominin toplam brüt dış borcu	Mal ve hizmet ihracatının %'si olarak	-1261	-10 631	3 785	-1769	-5 994	-8165	Ocak-Ağustos
	milyon ECU/Euro	82 915	105170	110 882	107534			
Doğrudan yabancı sermaye girişi (Ödemeler dengesi verisi)	GSYİH'nın %'si	0,1	0,1	1,9	0,5	0		
	milyon ECU/Euro	125	137	3046	908	68 p	1466	Ocak-Temmuz

Kaynak: Eurostat a) henüz uyumlaştırılmamış indeks b) Kaynak T.C Merkez Bankası
P= geçici rakamlar B= seride ara verilmiş

Türkiye- Ekonomik Yapının Temel Göstergeleri (2003)

Nüfus (ortalama)	Milyon	70,71
Kişi başı GSYİH	Euro Satın Alma Gücü Paritesi	5800
	AB-25 ortalaması %'si	27
Tarımın payı :		
- brüt katma değer içerisinde	toplamın %'si	11,5
- istihdamda	toplamın %'si	33,9
Brüt sabit sermaye	GSYİH'nın %'si	17,7
Toplam brüt dış borç	GSYİH'nın %'si	56,1
Mal ve hizmet ihracatı	GSYİH'nın %'si	28,6
Doğrudan yabancı sermaye stoku	Milyon Euro Kişi başına Euro	
İstihdam oranı	25-64 yaş grubunun %'si	45,5
Uzun dönem işsizlik oranı	İşgücünün %'si	2,5

Kaynak: Eurostat

Kopenhag Kriterleri Çerçevesinde Değerlendirme

İşleyen Piyasa Ekonomisinin Varlığı

İşleyen bir piyasa ekonomisi fiyatların ve ticaretin serbestleştirilmesini ve mülkiyet hakları da dahil olmak üzere işleyen bir yargı sistemini gerektirmektedir. Makroekonomik istikrar ve ekonomi politikası üzerinde uzlaşmaya varılması piyasa ekonomisinin performansını artırmaktadır. Gelişmiş bir mali sistem, piyasaya giriş ve çıkışta önemli engellerin bulunmaması ekonominin etkinliğini artırmaktadır.

Ekonomi politikasının esasları hakkındaki uzlaşmada ilerleme kaydedilmiştir. 2001 yılındaki mali kriz Türkiye ekonomisinin temel sorunlarını ortaya koymuş, siyasi müdahaleyi ve bankacılık sektörü, kamu maliyesi gibi alanlardaki önemli sorunları ortadan kaldırmayı hedefleyen daha kapsamlı bir reform projesi için temel hazırlamıştır. Bu kurumsal ve düzenleyici modernleşme süreci IMF ve Dünya Bankası'nın mali ve teknik desteğinden önemli oranda faydalanmıştır. 2001 yılından bu yana yayımlanan Katılım Öncesi Ekonomik Programlar, ekonomi yönetiminde kısa vadeli ve geçici karar alma yerine orta vadeli ve kurallara dayalı karar alma yönündeki yaklaşıma geçişi göstermektedir. Ancak ekonomi alanındaki sorumlulukların beş farklı bakanlığa dağılmış olması politikaların oluşturulması, koordinasyonu ve uygulanması alanındaki etkinliği engellemektedir.

Raporun hazırlandığı dönemin ikinci yarısında ekonomik istikrar önemli ölçüde iyileşmiştir. 1999 yılından günümüze kadar olan döneme birbirinden farklı aşamalar damgasını vurmaktadır. Bu dönemde Türkiye'de iki önemli ekonomik durgunluk yaşanmıştır. İlk olarak 1999 yılında dış şoklar nedeniyle yaşanan krizin ardından 2001 yılında da büyük oranda iç faktörlerin tetiklediği bir ekonomik kriz meydana gelmiştir. Her iki krizin ortak özelliği ekonomik faaliyetlerde önemli düşüşe neden olmalarıdır. Ancak 2002 yılı başından itibaren ekonomide güçlü ve giderek daha geniş tabanlı bir iyileşme önem kazanmaktadır. Son 5 yılda meydan gelen ortalama %1,6'lık ekonomik büyüme, 1999'dan bu yana ekonomik büyümede meydana gelen dalgalanmaları gizlemektedir.

2002 yılının ilk çeyreği ile 2004 yılının aynı dönemi arasında ekonomik büyüme %7,1'e ulaşmıştır. Gayrı safi sabit sermaye yatırımları inşaat sektöründeki yatırımların düşmesi nedeniyle inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. Bunun sonucunda GSYİH içerisinde yatırımların oranı 1999 yılında %25,7 iken 2003 yılında %19,7'ye düşmüştür. Ancak 2002 yılından itibaren teçhizata yapılan yatırımlar önemli oranda artmaya başlamıştır. Ekonomik büyümenin temel kaynağı bu dönemde yıllık ortalama %8,9 oranında artış kaydeden malların ve hizmetlerin ihracatı olmuştur.

Reel ücretlerdeki zayıf artış ve işgücündeki düşüşün bir sonucu olarak GSYİH'nin yaklaşık %65'ini oluşturan özel tüketim her yıl ortalama %0,4 oranında artış kaydetmiştir. Mali disiplinin sürdürülebilmesi için kamu tüketimindeki artış sınırlı düzeyde (bu süre zarfında ortalama %1,4) kalmıştır. Ekonomik toparlanmanın ilk döneminde, malların ve hizmetlerin ihracatı önemli bir rol oynarken, 2003 yılında gayrı safi sabit sermaye yatırımları gibi iç talep bileşenleri giderek daha fazla katkı yapmaya başlamıştır.

2001 yılındaki kriz sonrasında cari açık hızlı bir şekilde düzelmiştir. Cari açık, 1999 yılından bugüne kadar geçen dönemde göreceli olarak düşük seyretmiştir. Ancak 2000 yılında güçlü iç talebin ve faiz oranlarındaki düşüşün tetiklemesiyle artan ithalat cari açığın bu dönemdeki en yüksek seviye olan %11,2'ye yükselmesine neden olmuştur. 2001 yılındaki mali krizin ardından ekonomideki toparlanma süreciyle birlikte cari açık artmaya başlamıştır. 2002 yılında GSYİH'nin %0,9'u olan cari açık, 2003 yılında %2,8'e yükselmiştir. 2004 yılının ilk yarısında dış ticaret dengesinde belirgin bir bozulma meydan gelmiştir. Cari açığın finanse edilmesinde doğrudan yabancı yatırımların önemli bir rol oynamadığı görülmektedir.

Son 5 yılda istihdam piyasasının durumu daha da kötüleşmiştir. 1999 yılından bu güne kadar çalışma yaşındaki nüfus 4,6 milyon kişi artarken kayıtlı istihdam yaklaşık 600 000 kişi azalmıştır. Bu durum, 1999 yılında %50,9 olan istihdam oranının 2003 yılında %45,5 oranına düşmesine neden olurken işsizliği artırmıştır. 1999 yılında %7,7 olan işsizlik oranı 2003 yılında %10,5'e yükselmiştir. Genç işsizlerin oranı ise 1999 yılında %15 iken 2003 yılında %20,5'e çıkmıştır. Diğer ekonomik iyileşme dönemlerinin aksine 2002 yılından bu yana sürmekte olan güçlü büyüme istihdam artışı yaratmamıştır. Ancak işgücü verimliliği ve özellikle kentsel bölgelerde çalışma süreleri artış göstermiştir. Ekonomik büyümenin giderek daha az istihdam yaratması ve işsizler arasında genç ve iyi eğitilmiş kişilerin sayısının artması, işgücünün, piyasanın gerektirdiği nitelikleri tam olarak karşılayamamasından kaynaklanan yapısal işsizliğin payının arttığına işaret etmektedir. Bu durumda, eğitim sistemine yeterince kaynak aktarılmaması ve eğitim profilinin işgücü piyasasının gerektirdikleri ile yeterince uyumlaştırılmaması etkili olmaktadır. Bir diğer faktör iç talebin düşük, Türk Lirasının ise güçlü olması neticesinde uluslararası düzeyde rekabet edebilirliğini korumak isteyen pek çok şirketin verimliliği artırma ve ücret artışlarını düşük tutma yoluna gitmesidir.

Enflasyon önemli oranda düşmüştür. 1990'lı yıllar boyunca kısa vadeye yönelik kamu harcamaları kronik yüksek enflasyona neden olmuştur. 1994 yılında enflasyon tepe noktası olan %105'e kadar yükselmiş sonrasında da %80 dolaylarında seyretmiştir. 1999 yılındaki IMF destekli program sayesinde düşmeye başlayan enflasyon oranı, 2001 krizinin ardından enflasyonist baskıların artmasıyla 2001 yılında %55 olarak gerçekleşmiştir. 2002 yılından bu yana düşmeye devam eden enflasyon 2004 yılının ortasında tek haneli rakamlara inmiştir. 2004 yılının ilk yarısında bir önceki yılın aynı dönemine göre %12 olarak tespit edilen enflasyon oranı, 2004 sonu için hedeflenen %12 oranına erişilmesinin mümkün olacağını göstermektedir. 2004 yılının ilk yarısında çekirdek enflasyon %8 olarak gerçekleşmiştir. Enflasyonla mücadele sürecindeki bu başarının temel sebebi kamu sektöründeki ücret artışlarını sınırlayan, geriye dönük yerine ileriye dönük ücret endekslenmesine geçiş, Türk Lirasının güçlü seyri, Türk merkez bankasının fiyat istikrarı hedefine güvenin artması gibi önemleri içeren sıkı mali politika olmuştur.

Geçtiğimiz dönemde para politikası ve döviz kuru politikası enflasyonla mücadele programına göre ayarlanmıştır. 1999 yılında uygulamaya koyulan sabit kur rejimi 2000 yılı sonunda uygulanmakta olan enflasyonla mücadele programına olan güvenin yitirilmesiyle birlikte ülkeden yüksek miktarda para çıkışına paralel olarak yaşanan likidite sorunu nedeniyle terkedilmiştir. Şubat 2001'den itibaren döviz kuru tekrar serbest dalgalanmaya bırakılmıştır. 2002 yılının ortalarından itibaren nominal döviz kuru oldukça istikrarlı bir seyir izlemiş ve reel olarak değer kazanmıştır. Son dönemde ekonomide ve mali piyasaları istikrara kavuşturmada başarılı olunması sonucunda Türk yetkililer resmi olarak enflasyon hedeflemesi rejimine geçiş için hazırlanmaktadırlar.

Geçtiğimiz dönemde mali dengesizliklerin azaltılmasında önemli ilerleme kaydedilmiştir. Sürekli değişen hükümetler nedeniyle izlenen gevşek mali politika, deprem ve bankacılık krizlerinden kaynaklanan beklenmedik mali şoklar 1999 ve 2001 yıllarında kamu finansman yapısının bozulmasına sebep olmuştur. 2001 yılında zor durumdaki bankacılık sektörüne sağlanan destekler ve tarımsal destekleme maliyetleri nedeniyle bir önceki yıl GSYİH'nın %6,1'i olan kamu açığı GSYİH'nın %29,8'ine yükselmiştir.

Bununla birlikte, önemli ölçüde düzelen mali disiplin sayesinde genel kamu açığı 2002 yılında GSYİH'nın %12,7'si düzeyinden 2003'te %8,7'ye düşmüştür. Türkiye kayda değer miktarda faiz dışı fazla (GSYİH'nın %7'sini aşan oranda) vererek önemli bir başarı elde etmiştir. Söz konusu faiz dışı fazlanın sağlanmasında ücretler ve yatırımlar gibi kamu harcamalarının kısıtlanması, vergi oranlarının artırılması rol oynamıştır. Faiz dışı harcamalar GSYİH'nın %20'si gibi sabit bir düzeyde kalmıştır. Krizler ve depremin getirdiği mali yük 1999-2001 döneminde Türkiye'nin borç yükünü artırmıştır. 2003 yılında kamu borç oranı GSYİH'nın %87'sine inmiş olmasına rağmen, döviz cinsinden borç miktarı ve kısa vadeli faiz ödemeleri dikkate alındığında halen yüksek düzeydedir. Son bir buçuk yılda borç yapısı şoklara daha dayanıklı hale gelmiştir. Bu olumlu yapıya rağmen Türkiye'nin borç sürdürülebilirliği döviz kuru ve faiz oranlarındaki dalgalanmalardan etkilenmektedir.

Kamu sektörü muhasebe sisteminin şeffaflığı ve vergi idaresinin etkinliği artmıştır. Son beş yılda kamu finansmanı, mali yönetim ve uluslararası standartlara uygun mali kontrole ilişkin yasanın uyumlaştırılmasında önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Bunun sonucunda kamu ihale kurumu ve borç ve risk yönetimi kurumu kurulmuştur. Son yıllarda vergi benzeri işlemlerden sağlanan 60 adet bütçe dışı fon beşe indirilmiştir. Aralık 2003'te kabul edilen yeni bütçe yönetimi ve kontrol kanunu 1 Ocak 2005'ten itibaren yürürlüğe girecektir.

Makroekonomi politikası daha geniş kapsamlı reform yaklaşımı ile uyumlaştırılmıştır. Enflasyonun düşürülmesine yönelik 1999 yılı programı mali disiplin, kamu sektörü reformunun yanı sıra mali ve kurumsal yapının modernizasyonu gibi Türkiye'nin ekonomik konsolidasyonuna ilişkin temel unsurlar içermiştir. Ancak, programın uygulanışında 2000-2001 döneminde yetersiz kalınması 2001 krizinin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu programı takiben uygulamaya koyulan güçlü ekonomiye geçiş programı ile reform programının alanı genişletilmiş ve programa yapılan siyasi müdahalelerin ortadan kaldırılması ve finansal sektörün zayıf yapısının güçlendirilmesine daha fazla önem verilmiştir. Mali dengesizliklerin azaltılmasına yönelik çabalar yoğunlaşmış, kurumsal ve hukuki yapı uluslararası standartlara uygun hale getirilmiştir. Program IMF ve Dünya Bankası'nın verdiği önemli destekten faydalanmıştır. Genel olarak, 2001 yılından sonra uygulanan politika ekonomik istikrarı artırmıştır. Ancak, kamu sektörü borç yükü özel sektör yatımlarının artmasının önünde engel teşkil etmektedir.

Piyasa güçlerinin serbestçe faaliyet göstermesinde aşama kaydedilmiştir. Serbestleştirme ve buna yönelik mevzuatın yeniden düzenlenmesi süreci 1980'lerde başlamış ancak sınırlı çerçevede kalmıştır. Son beş yılda siyasi müdahalelerin azaltılması ve gerekli hukuki ve kurumsal altyapının oluşturulmasında ilerleme kaydedilmiştir. Merkez bankasının bağımsızlığı güçlendirilmiştir. Diğer yandan, elektrik, şeker, tütün gibi önemli piyasalar serbestleştirilmiş ve telekomünikasyon, enerji, tütün ve alkol gibi alanlarda bağımsız düzenleyici ve denetleyici kurumlar kurulmuştur. Petrol piyasalarının serbestleştirilmesine ilişkin kabul edilen yasa 1 Ocak 2005'ten itibaren yürürlüğe girecektir.

Fiyat dengesizlikleri azalmıştır. Fiyatlandırmada önemli çarpıklıklara yol açan tarımsal destekleme sistemi yerine doğrudan gelir desteği sistemi getirilmiştir.Tütün ve şeker fiyatları artık arz ve talebe göre belirlenmektedir. Elektrik, gaz ve petrol, hükümetin dar gelirli kesimleri ekonomik konsolidasyon programının etkilerinden korumak için denetim altında tuttuğu hizmetler arasında yer almaya devam etmektedir. Buna rağmen 2003 yılı içerisinde denetim altındaki fiyatların oranları 1999 yılına kıyasla 7 puanlık bir düşüş göstererek %17'ye gerilemiştir.

Özel sektör Türk ekonomisinin %80'ini oluşturmaktadır. Kamu sektörünün toplam içersinde ekonomideki payı oldukça küçüktür. 2003 yılında KİT'ler ve devlet bankalarının GSYİH'daki payı %7 olmuştur, kamu hizmetlerinin GSYİH içindeki payı %13'tür. Genel içerisinde kamu işletmelerinin payının sınırlı olmasına karşın söz konusu işletmeler bankacılık ve temel sanayi dalları gibi anahtar sektörlerde halen önemli rol oynamaktadırlar. Pek çok kamu işletmesinin personel kadrosu fazla ve verimsizdir. Bu işletmelerin ürün fiyatları, maliyetleri ancak kısmen karşılayabilmektedir.

Söz konusu işletmelerin üretim sektörüne girdi sağlamaları nedeniyle fiyat çarpıklıkları bütün ekonomiye yayılmaktadır. Son 5 yıl içerisinde bankacılık sektörü de dahil olmak üzere kamu işletmelerinde istihdam azalmıştır. 1999 yılında yaklaşık 500.000 kişi olan (toplam istihdamın %2,5'i) kamu istihdamı 2003 yılında yaklaşık 430.000 kişiye (toplam istihdamın %2'si) kadar gerilemiştir.

Özelleştirme alanında ilerleme sınırlı kalmıştır. Söz konusu dönem içerisinde özelleştirme gelirleri sadece 3,6 milyon Euro olmuştur (Türkiye'nin 2003 yılı GSYİH'sının %1,7'si). Şirketlerin özelleştirmeye hazırlanması için harcanan kaynaklar gözönüne alındığında özelleştirmeden elde edilen net gelir çok daha düşük olmaktadır. 5 yıllık dönem içerisinde devlet, petrol dağıtımı, alkollü içecekler, süt ve süt ürünleri gibi pek çok sanayi dalından tamamen çekilmiştir. Tekstil, turizm, demir çelik, kereste ve kağıt gibi pek çok dalda da faaliyetlerini önemli ölçüde azaltmıştır. En önemli özelleştirme gelişmeleri POAŞ ve TEKEL'in alkol üretim kısmının özelleştirilmesi olmuştur. Bu bağlamda 2,2 milyar Euro gelir (GSYİH'nın %1'i) ile en fazla göze çarpan gelişme mobil telefon lisans satışlarıdır. Buna karşın, kamu faaliyetlerinde anahtar sektörlerden biri olan bankacılık alanında özelleştirme çalışmaları halen hazırlık aşamasındadır. TURK TELEKOM, THY ve TEDAS özelleştirmeleri de halen beklemektedir. Özelleştirme alanındaki ilerlemenin sınırlı kalmasının en önemli sebebi geçmiş hükümetlerin yeterli siyasi kararlılığı gösterememiş olmalarıdır. Mevcut hükümet ise özelleştirmeye daha açık görünmektedir. Diğer yandan, özelleştirmeye ilişkin mevzuatın hazırlanma süreci son derece karmaşık ve uzundur. Örneğin enerji şirketlerinin özelleştirmesini gerçekleştirebilmek için Anayasada değişikliğe gidilmesi gerekmiştir.

Piyasaya giriş ve çıkıştaki engeller azalmış olmakla birlikte halen iç rekabetin önünde engel teşkil etmektedir. Piyasaya giriş çıkışlarda en yüksek rakam olan, mevcut işletmelerin yaklaşık %10'u oranı yüksek bir esneklik düzeyi olmasına karşın bazı piyasalar halen mevzuattaki yetersizliklerden yararlanılarak korunmaktadır. Bürokratik işlemler, özellikle kaynakları sınırlı ve yeterli mevzuat bilgisi olmayan KOBİ'ler için engel teşkil etmektedir. Söz konusu işletmelere verilen banka kredileri düşük düzeyde kalmıştır. Bu durumun başlıca sebepleri arasında kamu sektörünün yüksek borçlanma gereksinimleri, KOBİ'lerin zayıf muhasebe sistemi, bu işletmelerin borsaya kayıtlı olmamaları, teminat almada yaşadıkları güçlükler, ticari davalarda yargı sisteminin yavaş yürümesi gelmektedir. Diğer yandan, reel faizlerin halen yüksek seyretmesi firmaları, yatırımlarını dağıtılmayan karlarıyla finanse etmeye zorlamaktadır. Bununla birlikte, devletin elinde bulunan elektrik, gaz, tütün, alkol ve şeker gibi piyasaların serbestleştirilmesinde önemli gelişmeler kaydedilmiştir. 2003 yılı Haziran ayında kabul edilen bir kanunla şirket tescil işlemleri kolaylaştırılmış ve elverişli hale getirilmiştir.

İşleyen bir piyasa ekonomisi için gerekli yasal sistem büyük ölçüde mevcut olmasına rağmen, ticari yargı süreci kanunların ve sözleşmelerin uygulanmasında önemli bir engel teşkil etmektedir. Yavaş ve bürokrasi yaratan hukuki işlemler Türkiye'de hukukun üstünlüğüne önemli bir engel teşkil etmektedir. Çerçeve mevzuat ile uygulama hükümlerinin kabul edilmesi arasında oldukça uzun bir zaman geçmekte ve bu durum adli sistemin etkinliği ve güvenilirliğini olumsuz yönde etkilemektedir. Özellikle, ticaret hukuku alanında adli personelin sayısının az, eğitiminin ise yetersiz olması yargı sürecini ve güvenilirliğini etkilemektedir. Fikri mülkiyet haklarının uygulanma düzeyi düşüktür. Ticari yargı sisteminin işleyişinin yetersiz olması doğrudan yabancı sermayenin önünde engel teşkil etmektedir.

Finans sektörü daha güçlü hale gelmiştir ancak yine de az gelişmiş durumdadır. Hacmi küçük olan Türk finans sektöründe GSYİH'nın %70'ine varan aktifleri ile bankacılık sektörü en büyük paya sahiptir. 2001 yılı krizinden sonra özel sektöre verilen kredi düzeyi düşmüş, 1999 yılında GSYİH'nın %18'i iken 2002 yılında %15'e inmiş, 2003 yılında tekrar %17'ye yükselmiştir. Öte yandan menkul kıymetler, sektör varlıklarının %30'una yükselmiştir. Bunun %90'ı ise kamu borçlanma kağıtlarıdır. Yaşanan finansal krizin ardından sıkı denetim önlemleri ve standartları sonucunda, banka sayısı Ocak 1999'da 75 iken 2004 yılı ortasında 49'a gerilemiştir. 20 banka Mevduat Sigorta Fonu'nun denetimine geçmiştir. En büyük yedi bankanın toplam mevcudatı %75'i bulmaktadır, bunlardan üç adet devlet bankasının payı yaklaşık %30 civarındadır. Bu üç banka kamu sektörü finansmanında önemli paya sahiptirler. Pek çok önemli özel banka aile şirketi gruplarına aittir. Karmaşık mülkiyet yapıları sebebi ile bu şirketlerin şeffaflık standartlarına ne ölçüde uydukları birçok durumda tespit edilememektedir. %7'yi aşmayan pazar payı ile yabancı bankaların oranı halen oldukça düşük seviyededir. Genel olarak bankacılık sektörü 2001 yılı krizinin etkilerini atlatmış görünmektedir. Aralık 1999'da %9,7'den Aralık 2001'de %29,3'e yükselen geri dönmeyen kredilerin oranı %2,3'e düşmüştür.

Bankacılık dışı finans hizmetlerinin rolünün nispeten az olduğu göze çarpmaktadır. Bankacılık dışı finans sektörünün aktifleri toplamı GSYİH'nın %4'üne karşılık gelmektedir. Halen 70 şirketten oluşan sigortacılık sektörü son yıllarda önemli aşama kaydetmiştir. Diğer yandan İMKB'de 300 civarında şirket hissesi işlem görmektedir. 2001 krizinden bu yana hisse senedi piyasası önemli oranda gerilemiştir. Ancak halen, GSYİH'nın %29'u gibi oldukça yüksek bir paya sahiptir.

Geçtiğimiz 5 yıl içerisinde bankacılık sektörünün düzenleme ve denetlemesinde kayda değer aşama katedilmiştir. Finans sektöründe reform 2001 krizinden önce başlamasına rağmen kriz, reformların ciddi şekilde hızlanmasına ve yaygınlaşmasına yol açmıştır. Muhasebe standartları, risk yönetimi, iç kontrol, batık kredi yönetimi, sermaye yeterlilik hesapları, özkaynaklar, vb. uluslararası standartlara uygun hale getirilmiştir. Bankacılık yasasına ilişkin yeni düzenlemelere yönelik hazırlıklar devam etmektedir. Muhasebe standartlarında yapılan 2002 yılı düzenlemesi Türk sistemini Uluslararası Muhasebe Standartları (UMS) ile aynı çizgiye getirmiştir. Bunlara ilave olarak, bankaların kurulması ve işletilmesine ilişkin tüzükler yeniden düzenlenmiş, finans sektöründe şirket birleşmeleri ve satın almalarını teşvik edecek düzenlemeler kabul edilmiştir. Denetim standartları modernize edilmiştir. BDDK'nın bağımsızlığı teyit edilmiş ve yetki alanı genişletilmiştir. Bununla birlikte, GSYİH'nin %2'sine varan sermaye açığına sahip bir bankanın ortaya çıkarılması, bankacılık sektöründe denetimin daha da sıkılaştırılması gerektiğini göstermektedir. Bankacılık sektörü mevzuatının uluslararası standartlara uyumlu hale getirilmesi yönünde atılan bir diğer adım mevduat sahiplerine verilen devlet garantisinin 50 milyar Türk lirası ile sınırlandırılması olmuştur. Bankacılık dışı finans sektörünün denetimi halen Hazine'ye ait olmakla beraber, Ocak 2005'ten itibaren BDDK'ya geçmesi planlanmaktadır.

Birlik içindeki piyasa güçleri ve rekabet baskısına karşı koyma kapasitesi

Bu kriterin yerine getirebilme kapasitesi, piyasa ekonomisi ve ekonomik aktörlerin öngörülebilir bir ortamda karar verebilmelerini sağlayacak sağlam bir makroekonomik çerçeveye bağlıdır. Bunun için aynı zamanda, altyapı dahil olmak üzere yeterli derecede fiziksel ve beşeri sermaye gerekmektedir. Kamu işletmeleri yeniden yapılandırılmalı ve işletmeler verimliliklerini artırıcı yatırımlara yönelmelidirler. Şirketler dışarıdan finans olanağına ne kadar fazla sahip olurlarsa uyum yetenekleri de o derece artmaktadır. Genel olarak üyelik öncesinde birlik ile ekonomik entegrasyon derecesi yüksek olan ülkeler üyeliğin gereklerini daha kolay yerine getirebilmektedirler. AB üyesi ülkeler ile yapılan ticaretin hacim ve çeşitliliği bu bütünleşmenin varlığına işaret etmektedir.

Makroekonomik istikrar artmıştır ve ekonomik reformlar yavaş yavaş gerçekleşmektedir. Buna rağmen, ekonomi uluslararası finansal krizlerin olumsuz etkilerine karşı özellikle duyarlıdır. Reformların gerçekleştirilmesinde ekonominin etkinliğini ve verimliliğini artıracak hıza henüz ulaşılamamıştır.

Eğitim seviyesi yükselmektedir. Eldeki verilere göre Türk halkının eğitim seviyesi artmaktadır. Okur-yazarlık oranları ve okula kayıt (ilk ve orta okul) rakamları artış göstermektedir. İşgücünün eğitim seviyesi giderek yüksek eğitime doğru yaklaşmaktadır. Türkiye'nin yüksek nüfus artışı eğitim sektöründe artan ihtiyaçların karşılanması için bütçeden yeterli kaynak ayırılmasını gerektirmektedir. Kırsal kesimde temel eğitim kaynak yetersizliğinden olumsuz olarak etkilenmektedir. Bütçe harcamalarının büyük bölümünün kamunun borç yükünün çevrilebilmesine ayrılması nedeniyle 1999-2003 döneminde eğitim harcamaları GSYİH'nın %4 civarında kalmıştır. Buna rağmen eğitimin kalitesini artırılması amacıyla önemli adımlar atılmıştır. 2004 yılı taslak bütçesinde eğitim harcamaları kesinti yapılacak kalemlerin dışında tutulmuştur. Aralık 2003'te kabul edilen Ulusal Kalkınma Planı'nda beşeri sermayeye özel önem verilmiştir. Eğitimin içeriği emek piyasasının talep ettiği becerileri tam olarak karşılamamaktadır. Araştırma ve geliştirme harcamaları GSYİH'nin %0,6'sı ile oldukça kısıtlı kalmaktadır. Kayda değer çabalar sonucu AR&GE harcamaları 1990 yılından bu yana iki kat artmıştır. Üniversiteler AR&GE harcamalarının dörtte üçünü karşılarken özel sektörün AR&GE'deki payı düşüktür.

Sermaye stoğu artış oranı hız kazanmaya başlamakla birlikte doğrudan yabancı yatırımların oranı sınırlıdır. 2003 yılında brüt sabit yatırım oranı %10 artmış ve bu artış 2004 yılının ilk çeyreği içerisinde de hızlanarak devam etmiştir. Yatırımlar makine ve ekipman alanında yoğunlaşmıştır. İnşaat sektöründe ise yatırımlarda düşüş devam etmektedir. Bu artışta makroekonomik istikrar ortamı rol oynamış ve artış, Irak krizi, terör saldırıları gibi olumsuz gelişmelere rağmen gerçekleşmiştir. Yine de halen GSYİH'nın %17.7'si olan brüt sabit yatırım oranı 2003 yılında 2001 krizi öncesi dönemden daha düşük düzeydedir. Geçtiğimiz yıllarda yıllık doğrudan yabancı yatırım girişi %0,5'in altında ve kümülatif doğrudan yabancı yatırım stoku GSYİH'nın %10'u seviyesinde kalmıştır. Serbestleştirilmiş mevzuat çerçevesi ve yatırım ortamının iyileştirmeye yönelik girişimlere rağmen Türkiye'de yatırım yapmak isteyen yabancı sermaye bürokratik engeller, adli yargının yetersizliği ve fikri ve sınai hakların yeterince korunmaması gibi engellere takılmaktadır. Yeterli istikrar ve öngörülebilir ekonomik ortamın olmaması yabancı yatırımın önündeki engellerin başında gelmektedir. Diğer yandan, 2003 yılında yeni doğrudan yabancı sermaye yasası çıkarılmış ve şeffaflığın ve etkinliğin artırılması için çeşitli adımlar atılmıştır.

Altyapı yeterince gelişmiş olmasına rağmen yeni yatırımlar sınırlı ve düzensizdir. Ulaşım altyapısındaki eksikliklerin özel sektör yatırımlarının geliştirilmesini önemli ölçüde etkileyecek seviyede olmayıp en zayıf alanı demiryolu ağı oluşturmaktadır. Karayolu, liman ve hava ağı oldukça gelişmiş olmasına rağmen mali kısıtlar nedeni ile yeni yatırım düşük seviyede kalmıştır. Telekom bağlantıları yeterli olsa bile ulusal telekom servis sağlayıcısı Türk Telekom'u özelleştirme planları çeşitli kereler ertelenmiştir. Bu sebepler stratejik bir özel yatırımcının olası yatırımını engellemektedir. Enerji sektöründe yakın zamanda yapılan reformlar tekrar eden elektrik kesintileri riskini azaltma amacı gütmektedir. Gaz ve petrol boru hatları gibi diğer altyapı faaliyetleri de genişletilmiştir.

İşletmelerin yeniden yapılandırılması krizin ardından hızlanmasına rağmen 2003-2004 döneminde bir miktar yavaşlamıştır. Bankacılık, tarım ve enerjı sektörlerinde gerçekleştirilen yapısal reformların yansıması olarak teşebbüslerin yeniden yapılandırılması 2001-2002 döneminde kayda değer biçimde hızlanmıştır. Bankacılık sektöründeki sıkı denetim holdingler bünyesindeki şirketleri yeniden yapılanmaya zorlamıştır. Tarım ve enerji sektörlerindeki serbestleşme sayesinde eski devlet kurumları tasfiye olmuş ve bunların görevlerini üstlenecek birkaç anonim şirket kurulmuştur. KİT'lerde istihdam fazlası işgücü azaltılmaktadır. Bütçeden ayrılan desteğin düşmesi bu şirketleri verimliliği artırmaya ve fiyatları gerçek maliyetler seviyesine çekmeye zorlamaktadır. Demiryolu sisteminin reformunun ertelenmesi altyapının ciddi biçimde eskimesine yol açmıştır ve önemli yük yaratmaktadır.

Tarıma dayalı ekonomiden hizmetler sektörünün ağırlıklı olduğu ekonomiye geçiş sürmektedir. Uluslararası eğilimlere paralel olarak Türkiye'de tarım sektörünün ekonomideki payı azalmakta ve hizmetler sektörü önem kazanmaktadır. Tarım sektörünün brüt katma değerdeki payı 2003 yılında 3 puan gerileyerek %11,5'e inmiştir. Üretim ve inşaat sektörlerinde toplam oran değişmemiş, hizmetler sektörünün payı ise %60'ın üzerine çıkmıştır. Tarımda istihdamın payı halen yüksek olmasına rağmen, istihdam açısından da benzer bir gelişme söz konusudur. 1999-2003 döneminde tarım sektöründe isithdam %40'tan 2003 yılında %34'e düşerken hizmetler sektöründe istihdamın payı 1997'de %35'ten 2003'te %40'a yükselmiştir.

Küçük ve çok küçük ölçekli işletmeler Türkiye ekonomisinin istikrar unsurlarıdır. İhracat yapan büyük şirketler ve KİT'lerin varlığına rağmen gelişim için çok önemli olan istikrarı KOBİ'ler sağlamaktadır. Üretimdeki katma değerin sadece %30'unu sağlamalarına rağmen sektörel istihdamın %60'ı KOBİ'ler tarafından sağlanmaktadır. Üretim sektöründeki istihdamın yarısı 10 veya daha az işçi çalıştıran mikro işletmeler tarafından temin edilmektedir. Bu gibi işletmelerin önemli bir şok emici işlevi olduğu gibi küçük ölçekleri, değişen ekonomik ortamlara kolayca uyum sağlamalarını mümkün kılmaktadır. Ancak kısıtlı sermaye pazarı ve kamu sektörünün varolan sermayenin büyük kısmını çekmesi nedeni ile bu gibi işletmelerin finansman imkanları son derece kısıtlıdır. Bu nedenle mikro işletmelerin AB standartlarına uyum sağlamakta zorluk çekmesi oldukça muhtemel gözükmektedir.

Devletin ekonomiye müdahalesi azalmıştır. Tarım, enerji, telekomünikasyon gibi önem arz eden pazarların deregülasyonu devletin müdahale alanını önemli ölçüde azaltmış, bağımsız denetim kurumlarının kurulmasına zemin hazırlamıştır. Ancak AB normlarında devlet yardımı izlenmesi şeffaflığı ve dolayısı ile genel uygulama sicilini iyileştirecektir.

AB ile ticaret ve yatırım bütünleşmesi yüksek seviyesini korumuştur. 1980 ve 90'larda ticarette hızla dışa açılma yaşandıktan sonra Türkiye'nin dünyanın geri kalanı ile ticari bütünleşmesi sabit düzeyde kalmıştır. Türkiye ve AB arasında Gümrük Birliği ilişkisi sonucunda ticaret engelleri aşamalı olarak kaldırılmış ve ikili ticaret ciddi boyutlarda artmıştır. Kriz dönemini takiben Türkiye'nin AB'ye ihracatı artmış ithalatı ise azalmıştır. Ancak, artan petrol fiyatlarının da etkisiyle ithalatta yaşanan düşüş 2002 yılının ikinci yarısında durmuştur. Bu düşüş büyük ölçüde 1999-2001 döneminde yaşanan ekonomik krizde makine ve yatırım malları ithalatının azalmasından kaynaklanmıştır. Takip eden dönemde ithalat-ihracat oranları tekrar dengelenmiştir. Bu dönem içerisinde Türkiye'ye yapılan doğrudan yabancı yatırımın üçte ikisinin AB kaynaklı olduğu gözlemlenmektedir. En çok kayırılan ülke tarife oranı ile ölçülen dış ticaret koruma oranı 2004 yılında Türkiye'nin %13,4 iken AB ülkelerine uygulanan gümrük oranı ise %9,8 olarak kaydedilmiştir.

İhtacatın mal kompozisyonda daha yüksek katma değerli malların payı artmıştır. İhracatta sanayi mallarının payı artmıştır. Bunda motorlu taşıtlar ihracatındaki artış rol oynamıştır.

Türk mallarının ihracatında fiyat rekabet gücü döviz kurundaki şok değişimlere karşın korunmuştur. 2000 yılından itibaren yüksek enflasyon ve döviz kuru sisteminde yapılan düzenlemeler nedeniyle Türkiye önemli ihraç pazarlarında kayba uğrarken ithalat yüksek artış göstermiştir.

ÜYELİK YÜKÜMLÜLÜKLERİNİ ÜSTLENME YETENEĞİ[1][1]

Müktesebat Başlıkları

Başlık 1: Malların Serbest Dolaşımı

- Türkiye, ilerleme kaydetmiş olmakla beraber, halen mevzuat uyumunu tam olarak sağlayamamış ve ticarette teknik engellerin kaldırılması konusunda, Gümrük Birliği'nden doğan yükümlülüklerini tam olarak yerine getirememiştir.
- Ticarette teknik engellere ilişkin, TSE'nin ithalat kontrollerindeki rolünün ve dokümantasyon ve test gereklilikleri hakkındaki taleplerinin azaltılması gerekmektedir.
- Uygunluk değerlendirmesi ve piyasa gözetimine ilişkin, Yeni ve Global Yaklaşım Direktiflerinin tam olarak uygulanabilmesi için, idari yapının güçlendirilmesi ve ilgili devlet kurumlarının yeniden yapılandırılması gerekmektedir.
- TÜRKAK, Avrupa Akreditasyon İşbirliği Programı'nın (EA) çok taraflı anlaşmasını halen imzalamamıştır. Bu nedenle, uygunluk değerlendirmesi için halen AB'deki kurumlara başvurulmaktadır. Ayrıca, eğitimli ve tecrübeli uzman sayısı yetersizdir ve akredite edilmiş kalibrasyon faaliyetlerinin sayısı, piyasanın taleplerini karşılayamamaktadır. Buna ek olarak, kurumlar arası işbirliği ile söz konusu kurumların yeterliliklerinin tespitini sağlayan bir mekanizma bulunmamakta ve laboratuvarlar arası karşılaştırma olanakları yetersiz kalmaktadır.
- Piyasa Gözetimi Koordinasyon Kurulu, sistemin kurulması için gerekli çalışmaları yürütmekte, ancak, uygulama için daha fazla çaba sarfedilmesi gerekmektedir.
- Ürün güvenliği ve dış sınırlarda güvenlik kontrollerine ilişkin, mevzuat uyumu tam olarak sağlanamamıştır.
- Eski (Klasik) Yaklaşıma ilişkin, ilaç, veterinerlikte kullanılan tıbbi ürünler, kozmetikler ve kimyasallar hakkındaki yasal düzenlemeler AB müktesebatıyla uyumlu değildir. Özellikle ilaçta veri imtiyazına ilişkin gerekli düzenlemelerin gecikmeksizin tamamlanması gerekmektedir.
- Gıda güvenliğine ilişkin olarak, fındıkta ve kurtulmuş incirdeki aflatoxin maddesinin ve bazı sebze ve meyvelerdeki sülfat maddesinin fazla kullanımını önlemek için katkı maddelerini düzenleyen önlemlerin alınması gerekmektedir.
- Yeni Yaklaşım Direktifleri arasında yer alan, ambalajlama ve ambalaj artıkları ile yüksek hızlı ray sistemi hakkındaki direktifler henüz yasalaşmamıştır. Ayrıca, Yeni Yaklaşım Direktiflerinin, özellikle ithalata ilişkin uygulanması için DTM, Gümrük İdaresi ve ilgili Bakanlıklar arasında işbirliği geliştirilmelidir.
- Uyumlaştırılmamış alana ilişkin olarak, malların serbest dolaşımına engel teşkil eden düzenleme ve uygulamaların tespit edilmesi, karşılıklı tanıma ilkesinin hayata geçirilmesi ve bu alandaki araçların uygulanabilmesinin temin edilmesine yönelik yasal düzenlemelerin kabul edilmesi gerekmektedir.
- Alkollü içkilere ilişkin, piyasaya erişim problemleri halen devam etmektedir. Bu sektörde sağlıklı rekabet ortamı tesis edilememiştir. Bu alandaki sorun, 2001 yılında kabul edilen, ancak Türkiye'nin Gümrük Birliği ve DTÖ yükümlülükleri ile çelişen, temel yasal düzenlemeden kaynaklanmaktadır.
- Kamu ihalesine ilişkin mevcut yasa halen Türk teklif sahipleri lehine hükümler içermektedir. Türkiye'nin, bu şeffaf olmayan ve ayırımcı uygulamaları durdurması gerekmektedir.

Başlık 2: Kişilerin Serbest Dolaşımı

- Bu müktesebat başlığında sınırlı bir ilerleme kaydedilmiştir.
- Yabancıların çalışma izinlerine dair Eylül 2003 ve Nisan 2004 tarihli iki uygulama tüzüğü çıkarılmıştır.

- İdari kapasite alanında, halihazırda Kamu İstihdam Hizmetlerine ilişkin bir modernizasyon projesi yürütülmektedir.
- Türkiye, diplomaların ve mesleki niteliklerin tanınmasına ilişkin mevzuat oluşturmalı ve bu kapsamda, vatandaşlık, ikametgah ve dil gibi mevcut kısıtlamaları kaldırmalıdır.
- İdari kapasite güçlendirilmeli, ulusal mesleki standartlar kurumu oluşturulmalıdır.
- Sosyal güvenlik sisteminde reform yapılmalı ve bu alandaki idari kapasite güçlendirilmelidir.
- Mevcut mevzuatın AB müktesebatı ile uyumlaştırılması konusunda kapsamlı bir çalışma yürütülmeli ve ilgili kurumlar güçlendirmelidir.

Başlık 3: Hizmetlerin Serbest Dolaşımı

- Son rapordan bu yana özellikle bankacılık ve tahviller alanlarında Türkiye bazı gelişmeler kaydetmiştir.
- Şirket kurma hakkı ve finans dışı sektörlerde ise herhangi bir gelişme olmamıştır.
- Sermaye pazarlarının şeffaflığını artırmak için Ocak 2004'de aracıların mali durumlarının açıklanmasına yönelik yasal çerçeve değiştirilmiştir. SPK, Mart 2004'de Vadeli İşlemler Borsası'nı işler kılacak uygulama mevzuatını yürürlüğe koymuştur. Kasım 2003'de SPK sermaye piyasası için 33 uluslararası muhasebe standardından oluşan bildirgesini yayınlamıştır, Ocak 2005'den itibaren yürürlüğe girecektir.
- Temmuz 2004'de müktesebat ile daha fazla uyum amacı ile bilgi açıklanması ile ilgili istisnaları belirleyen düzenlemeler değiştirilmiştir.
- SPK'nın denetleyici rolünde bazı adımlar atılmış sermaye piyasası kurallarını ihlal ettikleri gerekçesi ile pek çok tüzel ve gerçek kişiye ceza verilmiş, bir aracı firmanın lisansı iptal edilmiştir.
- Kişisel verilerin korunması ile ilgili bir gelişme olmamıştır.
- Kuruluş hakkı ve finansal hizmetler dışındaki hizmetler konusunda yabancıların pazara girişini engelleyen yasal engeller bulunmaktadır. Türkiye'nin mevzuatını müktesebata uydurması için çaba göstermektedir.
- Uzan grubunun banka kaynaklarını kötüye kullandığının geç fark edilmesi BDDK'nin eleştirilere hedef olmasına sebep olmuştur. BDDK'nın düzgün işleyebilmesi için bağımsız çalışabilmesi şarttır. Hükümetin bütün bağımsız düzenleyici kurumları içerecek birörnek bir hiyerarşi kurma girişimleri BDDK'nın işleyişine siyasi müdahale olasılığı konusunda endişe yaratmaktadır.
- BDDK'nın devlet garantisi verilen mevduat miktarını en fazla 50 milyar TL. ile sınırlandırması Türk mevzuat garanti sistemini müktesebat ile uyumlu haline getirmeyi hedeflemektedir.
- Yatırım hizmetleri konusunda Türk mevzuatını varolan AB ve uluslararası standartlar ile dengeleme girişimleri olumlu gözükmektedir.
- Yatırım ve kredi firmaları sermaye yeterliliği konusunda Türkiye'nin AB'ye oranla daha muhafazakar düzenlemeleri bulunmaktadır.
- Sigortacılık alanında genel uyum oldukça azdır ve yabancıların pazara girişlerinin önünde ciddi engeller bulunmaktadır. Yerel sigorta şirketlerinin muhasebe prensipleri ve mali istatistik bilgileri AB standartlarına uymamaktadır. Türk sigorta mevzuatının, müktesebatın ilgili kısmı ile uyumsuz olması nedeni ile izleme ve denetleme standartları yetersiz kalmaktadır.
- Sigorta sektörünün ana prensiplerini belirleyen çerçeve mevzuatın bir an önce çıkarılması gerekmektedir. Bunu takiben düzenleyici ve denetleyici kurumların gözden geçirilmeli ve güçlendirilmelidir.

Başlık 4: Sermayenin Serbest Dolaşımı

- Geçen ilerleme raporundan bu yana sınırlı bir ilerleme kaydedilmiştir:
- Sermaye hareketleri ve ödemeler alanında, hiçbir yasal gelişme gözlenmemiştir.
- Ödeme sistemleri alanında, Merkez Bankası, Mart 2004'ten itibaren geçerli olan TIC-RTGS'in (Elektronik Fon Transferi Sistemi) işleyişine yönelik gözden geçirilmiş bir işleyiş kuralları kitabı yayımlamıştır.
- Kara paranın aklanması ile mücadele konusunda hiçbir ilerleme kaydedilmemiştir.
- Türkiye'nin bu müktesebat başlığına uyum düzeyi sınırlıdır.
- Türkiye, yatırıma ilişkin yasal, düzenleyici ve idari çerçeveyi geliştirmeye yönelik gayretlerini hızlandırmalıdır. Ödemeler sistemi ve kara paranın aklanması ile mücadeleye ilişkin müktesebatın yanı sıra ve Mali Eylem Grubu standartları ulusal mevzuata aktarılmalı ve uygulanmalıdır.
- İdari kapasite geliştirilmelidir.

- Sektörel mevzuat, başta sivil havacılık, deniz ulaşımı, radyo ve televizyon yayıncılığı, telekomünikasyon, madencilik ve enerji olmak üzere yabancıların gayrimenkul edinimlerini kısıtlamaya devam etmektedir. Bu kısıtlamaları kaldırma yönünde gayret sarfedilmelidir.

Başlık 5: Şirketler Hukuku

- Şirketler hukuku, fikri ve sınai haklar alanında ilerleme kaydedilmiştir.
- Türk Ticaret Kanunu'nda değişiklik yapılarak, şirket kuruluşuna ilişkin usul, yeni Doğrudan Yabancı Yatırım Kanunu hükümleri paralelinde, kolaylaştırılmıştır.
- SPK tarafından muhasebe ve mali raporlamaya ilişkin uluslararası standartlar getiren ve Ocak 2005'te yürürlüğe girecek bir yönetmelik yayımlanmıştır.
- Türk Muhasebe Standartları Kurulu'nun idari kapasitesi ve işleyişine ilişkin bir tüzük Mart 2004'te yayımlanmıştır.
- Fikri ve sınai haklar konusunda, Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nda yapılan değişiklik Mart 2004'te yürürlüğe girmiştir. Bu kanunun uygulanmasına ilişkin olarak, emniyet teşkilatı bünyesinde bir genelge yayımlanmış ve büyük şehirlerde korsan ve taklit ürünler vasıtasıyla fikri hakların ihlalinin önlenmesine yönelik özel timler oluşturulmuştur.
- İcracı Sanatçılar, Fonogram Yapımcıları ve Yayın Kuruluşlarının Korunmasına Dair Roma Sözleşmesi ile Edebi ve Sanatsal Eserlerin Korunmasına ilişkin Bern Sözleşmesi Ekim 2003'te imzalanmıştır. Roma Sözleşmesi 8 Nisan 2004 tarihinde yürürlüğe girmiştir.
- Sınai Haklar konusunda ise, Sınai Tasarımlar ve Markaların Uluslararası Tesciline ilişkin Lahey Sözleşmesi Nisan 2004 tarihinde onanmıştır.
- Türk Patent Enstitüsü'nün Kuruluşu ve Görevlerine ilişkin kanun Kasım 2003 tarihinde kabul edilmiştir.
- Patent Korumasına ilişkin Kanun Haziran 2004 tarihinde yürürlüğe girmiştir.
- Şirketler hukuku alanındaki idari kapasite gelişmeye devam etmektedir. Bu kapsamda, fikri mülkiyet avukatları ve bazı ilgili kuruluşların katılımıyla eğitim seminerleri düzenlenmiş ve hakim ve savcılara eğitim verilmiştir. Hakim ve savcıların eğitimini takiben, İstanbul, Ankara ve İzmir'deki fikri haklar mahkemeleri Aralık 2003 itibarıyla işlevsel hale gelmiştir.
- Şirketler hukuku alanında mevzuat ve uygulama çalışmalarına ivme kazandırılmalıdır. Bu noktada, Türk Ticaret Kanunu'nun gözden geçirilmesine öncelik verilmelidir.
- Sınai ve fikri haklar mevzuatı AB direktifleri ve uluslararası standartlarla uyumlaştırılmalı, gerekli hukuki çareler, caydırıcı cezalar ve sınır kontrolü önlemleri getirilmelidir. Taklit ve korsan ürünlerle mücadele, idari kapasitenin artırılması, gümrük, polis, yargı, Türk Patent Enstitüsü, Kültür ve Turizm Bakanlığı gibi kurumlar arası işbirliğinin artırılması, öncelikle ele alınmalıdır. Taklit ürünlerin tehlikeleri, korsan malların kanunsuzluğu ve ilgili cezalara ilişkin toplumsal bilinci artırmaya yönelik kampanyalar düzenlenmelidir.

Başlık 6: Rekabet Politikası

- Rekabet Kurulu, tekellerle mücadele alanında, idari para cezalarının artırılmasına ilişkin bir Tebliğ yayımlamıştır.
- Uygulamada da ilerleme kaydedilmiştir. Rekabet Kurulu 2003 yılında 303 davayı sonuçlandırmış, 13 davada para cezası vermiştir. Onaylanan 69 birleşme ve devralma başvurusundan 9'una şartlı izin çıkmıştır.
- Danıştay, 196 davanın yalnızca 21'ini sonuçlandırabilmiştir, halen bekleyen çok sayıda dava bulunmaktadır.
- Rekabet Kurumu idari kapasite olarak iyi yapılandırılmıştır ve çalışanlarını düzenli olarak eğitmektedir.
- Devlet yardımları mevzuatı çıkarılmamış ve devlet yardımlarını izlemek üzere bir kurum oluşturulmamıştır.

- Demir-çelik sektörüne ilişkin olarak, Türkiye, AKÇT ile 1996 yılında imzalanan anlaşma uyarınca yeniden yapılandırılmaya yönelik verilen teşviklerin süresinin uzatılmasını talep etmiştir. Türk yetkililer, ayrıntılı bilgi içeren ve sürece katılacak tüm firmalar için bir iş planı sunan, kabul edilebilir bir yeniden yapılandırma programı hazırlamalıdır.

- Türkiye, tekellerle mücadele alanındaki müktesebata büyük ölçüde uyum sağlamıştır. İkincil mevzuatta da birçok blok muafiyet tebliği çıkarılmıştır, ancak, Topluluğun dikey kısıtlamalar ve yatay işbirliği anlaşmaları konularındaki yeni politikaları da benimsenmelidir.
- Rekabet Kurumu bağımsızdır, ancak, Hükümetin tüm düzenleyici kurumların aynı idari yapılanmaya sahip olmasını sağlamak amacıyla bir çerçeve kanun çıkarmak istemesi, Rekabet Kurumu'nun faaliyetlerine siyasi müdahale olabileceği endişesini doğurmaktadır.
- Temyiz davalarının Danıştay'da uzun süre beklemesi sorun oluşturmaktadır. Rekabetin Korunması Hakkında Kanun'da geçtiğimiz yıl yapılan değişiklikle uygulamanın etkililiğinin artması beklenmektedir. Ancak, 1998 yılından bu yana Kurum'un verdiği 60 milyon Euro para cezasının sadece 500.000 Euro'su tahsil edilebilmiştir. Bu, temyiz sürecinin hızını ve kalitesini geliştirmek açısından Danıştay'ın idari kapasitesinin acilen güçlendirilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır.
- Mevzuat, Meclise de rekabeti koruma görevi vermiştir, ancak kimi mevcut yasal düzenlemeler rekabeti ciddi şekilde kısıtlamaktadır. Rekabet üzerinde etkili olabilecek yasal düzenlemeler çıkarılırken Rekabet Kurumu'nun görüşüne başvurulmalıdır.
- Yetkililer, Rekabet Kurumu ile işbirliği içinde, rekabete aykırı unsurlar içeren sektörel düzenlemeleri değiştirmelidir.
- Özelleştirme sürecinde, özellikle de hakim durum söz konusu ise, rekabet unsuru göz önünde bulundurulmalıdır. Özelleştirmeler, sonrasında, piyasalarda üst düzeyde rekabet tahsis edilebilecek şekilde yapılmalıdır.
- Rekabet Kurumu ile diğer düzenleyici kurumların etkili bir işbirliği içinde bulunmaları sağlanmalıdır.
- Devlet yardımları konusunda hiçbir gelişme kaydedilmemiştir. Verilen yardımlar rekabet düzeninin bozulmasına yol açmaktadır. Bu ayrıca, Ortaklık Konseyi'nde rekabet kurallarının uygulanmasına dair karar alınmasını da geciktirmektedir. Türkiye, hem Gümrük Birliği hem de AKÇT Anlaşması uyarınca devlet yardımları müktesebatına uyum sağlamakla yükümlüdür.
- Alkollü içkiler sektöründe rekabet koşulları tatmin edici düzeyde değildir. Türkiye, ilgili mevzuatı Gümrük Birliği ve DTÖ kuralları ile uyumlu olacak şekilde değiştirmelidir.
- Kamu tekelleri ve münhasır ya da imtiyazlı haklara sahip teşebbüsler alanında uyum sağlamak için önemli çaba gerekmektedir.

Başlık 7: Tarım

- Tarım alanında son İlerleme Raporu'ndan bu yana kısıtlı bir ilerleme kaydedilmiştir.
- Tarımın GSYİH'ye olan katkısı 1983'deki, %21.4'den, 2003'de %12.2'ye düşmüştür. 2003'de tarım sektöründe çalışanlar 7 milyon olup, toplam işgücünün %33'ünü oluşturmaktadır. Bu oran 2002'de %34, 2001'de de %35 idi. Tarımsal işletmelerin sayısı 1991'deki 4 milyondan, 2001'de 3 milyona düşmüştür. 2001 sayımına göre, çiftliklerin %65'i 5 hektarın altında, %6'sı da 20 hektarın üzerindedir.
- 2003'de Türkiye ile AB arasındaki tarımsal ticaret hacminde küçük bir artış olmuştur. 2002'de 1.9 milyar Euro olan Türkiye'nin AB'ye tarımsal ürün ihracatı, 2003'de 2 milyar Euro'ya çıkmıştır. 2002'de 965 milyon Euro olan Türkiye'nin AB'den tarımsal ithalatı ise 2003'de 1.027 milyon Euro'ya yükselmiştir.
- 2003'de AB-15'in Türkiye'den en fazla ithal ettiği ürünler; sırasıyla meyve, kuruyemiş, sebze ve hazırlanmış meyveler olmuştur. AB-15'in Türkiye'ye en fazla ihraç ettiği ürünler ise sırasıyla; tütün, tahıllar, hayvansal ve bitkisel yağlar olmuştur.
- AB'deki bazı firmalar, Ortaklık Anlaşması ve Gümrük Birliği'nin ihlali, ve ticareti engelleyen teknik engellere ilişkin şikayetlerde bulunmaktadır.
- AB'den canlı hayvan ve et ürünleri ithalatına ilişkin yasaklama devam etmektedir.
- Mart 2004'de kabul edilen bir tebliğ ile bazı enerji içeceklerine ilişkin yasak kaldırılmıştır.
- Türkiye halihazırda tarım sektörünü ve devlet desteğini yeniden yapılandırmayı hedefleyen bir program uygulamaktadır. Hükümet, Dünya Bankası tarafından desteklenen Tarımsal Reform Uygulama Projesi'ni 2005 yılını da kapsayacak şekilde genişletmiştir. Proje; sürdürülemez ve çarpık hale gelmiş ve sadece büyük üreticilere yarayan ölçüsüz gübre, kredi ve fiyat desteklerinden kurtulmayı, devlet kooperatiflerini özelleştirmeyi, birleştirilmiş bir ulusal doğrudan gelir desteği programı hazırlamayı ve fındık ve tütün üreticilerini alternatif ürünlere yönlendirmeyi hedeflemektedir. Reform süreci tamamlanmış olmaktan oldukça uzak olmakla birlikte, özellikle ticareti bozucu destekleme mekanizmalarının etkisinin azalmaya başladığı görülmektedir.

Yatay konular

- Ödeme Ajansı, Bütünleştirilmiş İdare ve Denetim Sistemi ve Tarım Sayımı Veri Tabanı'nın kurulmasına yönelik herhangi bir ilerleme kaydedilmemiştir.
- Kalite politikası ve organik tarıma ilişkin önemli ilerlemeler kaydedilmiş ve AB'dekine benzer bir sisteme yaklaşılmıştır. Organik tarımla artık Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı bünyesinde kurulmuş olan alternatif tarımsal üretim teknikleri ile ilgili yeni bir şube ilgilenmektedir.

Ortak piyasa düzenleri

- Ortak piyasa düzenleri mekanizmalarının birçoğu henüz uygulanmaya başlanmamıştır. Türkiye halihazırda meyve ve sebzelerin ihracatında AB sistemine yakın pazarlama standartları uygulamaktadır. Bu standartların iç pazara nasıl ve ne zaman uygulanacağı değerlendirilmektedir.
- Üretici gruplarının oluşturulmasını desteklemeyi hedefleyen Tarım Üreticileri Birlikleri Kanunu 6 Temmuz 2004'de Parlamento tarafından onaylanıp yayımlanmıştır. Ancak, bu tüzük Komisyon önerileri çerçevesinde hazırlanmadığından, temel amacına ulaşacağından şüphe duyulmaktadır.

Kırsal kalkınma ve ormancılık

- Kırsal kalkınmaya ilişkin sınırlı bir ilerleme kaydedilmiştir. Henüz kapsamlı bir kırsal kalkınma stratejisi geliştirilmemiştir. Ancak, sulama, arazi geliştirilmesi, köy yolları yapımı, orman yolu yapımı, içme suyu tedariki ve ağaçlandırmaya yönelik birtakım kırsal kalkınma projeleri Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı tarafından yürütülmektedir.
- Ormancılığa ilişkin olarak, hükümet, Ulusal Ormancılık Programı'nın ana hatlarını belirlemiştir.

Hayvancılık, bitki sağlığı ve gıda güvenliği

- Hayvancılık alanında, sınırlı yasal ilerlemeler kaydedilmiştir. Ocak 2004'de Hayvan Sağlığı ve Gözetimi Kanunu düzeltilmiştir. Bu düzeltmeler ile; hayvanların beslenmesinde kullanılan bazı maddelerin yasaklanabilmesi için yasal temel oluşturulmuş, buna ilişkin cezai yaptırımlar getirilmiş, ayrıca veterinerlik hizmetlerinin kontrol imkanları geliştirilmiştir. Bütün bunlar, Türkiye'nin üçüncü bir ülke olarak hayvansal ürünlerini AB pazarına ihraç edebilme imkanlarını artıracaktır.
- Hayvan sağlığı alanında önemli çabalar ortaya koyulmuştur. Deli dana (BSE), şap (FMD), geviş getiren hayvanlarda veba (PPR) hastalıklarına karşı gözetim programları kabul edilmiştir. Şap, brusella, koyun ve keçilerde frengi, PPR, antraks, kuduz ve Newcastle hastalıklarına karşı aşılama çalışmaları yapılmıştır. Nisan 2004'de hayvan hastalıklarının zorunlu bildirimine ilişkin bir tebliğ kabul edilmiştir.
- Birlik tarafından daha önce tavsiye edilmiş olduğu gibi Türkiye, büyükbaş hayvanların belirlenmesi ve hareketlerinin kayıt altına alınmasına ilişkin sistemi kurmaya başlamıştır. Ağustos 2004 itibariyle 9.5 milyon büyükbaş hayvan işaretlenmiş ve kayıt altına alınmıştır. Kaydedilen hayvan çiftliği sayısı ise 1.5 milyondur. Zootekni alanında ilerlemeler kaydedilmiştir. Sayıları yaklaşık 25 milyonu bulan küçükbaş hayvanların belirlenmesine ilişkin strateji halihazırda değerlendirilmektedir. Hayvanların Korunması Yasası Kabul edilmiş ve 1 Temmuz 2004'de resmi gazetede yayımlanmıştır. Kamu sağlığı alanında iki tebliğ kabul edilmiştir.
- Bitki sağlığı alanında, müktesebatın aktarılması ve uygulanmasına ilişkin (kimyasal gübre ve ikincil mevzuat) bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Bitki sağlığı ve zararlı organizmalara ilişkin Türk mevzuatı 2003 yılında yenilenip düzeltilmiştir.
- Aflatoksin bulaşmasına engel olmayı amaçlayan bitki hijyeni hareket planı hazırlanmıştır. Aralık 2003'de, bazı aktif maddeler içeren bitki koruma ürünlerinin satılması ve kullanılmasına ilişkin bir tebliğ yayınlanmıştır. Ne var ki, fındık ve kuru incirdeki bulaşıcı aflotoksin ile bazı meyve ve sebzelerdeki sülfit ölçümlerinin dikkatle takip edilmesi gerekmektedir.
- Gıda güvenliği alanında, bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Bu alandaki laboratuvarlar hem eleman hem de donanım açısından geliştirilmiştir.
- Türkiye, uyumlaştırma sürecine devam etmeli ve müktesebatın uygulanabilmesi için gerekli idari kapasiteyi oluşturmalıdır. 2003 raporunda da altı çizildiği gibi kırsal kalkınma stratejisinin oluşturulması tarım alanındaki en öncelikli konulardan biridir. Türkiye ayrıca, organik tarım ve kalite politikasına ilişkin kontrol ve sertifikasyon kuruluşlarının akreditasyonu ve güçlendirilmesi yönünde cesaretlendirilmelidir. Hayvancılık ve bitki sağlığı alanında Türkiye, idari ve denetleme kapasitesini müktesebatla uyumlu hale getirme çabalarına devam etmelidir. Hayvan sağlığı alanında önemli ilerlemeler kaydedilmesi birincil hedeflerden olmalıdır. Türkiye, hayvan hastalıklarının yok edilmesi için küresel bir strateji belirlemeli ve uygulamalıdır. Sınır denetleme ve kontrol sistemi geliştirilmelidir. Laboratuvar altyapısı güçlendirilmelidir. Gıda güvenliği alanında örneklem alımı ve analizi AB standartlarına yükseltilmelidir. Gıda işleme yerlerinin teknik ve hijyen standartları yükseltilmelidir.

Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı altındaki şubelerin görev alanları bazen çakışmakta olup, bu durum Bakanlığın müktesebatın uygulanmasına ilişkin kapasitesinin geliştirilebilmesi açısından düzeltilmelidir.

Başlık 8: Balıkçılık

- Son ilerleme raporundan bu yana Türkiye, balıkçılık alanında, yasalarının AB müktesebatı ile uyumlaştırılmasına ilişkin herhangi önemli bir ilerleme kaydetmemiştir.
- Pazar politikası alanında, balıkların toptan ve perakende satış kurallarının uygulanmasına yönelik düzenleme, 14 Temmuz 2004 tarihinde resmi gazetede yayımlanıp yürürlüğe girmiştir. Düzenleme, daha yüksek temizlik, stoklama, ulaştırma ve pazarlama standartları getirmektedir.
- Uluslararası balıkçılık anlaşmalarına ilişkin olarak, Türkiye Eylül 2003'de Atlantik Ton Balığı'nın Korunmasına ilişkin Uluslararası Komisyon'un tam üyesi olmuştur.
- Bazı küçük balıkçı birlikleri birleşerek Merkez Birliği'ni oluşturmuştur. Üretici birlikleri pazar fiyat istikrarının korunması ve ortak pazarlama standartlarının hayata geçirilmesinde önemli rol oynamaktadır.
- Balıkçılık sektöründen sorumlu idari kapasite Tarım Bakanlığı'nın farklı şubeleri ve diğer devlet kurumları gibi dağınık bir yapı arz etmektedir.
- Türkiye, kaynak idaresi ve gerekli denetim ve kontrol mekanizmalarının geliştirilmesine yönelik çabalarını artırmalıdır. Balıkçılık ve balık yetiştiriciliğine ilişkin lisans ve kayıt işlemleri geliştirilmelidir. Mevcut balıkçılık teknesi kayıt sistemi, veri toplama ve istatistik sistemleri gözden geçirilmeli ve AB standartlarını karşılayacak şekilde güçlendirilmelidir. Avlanma ve karaya taşımaya ilişkin kontrol önlemleri yeterli değildir. Balıkçılık ofislerinin balıkçılık limanlarında olmaması idari zorluklar yaratmaktadır. Bu alanda bilimsel araştırma, stok değerlendirmesi ve avlanacak türlere ilişkin hedef belirlenmesinde eksiklikler yaşanmaktadır. Ürün arzı, fiyatlar ve piyasaya ürün giriş çıkışlarının kontrolünde devletin rolü gereken düzeyde değildir.
- Mevcut kuralların uygulanması ve müktesebata uyum sınırlı düzeydedir.

Başlık 9: Ulaştırma

- Müktesebat uyumunda bazı gelişmeler olmuş ve idari kapasite artmıştır. Türkiye'nin Trans-Avrupa Ulaştırma Ağlarına (TEN-T) uyumunu araştıran bir çalışma sürdürülmektedir. Türkiye'nin elindeki en yeni altyapı planları 1980'lere dayanmaktadır. Ulaştırma konularında birkaç Bakanlık birden söz sahibi olduğu için daha fazla koordinasyon gerekmektedir. Topluluk altyapı geliştirme programlarından faydalanabilmesi için milli altyapı planının yanı sıra ülke bazında plan ve proje üretme yetileri geliştirmesi gerekmektedir.
- Kara ulaştırmasında bazı gelişmeler kaydedilmiştir. 2003 yılındaki Kara Ulaştırması çerçeve kanunundan sonra Şubat 2004'te araç standartları ve lisans kuralları gibi konuları düzenleyen uygulama mevzuatı çıkmıştır. Kara taşımacılığı sektöründe yerel ve uluslararası farklar karşılaştırılmaya başlanmış ve uluslararası standartlar daha sıkı uygulanmaya başlanmıştır. Farkı azaltmak için gerekli mevzuat tanımlanmış ve uygulamaya geçirilmeyi beklemektedir. Tehlikeli madde taşımacılığı ve güvenlik gibi konularda gelişme kaydedilmiştir. Türkiye'de karayolu kazaları AB ortalamasının 6 katıdır. Güvenliği artırmak en önemli öncelik olarak öne çıkmaktadır. Müktesebat henüz etkili şekilde uygulanmamaktadır.
- Ulaştırma Bakanlığı'nın kadrosu ve kapasitesi arttırılmalı daha önce düzenlenmemiş olan iç taşımacılığı etkileyecek lisans rejimi mevzuatını uygulayabilecek seviyeye getirilmelidir.
- Demiryolları konusunda 2008 yılında demiryolu sektörünü yeniden düzenleyecek yüksek hedefli bir Demiryolu Taşımacılığı Hareket Planı kabul edilmiştir. Bu iyi bir başlangıçtır. İlk adım olarak TCDD'nin yeniden yapılandırılması, demiryollarının kargo taşımacılığında rekabete açılması gibi konular ele alınmalıdır. Demiryolu ağının modernizasyonu sağlanmalıdır.
- Havayolları konusunda Türkiye AB mevzuatına çok uzaktır. THY'nin korumalı pozisyonu gözden geçirilmelidir. Bazı özel şirketler iç hatlar seferlerine başlayarak devlet tekelinin bir ölçüde olsa azalmasını sağlamışlardır.

- Deniz taşımacılığında bazı gelişmeler görülmüştür. Aralık 2003'de denizlerde güvenliği artırmaya yönelik Deniz Taşımacılığı Hareket Planı (2004-2008) kabul edilmiştir. Bu mevzuat AB müktesebatı ile uyumlu olup uygulamaya yönelik ikincil mevzuatın bir kısmı 2003 ve 2004 yıllarında çıkarılmıştır.

- Geçen yıllara göre liman devleti kontrollerinde, yola çıkmasına izin verilmeyen gemi oranı geçen yıllara oranla düşüş göstererek %17.5'e gerilemiştir. Bu rakam yine de %2.76'lık AB ortalamasına göre oldukça yüksektir. Bu nedenle Paris Memorandumu'na göre Türkiye halen kara listede yer almaktadır. Türkiye Kıbrıs bandıralı ya da Kıbrıs adına çalışan gemilere uyguladığı engelleri kaldırmalıdır.

Başlık 10: Vergilendirme

- Son İlerleme Raporundan bu yana mevzuat ve idari kapasite açısından meydana gelen gelişmeler sınırlıdır. Dolaylı vergilendirme alanında bir ilerleme kaydedilmemiştir. ÖTV'de Türkiye, sigaraya yerli tütünün içeriği ile ilgili ayırt edici özel bir vergi koymuştur. Bu uygulama ithal tütüne karşı ayrımcılık yaratması nedeniyle müktesebata aykırıdır. Türkiye aynı zamanda alkollü içkilere minimum vergi oranı koymuştur. Bu özel vergi ancak değere göre alınan vergiden (ad valorem) daha yüksek olduğu takdirde alınmaktadır. Bu uygulama da müktesebata aykırıdır. Diğer yandan, yeni vergi içkinin türüne göre alınmakta oysaki müktesebat alkol oranını esas almaktadır. İdari işbirliği ve karşılıklı yardım alanında ilerleme kaydedilememiştir.
- Dolaylı vergilendirmeye ilişkin olarak 1985 yılından bu yana uygulanan bir KDV sistemi bulunmakla birlikte, muaf tutulan işlemler, indirilmiş oranlar gibi birçok alanda müktesebatla tam uyumlaştırmanın sağlanması için önemli çaba sarf edilmesi gerekmektedir. ÖTV alanında, özellikle alkollü içkiler ve sigaradan alınan vergilerin ayrımcılık yaratan durumu nedeniyle daha fazla uyumlaştırılması gerekmektedir. İthal sigara ve tütünden alınan özel vergi de ayrımcılık yaratmaktadır ve kaldırılmalıdır.
- Doğrudan vergilendirme alanında uyumlaştırmanın sağlanması için çabaların sürdürülmesi gerekmektedir.
- İdari kapasite açısından, vergi idaresinin güçlendirilmesine ilişkin bazı ilerlemeler kaydedilmiş olmasına karşın, başta vergi dairelerinin bilgi teknolojileri hizmetleriyle donatılması olmak üzere, ilave çaba sarf edilmesi gerekmektedir. Vergi idaresi vergi mükellefiyetine gönüllü olarak uyumun artırılması ve müktesebatın uygulanması amacıyla bir vergi modernizasyon stratejisi oluşturmalıdır. Türkiye vergi kayıpları konusuyla ilgilenmeli, denetim kapasitesini artırmalı ve kayıt dışı ekonomiyle mücadele için başka önlemler almalıdır.
- Türk mali sistemi doğrudan ve dolaylı vergi alanlarında müktesebatla kısmen uyumludur.

Başlık 11: Ekonomik ve Parasal Birlik

- *Son* ilerleme raporundan bu yana Türkiye, Ekonomik ve Parasal Birliğe ilişkin müktesebatın kabulü alanında bir ilerleme kaydetmemiştir.
- Başta Merkez Bankası başkanının görevine son verilmesi sistemi ve Yönetim Kurulu'nun görev süresi olmak üzere, Merkez Bankası'nın bağımsızlığı için gerekli değişikliklerin yapılması gerekmektedir.
- Sigorta şirketleri topladıkları primlerle orantılı olarak kanunen zorunlu rezervler ayırmakla yükümlüdürler. Kamu sektörünün finans kurumlarının kaynaklarından imtiyazlı bir şekilde yararlanmaları yasaklanmıştır. Ancak, Türk finans piyasalarında en büyük paya kamu kağıtlarının sahip olması nedeniyle, kamu sektörü, finans kurumlarının kaynaklarından imtiyazlı bir şekilde yararlanma imkanı elde etmektedir. Kamu sektörünün Merkez Bankası tarafından doğrudan finansmanına imkan veren hükümler kaldırılmalıdır.
- Türkiye'nin Ekonomik ve Parasal Birlik müktesebatıyla uyumu sınırlı düzeydedir.

Bölüm 12: İstatistik

- İstatistiki altyapıyla ilgili olarak her bir NUTS 2 bölgesi için olmak üzere 6 yeni Yerel İstatistik Bürosunun kurulması kararının yanı sıra altyapı ve personele ilişkin önlemler alınmıştır.
- Sınıflandırmalar konusunda "Avrupa Topluluğu Ekonomik Faaliyetlerinin Gözden Geçirilmiş İstatistiki Sınıflandırması 1.1"in Türkçe versiyonu şu anda kullanılmaktadır. "2000 Faaliyetlerine Göre Ürünlerin Sınıflandırılması" yayımlanmıştır. "Topluluk Sanayi ve Hizmetler Sınıflandırması" ulusal ihtiyaçlara uygun hale getirilmiştir. Sosyal sınıflandırmalar ilgili araştırmalar yapılmıştır.
- Sektör istatistikleri konusunda, demografik ve sosyal istatistikler alanında, 2000 yılı nüfus sayımının ayrıntılı sonuçları yayımlanmıştır. Göç istatistiklerinde, ikamet ve çalışma izinleri İçişleri Bakanlığı'nın işbirliği ile hazırlanmıştır. Gelir ve yaşam koşulları hakkındaki araştırma AB yöntemine göre 2004 yılında uygulanmıştır.

- Bölgesel istatistikler alanında, NUTS'la uyumlu bölgeler sınıflandırması onaylanmıştır. Yeni dağılıma göre yeniden veri hesaplama işlemi sürmektedir.
- Makro-ekonomik istatistikler alanında, Milli Hesaplarda, Avrupa Hesap Sisteminin uygulanması yeni istatistiki kaynaklar kullanılarak tamamlanmıştır.
- İş istatistikleri konusunda, iş kayıt sistemi "NACE" sistemi baz alınarak oluşturulmuştur. Kısa dönem istatistikler için sanayi ve inşaat sektöründen bazı göstergeler toplanmıştır. Bilgi ve iletişim teknolojisiyle ilgili bir araştırma 2004 yılında sürdürülmüştür.
- Ulaştırma istatistikleri alanında, raporlama dönemi boyunca önemli bir gelişme olmamıştır.
- Dış ticaret istatistikleri konusunda EXTRASTAT'a (3. ülkelerle ticareti ölçme sistemi) uyum sağlanmıştır. INTRASTAT'a uyumda (üye ülkeler arası ticareti ölçme sistemi) üye ülkelerdeki bazı uygulamalar gerçekleştirilmiştir.
- Tarım istatistiklerinde çiftlik kayıtları "2001 Genel Tarım Sayımı" temel alınarak, güncelleme prosedürleriyle birlikte oluşturulmuştur.
- İstatistiki altyapı konusunda İstatistik Yasası beklenmektedir. Yasa kabul edildiği takdirde mevzuat uyumu konusunda önemli bir adım atılmış olacaktır. Yeni yasanın ayrıca, DİE'nin Türk istatistik sisteminin koordinasyonundaki rolünü güçlendirmesi gerekmektedir.
- Yasa, kişisel verilerin güvenliği, faaliyet planlamasının düzenlenmesi, politikaların yaygınlaştırılması ve DİE yöneticisinin atanma prosedürlerini tanımlaması açısından önem taşımaktadır.
- İstatistik konusunda müktesebata uyumda zorlukların aşılması için idari kapasitenin güçlendirilmesi gerekmektedir. Yerel büroların daha fazla ve daha nitelikli personele ihtiyacı bulunmaktadır. Bu nedenle eğitim DİE'nin takip etmesi gereken önemli bir husustur.
- Sınıflandırmalar konusunda DİE uyumlaştırma çalışmalarına devam etmelidir.
- Makro ekonomik istatistikler alanında DİE'nin BM Milli Hesaplar Sistemi'nden Avrupa Hesap Sistemi'ne geçmesi gerekmektedir.
- Maliye Bakanlığı, Merkez Bankası, Hazine Müsteşarlığı ve DİE'nin daha iyi bir işbirliği içinde olması devlet mali istatistiklerinin geliştirilmesinde ön koşuldur.
- Türkiye veri toplama mekanizmaları açısından Avrupa İstatistik Sisteminin bazı alanlarına uyum sağlamıştır. DİE, resmi istatistikleri Avrupa Topluluğu gerekliliklerine göre uyumlaştırmaktadır. Bununla birlikte, demografik ve sosyal istatistikler, bölgesel istatistikleri, makro-ekonomik istatistikler, iş istatistikleri, ulaştırma istatistikleri, dış ticaret istatistikleri ve tarım istatistikleri alanlarında daha fazla çaba gösterilmesi gerekmektedir.
- Türkiye'nin istatistik alanındaki uyumu sınırlıdır.

Başlık 13: Sosyal Politika ve İstihdam

- Türkiye, işyeri sağlık ve güvenliği mevzuatı başta olmak üzere, sosyal politika ve istihdam alanında ilerleme kaydetmiştir.
- Yeni İş Kanunu'nun Mayıs 2003'te kabul edilmesini takiben uygulanmasına ilişkin, çalışma saatleri, fazla mesai, geçici ve sürekli iş akitleri gibi, birçok yönetmelik çıkarılmıştır.
- Kadın-erkek eşitliğine ilişkin olarak, Mayıs 2004 tarihinde anayasa değişikliği yapılmıştır. Hamile ve emzikli kadınların çalışma şartlarına ilişkin yönetmelik çıkarılarak ilgili AB direktifi ile uyum sağlanmıştır. Temmuz 2004 tarihli yeni düzenleme ile ücretli doğum izni 16 haftaya çıkarılmıştır.
- İşyeri sağlık ve güvenliği konusunda, ilgili AB mevzuatıyla uyumlaştırmanın sağlanması için birçok yönetmelik çıkarılmış ve yürürlüğe koyulmuştur. Ancak mevzuat uyumu kamu sektörünü de kapsamalıdır.
- Sosyal diyalog konusunda, "Üçlü Danışma Meclisi"nin işleyişine yönelik yönetmelik Nisan 2004 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Meclis, hükümet, sendika konfederasyonları ile işçi ve işveren sendikaları temsilcilerinden oluşmaktadır. Kamu Çalışanları Sendikası Kanunu'nda Haziran 2004 tarihinde üyelik şartlarının kolaylaştırılması yönünde değişiklik yapılmıştır.
- Kamu sağlığı alanında, Türkiye, Tütün Kontrolüne dair Evrensel Çerçeve Sözleşme'yi imzalamıştır.
- İstihdam politikasına ilişkin olarak, İŞKUR'un idari kapasitesinin artırılması çalışmalarına devam edilmelidir.
- Sosyal dışlanma konusunda, Temmuz 2004 tarihli bir genelge ile 50'den fazla kişi çalışan kamu kurumlarına toplam personelin en az %3'ü oranında engelli veya eski hükümlü çalıştırma zorunluluğu getirilmiştir.
- Ayrımcılıkla mücadelede gelişme sağlanamamıştır.

- Kaydedilen gelişmelere rağmen, iş hukuku alanında ilgili AB müktesebatıyla uyumlaştırma yapılması ve etkin uygulamanın sağlanması gereklidir. Bu kapsamda, Yeni İş Kanunu'nun etkin bir şekilde uygulamaya geçirilmesine özellikle önem verilmeli ve iş hukuku kapsamındaki diğer AB direktifleri (Avrupa Şirketi, Avrupa Çalışma Konseyi ve Sektörel Çalışma Saatleri direktifleri gibi) de mevzuata aktarılmalıdır.
- Çocuk istihdamıyla mücadele konusundaki çabalar devam etmelidir.
- Kadın-erkek eşitliği konusunda eşit ücret, ebeveyn izni, işe alım ve mesleki sosyal güvenlik sistemlerinde daha fazla ilerleme kaydedilmelidir. Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü kurulmasına ilişkin kanun kabul edilmelidir.
- Sosyal diyaloğa ilişkin olarak, öncelikle tüm sendikal haklar en kısa zamanda verilmeli, bu alandaki mevcut kısıtlamalar kaldırılmalıdır. Ayrıca sosyal diyalog özel sektörde de teşvik edilmelidir. Ekonomik ve Sosyal Konsey'de yapısal değişikliğe gidilmelidir.
- Kamu sağlığı alanında, bulaşıcı hastalıklarla mücadele ve kontrol konusunda ulusal bir plan oluşturulmalıdır. Sağlık alanındaki mali kaynaklar artırılmalıdır.
- Avrupa İstihdam Stratejisiyle uyumlu bir ulusal istihdam stratejisi geliştirilmesi hala öncelikli bir konudur. Resmi işsizlik sorununun yanı sıra, kayıtdışı ekonomi de endişe yaratmaya devam etmektedir.
- Sosyal Dışlanma ile mücadele konusunda AB Komisyonu ile ortak politikalar oluşturulması için Momerandum hazırlanmakta olup, 2004'ün son çeyreğinde uygulanmaya başlayacaktır. Sosyal güvenlik sisteminde reform yapılmalıdır.
- Ayırımcılık konusunda, ırk veya etnik kökenden bağımsız olarak kişiler arasında muamele ve istihdam ve meslekte eşit muamele başlıklı AB direktifleri mevzuata aktarılmalıdır.
- 1996 tarihli Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı imzalanmalıdır.

Başlık 14: Enerji

- Türkiye son ilerleme raporundan bu yana enerji alanında belirli ilerleme kaydetmiştir.
- Arz güvenliği alanında, petrol stokları konusundaki müktesebata ileri düzeyde uyumu öngören yeni bir Petrol Kanunu 2003 Aralığında yürürlüğe koyulmuştur. Kanun, Enerji Piyasaları Denetleme Kurumu'na petrol ürünleri pazarını düzenleme ve denetleme yetkisi vermektedir.
- Türkiye, enerji arzı güvenliğini güçlendirmek için kaynaklarını ve enerji yollarını çeşitlendirmek ve Kafkas ve Ortadoğu petrol ve doğalgazının AB'ye iletilmesinde transit ülke olarak rolünü güçlendirmek için çaba göstermeye devam etmiştir. Türkiye ve Yunanistan arasında doğalgaz tedariği anlaşması imzalanmasının ardından iki ülkeden dağıtım firmaları 2003 Aralığında aralarında satış anlaşması imzalamışlardır. Bağlantının yapımına 2004 yılında başlanması ve 2006 yılında tamamlanması planlanmaktadır. Türkiye ayrıca, İran'ın da aralarında bulunduğu Kafkas ülkelerinden doğalgaz tedariği yapılmasına izin verecek olan ve Türkiye-Bulgaristan-Romanya-Macaristan-Avusturya arasında yapılması planlanan "Nabucco" doğalgaz boru hattı projesine destek vermiştir. Ayrıca; Mısır, Suriye ve mümkün olduğunda Irak ile de AB'ye doğalgaz tedarik edilmesi için işbirliğine devam edilmektedir. Petrol konusunda ise, Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattının inşası, 2005 yılından itibaren faaliyete geçecek şekilde devam etmektedir.
- Rekabetçilik ve ulusal enerji piyasası konusunda, Yüksek Planlama Kurulu, özelleştirme de dahil olmak üzere sektör reformunu hedefleyen bir elektrik sektörü strateji belgesini yürürlüğe koymuştur. Piyasanın tam olarak serbestleştirilmesinin 2011 yılında gerçekleşmesi öngörülmektedir. Mevzuat açısından, Elektrik Piyasası Kanunu'nun geliştirilmesi üzerinde durulmaktadır. Kaçak elektrik kullanımı, TEDAŞ tarafından 2003 yılında başlatılan girişime rağmen, 2003 yılı için %20 oranında seyretmektedir, 2004'de oranın %18'e düşürülmesi planlanmaktadır.
- Türkiye'nin güç sistemini Avrupa elektrik ağları ile birleştirmeyi amaçlayan, 2006 sonu itibarıyla faaliyete geçmesi planlanan Babaeski-Filippi arasındaki bağlantının inşası ilerleme kaydetmiştir.
- Doğalgaz sektörüne ilişkin olarak; önceden BOTAŞ'ın sahip olduğu ve işlettiği iki dağıtım firması Doğalgaz Piyasası Kanunu çerçevesinde özelleştirilmiştir. Doğalgazın yeni girdiği şehirlerde de dağıtımın özelleştirilmesi öngörülmektedir. Mevzuatın geliştirilmesine çalışılmaktadır. Ulusal doğalgaz pazarının %80'i serbestleştirilmiştir. Ancak, BOTAŞ arz alanındaki tekel konumunu korumaktadır.

Doğalgaz Piyasası Kanunu, BOTAŞ'ın mevcut sözleşmelerden kaynaklanan yükümlülüklerini ihaleler yoluyla diğer piyasa aktörlerine devretmesini öngörmektedir. Ancak, halen somut bir gelişme elde edilememiştir.

- Türkiye, Güneydoğu Avrupa'da bölgesel bir elektrik ve doğalgaz piyasası oluşturmayı amaçlayan Atina Memorandumu'nu Aralık 2003'te imzalamıştır.

- Hükümet etkili enerji kullanımına ilişkin olarak bir strateji yürürlüğe koymuştur. Yenilenebilir enerjiye, nükleer enerjiye ve katı yakıtlara ilişkin olarak gelişme kaydedilmemiştir.
- Arz güvenliği açısından, acil durum stok miktarının müktesebat ile uyumlaştırılması gerekmektedir.
- Elektrik sektörü için kabul edilen strateji belgesi yapısal sorunları çözmekte faydalı olacaktır. Yap-işlet-devret ve işletme hakkı devir sözleşmelerindeki garantili fiyatlar yasal çerçeveye uygun hale getirilmeli ve verilen yardımların sona ermesi için bir takvim hazırlanmalıdır. Elektrik sektöründeki firmaların mali disiplininin, yapılan devlet yardımlarının kaldırılması ve faturaların ödenmesinin sağlanması yoluyla artırılması gerekmektedir. Kamu tekelinin toptan satış pazarındaki hakim durumunun düzeltilmesi, sınır-ötesi ticaret engellerinin kaldırılması ve mevcut uzun dönemli satın alım anlaşmaları sorununun çözülmesi gerekmektedir. Güneydoğu Avrupa'da bir enerji topluluğu oluşturmak üzere piyasanın serbestleştirilmesine devam edilmelidir.
- Doğalgaz sektöründe, serbestleştirme artırılmalı, BOTAŞ tekel olmaktan çıkarılmalıdır. Çapraz yardımlar kaldırılmalıdır.
- Komşu ülkelerle doğalgaz, petrol ve elektrik bağlantılarının geliştirilmesi, Türkiye'nin transit ülke olarak AB açısından önemli bir rol oynamasını sağlayacaktır.
- EPDK'nın idari kapasitesi güçlendirilmelidir. EPDK özellikle TEİAŞ ve BOTAŞ'ın faaliyetlerini izlemelidir. Kömür sektörüne yapılan devlet desteğinin devlet yardımları müktesebatına uyumu sağlanmalıdır.
- Türkiye'nin etkili enerji kullanımı performansı ve yenilenebilir enerji kaynakları yetersizdir. Türkiye'nin enerjinin etkili kullanılması için mevcut potansiyelini değerlendirmesi gerekir, bu alandaki müktesebata uyum sağlanmalıdır. Yenilenebilir enerji konusunda da aynı tedbirler alınmalı ve bir yasa çıkarılmalıdır.
- Nükleer enerji alanında ise, Türkiye, uluslararası yükümlülüklerine de uygun şekilde, nükleer enerji kullanan üniversite, hastane ve muayenehane gibi yerlerde Euratom önlemlerinin uygulanmasını sağlamalıdır.
- Türkiye, her ne kadar müktesebat uyumunu sağlamak yönünde ilerleme kaydetmişse ve etkili uygulamayı hızlandırmaya gayret göstermişse de, uyum genel olarak sınırlı ve enerji politikasının farklı yönleri açısından değişkendir.

Bölüm 15: Sanayi Politikası[2][2]

- Sanayi stratejisi konusunda, bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Orta vadede sanayi politikasının genel bir çerçevesini çizen "Türkiye için Sanayi Politikası" çalışması kabul edilmiştir. Türkiye sanayi politikasının temel hedefi, artan global rekabetle başa çıkabilen ve dışarıya dönük, sürdürülebilir büyümenin sağlanabilmesi için rekabet ve verimliliğin artırılmasıdır. Türkiye çalışmanın uygulama raporunu Temmuz 2004'te sunmuştur.
- Yeniden yapılandırma ve özelleştirme konusunda, sınırlı bir ilerleme kaydedilmiştir. Kamu sektörü reformuna ilişkin olarak, hükümet tarafından KİT'lerde çalışmakta olan fazla sayıdaki personele dikkat çekilmiştir. Aralık 2003 tarihine itibariyle 25074 kamu sektörü çalışanı emekli olmuş veya diğer kamu kuruluşlarına aktarılmış durumdadır.
- 2003'te ortaya koyulan 1850 milyon €'luk bir özelleştirme hedefine rağmen özelleştirme 226 milyon € seviyesinde kalmıştır.
- Doğrudan yabancı yatırımlarla ilgili olarak, gerekli mevzuat çerçevesi oluşturulamamış ve raporlama döneminde DYY akışı düşük bir seviyede kalmıştır. İki yıl öncesinden teklif edilmesine karşın "Yatırım Danışma Konseyi"nin ilk toplantısı Mart 2004'te gerçekleştirilmiştir. Dünya Bankası'nın düzenlediği bu toplantılar, diğer ülkelerde de yabancı yatırımcılarla ulusal yöneticileri bir araya getirmektedir.
- Madencilikle ilgili bir yasa Mayıs 2004 tarihinde kabul edilmiştir. Yeni yasa, madencilik lisansına başvurulmasında bürokratik işlemleri kolaylaştırılmakta ve madencilik alanlarını coğrafi olarak genişletmektedir. (bkz. Bölüm 22-Çevre)
- Türk sanayi politikası büyük ölçüde AT sanayi politikasıyla uyumludur. Sanayi stratejisi politikasının kabul edilmesi olumlu bir adım olmasına rağmen kıyaslama (benchmarking) gibi bazı faaliyetlerde uygulama zayıf kalmaktadır.
- Doğrudan Yabancı Yatırımlar konusunda, bazı sektörlerde yabancı mülkiyetiyle ilgili halen önemli kısıtlamalar bulunmaktadır. Haziran 2003'te Türkiye'nin prosedürleri kolaylaştırma amaçlı

çerçeve bir DYY yasası çıkarmış olmasına rağmen kamu ihaleleri, vergilendirme, fikri mülkiyet hakları, anti-tröst politikaları, devlet yardımlarını izlenmesi ve devlet tekellerinin tasfiyesi alanlarındaki diğer mevzuatın uyumlaştırılması gerekmektedir. Ayrıca bu mevzuatın düzgün bir şekilde uygulanması, netliği, şeffaflığı ve yasal sistemdeki kesinlik yabancı yatırımın teşvik edilmesinde bürokratik prosedürlerin kolaylaştırılması kadar önem taşımaktadır.

- Hükümet ayrıca "Türkiye'de Yatırım Ortamının Geliştirilmesine Yönelik Reform Programı"nı başlatmıştır. Bu program altında kamu ve özel sektör temsilcilerinden oluşturulmuş olan 10 adet bakanlıklar arası teknik komite, yatırım ortamını etkileyen bazı mevzuat araçlarında önemli sayıda değişiklik teklif etmiştir. Bu çalışmanın hükümet tarafından takibi ve ulaşılan somut sonuçlar sınırlı olmuştur.
- Hükümetin, çerçeve mevzuatın kabul edilmesi yoluyla bağımsız düzenleyici kurumlar için tek bir örgütsel yapının oluşturulması çabaları bu tür kurumlara potansiyel siyasi müdahalelerde bulunulması konusunda endişe yaratmıştır.
- Türk çelik sanayii ulusal düzeyde ve işletme düzeyinde yapısal sorunlarla karşı karşıyadır. Türkiye'de uzun mamul üretimi iç pazar ihtiyacının iki katıdır. Ne var ki, yassı mamuller iç pazar talebinin yarısını ancak karşılamaktadır. Türkiye'de demir-çelik sektörü bu bakımdan dengesizlik arz etmektedir.
- AKÇT-Türkiye Serbest Ticaret Anlaşması altında Türk çelik sektörüne verilen desteğin geçiş süresi Ağustos 2001'de sona ermiştir. Türk makamları, Avrupa Birliği'ne, çelik sektörünün yeniden yapılanması ve sektöre kamu desteğinin sürebilmesi için geçiş süresinin uzatılması talebinde bulunmuştur. Buna bağlı olarak AB de Türk makamlarına, ulusal yeniden yapılanma planının yanı sıra yapılandırılacak olan tüm firmaların bireysel planlarını hazırlamaları şartını bildirmiştir. Bu konularda halen stratejik kararların alınması gerekmektedir. Bu bağlamda bağımsız bir devlet yardımları kurumunun kurulması gereklidir. (bkz. Bölüm 6-Rekabet Politikası)

Bölüm 16: Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler

- Son ilerleme raporundan bu yana, Türkiye AB KOBİ politikası yaklaşımını benimsemede bazı ilerlemeler kaydetmiştir.
- KOBİ politikası alanında, KOBİ Stratejisi ve Eylem Planı'nın Türk Hükümeti'nce Kasım 2003'te kabul edilmesini takiben bazı gelişmeler kaydedilmiştir. Orta-vadeli bir çalışma olan Strateji belgesi, Avrupa Küçük İşletmeler Şartı ve Çok Yıllı Girişim ve Girişimcilik Programı gibi AT girişim ve girişimcilik politikasına uyumda KOBİ'ler için genel bir çerçeve çizmektedir. Çalışma ayrıca stratejinin uygulanması için bir Eylem Planı da içermektedir.
- Temmuz 2004'te, Hükümet KOBİ Stratejisi ve Eylem Planı'nın izlenmesi ve değerlendirilmesi için bir Danışma Komitesi oluşturmuştur. Bununla birlikte bu danışma komitesine katılım kamu ve yarı kamu kuruluşlarıyla sınırlıdır ve özel sektör yeterince temsil edilmemektedir.
- İş ortamının kolaylaştırılması konusunda bazı gelişmeler kaydedilmiştir. KOSGEB ve TÜBİTAK gibi kurumların yeniden yapılandırılmasını takiben KOBİ destek mekanizmalarına başvuru prosedürleri önemli ölçüde kolaylaştırılmıştır.
- Türkiye, bilgi toplumu stratejisi, teknik altyapı ve bilgi güvenliği, eğitim ve insan kaynakları, mevzuat altyapısı, standartlar, e-Devlet ve e-ticaret hakkında bir çok eylem içeren"Türkiye e-Dönüşüm" projesini başlatmıştır. Tüm bu eylemlerin KOBİ'lerin ilgili alanlara girişini kolaylaştırması amaçlanmıştır.
- Türkiye'nin 2003 yılından bu yana katıldığı Çok Yıllı Girişim ve Girişimcilik Programı çerçevesinde KOBİ'leri AB konusunda bilgilendirmek üzere 9 adet Avrupa Bilgi Merkezi açılmıştır. Yenilik Aktarım Merkezleri ağı ise KOBİ'lerin teknoloji aktarımı ve AR-GE faaliyetlerinde katalizör görevi görecek olan iki merkezin de Türkiye'de açılmasıyla genişletilmiştir. Çok Yıllı Girişim ve Girişimcilik Programı ile Altıncı Çerçeve Program'ın web sitelerinin açılması Türkiye'de Topluluk programlarının hakkında bilgi erişimi ve şeffaflığı bakımımdan önem taşımaktadır.
- Müktesebat uyumu henüz gerçekleşmemiş KOBİ tanımına ilişkin olarak, herhangi bir gelişme kaydedilmemiştir. Türkiye Komisyon'un tavsiyeleri doğrultusunda KOBİ tanımını uyumlaştırmalıdır.
- Başvuru prosedürlerinin kolaylaştırılmasına rağmen şirket kurmanın bedeli ve dokümantasyon miktarı oldukça yüksektir. Türkiye, başta online hizmetler olmak üzere KOBİ'lere yönelik hizmetlerini geliştirmelidir.
- Genç girişimci teşvik ve girişimcilik danışmanlığı programları daha güçlü bir girişimcilik kültürünün toplumda yerleşmesi için olumlu gelişmelerdir.

- KOBİ'ler için iş ortamının daha da iyileştirilmesine ihtiyaç vardır. İç talebin artmasına karşılık istihdam ve yatırım alanında aynı oranda bir artış mevcut değildir. Bununla birlikte yüksek enerji fiyatları, sermaye eksikliği ve yüksek vergi oranları Türk KOBİ'leri için en önemli engeller olarak tanımlanabilir.
- KOSGEB'in KOBİ teşviklerini 8'den 38'e çıkarmasına rağmen bu destek mekanizmaları yalnızca imalat sektörünü kapsamaktadır. Bu teşviklerin dağıtım prosedürlerinin daha da şeffaflaştırılması gerekmektedir.
- Sosyal güvenlik ve teknoloji geliştirme merkezlerinde gerçekleştirilen AR-GE faaliyetlerinin vergi ödemeleri gibi bazı yükümlülüklerin muafiyeti veya azaltılması yenilikçi ve genç küçük işletmeler için olumlu gelişmelerdir. Vergiye ilişkin yeni enflasyonist hesaplama sistemi de KOBİ'ler için önemli gelişmeler arasındadır.
- Bununla birlikte, KOBİ'lerin krediye ulaşmalarında reel faiz oranlarının yüksekliği ve kısa vadeler ciddi kısıtlamalar oluşturmaktadır.
- Ayrıca, ticari yargının yetersiz oluşu da KOBİ'ler için önemli bir engel teşkil etmektedir.

Başlık 17: Bilim ve Araştırma

- Türkiye'nin Araştırma ve Teknolojik Gelişme Alanındaki AB Altıncı Çerçeve Program'a katılımı devam etmektedir.
- Mevcut rakamlar, araştırma ve geliştirmeye ayrılan kaynakların GSYH içindeki payının hâlâ çok düşük olduğunu (AB'nin 1/3'ü kadar) göstermektedir. Türkiye, araştırma ve geliştirmeye yönelik harcamalarını yükseltme ve özel sektör ile KOBİ'lerin araştırma ve teknoloji faaliyetlerindeki rolünü artırma doğrultusundaki çabalarını sürdürmelidir. Altıncı Çerçeve Program'dan daha fazla yararlanılması konusunda atılacak adımlar bu alanlardaki ilerlemeye katkıda bulunacaktır.
- 6.Çerçeve Program kapsamında şimdiye kadar yayımlanan çağrılara Türkiye'nin katılımı düşük kalmıştır. 6.Çerçeve Program'a Türkiye'nin katılımının hem kalite olarak hem de sayıca yükseltilmesi konusunda adımların atılması son derece önemlidir.
- Türk temsilciler 6.Çerçeve Program altındaki komite toplantılarına gözlemci olarak katılmaktadırlar.
- TÜBİTAK Kanunu'ndaki değişiklik neticesinde Başbakan'a TÜBİTAK başkanını ve bilim konseyi üyelerini ataması için geçici yetki veren yasal düzenleme Aralık 2003'te yürürlüğe girmiştir. Ana muhalefet partisi bu düzenleme kapsamındaki uygulamaların iptali için Anayasa Mahkemesi'ne başvurmuştur.
- TUBİTAK ve araştırma ve teknoloji geliştirme amaçlı enstitülerinin mal ve hizmet alımlarını düzenleyen kararname Hükümet tarafından onaylanmış ve Nisan 2004'te Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.
- Maliye Bakanlığı, Nisan 2004'te başta üniversiteler olmak üzere kamu kurumlarının 6. Çerçeve Program kapsamındaki AB fonlarını kullanırken karşılaştıkları mali sorunları ve muhasebe sorunlarını düzenleyen bir tüzük yayımlamıştır.
- TÜBİTAK doktorasını yeni tamamlamış olan genç araştırmacılar için destek programı olan "Kariyer Programı"nı uygulamayı sürdürmektedir. Ayrıca uluslararası bilimsel toplantılara, uluslararası bilimsel yayınlara ve 6. Çerçeve Program'a proje sunanlara verdiği mali desteği sürdürmektedir.
- Türkiye'nin 6. Çerçeve Program'a katılımını ve Ortak Araştırma Merkezi'nin yönetim kurulunda yer almasını takiben, Türk bilim adamları Ortak Araştırma Merkezi'nin araştırma imkanlarından yararlanmaya başlamıştır.
- Türkiye en fazla bilimsel yayın yapan ülkeler listesinde 39'uncu sıradan 25'inci sıraya yükselmiştir.

Başlık 18: Eğitim

- Geçen ilerleme raporundan bu yana bazı ilerlemeler kaydedilmiştir:
- Türkiye, Socrates, Leonardo ve Gençlik Programları'na katılıma ilişkin hazırlık tedbirlerini tamamlamıştır ve Nisan 2004'ten itibaren söz konusu programlara tam katılım sağlamıştır. Türk Ulusal Ajansı hem personel hem altyapı anlamında uygulama kapasitesini geliştirmiştir. Programın uygulanmasına ilişkin ilk deneyimler genel olarak tatmin edicidir.
- Göçmen işçilerin çocuklarının eğitimine ilişkin uygulanmakta olan bir kanun mevcuttur.

- Eğitim sisteminin reformu konusunda, özellikle Güneydoğu ve Doğu Anadolu'daki kız öğrencilerin okula kaydolmalarına ilişkin ilerleme çok etkileyicidir. Milli Eğitim Bakanlığı, Uluslararası Eğitim Standardı Sınıflandırması'nı temel alındığı standart müfredat programını kabul etmiştir.
- Mayıs 2004'te yapılan anayasa değişikliği ile Genel Kurmay'ın YÖK'e temsilci atama yetkisine son verilmiştir.
- İlk dönemin kazanımlarının sağlamlaştırılması ve Topluluk Programları'nın koordinasyonu ve idaresinde en yüksek standartların sağlanması için gayretlerin devamlılığı gerekmektedir.
- Türkiye, eğitim sisteminin reformu yönündeki gayretlerini devam ettirmelidir. Eğitime yapılan yatırımın GSMH'ye oranı halen AB ortalamasının altındadır. Okulu erken terk oranları yüksekliğini korumaktadır. Özellikle Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgelerinde olmak üzere, eğitimde cinsiyetler arasındaki eşitsizlik önemini korumaktadır.
- 1997 tarihli bir Kanun, engelli çocukların okul öncesi eğitimini zorunlu hale getirse de, söz konusu çocukların eğitime katılım oranı oldukça düşüktür.
- YÖK'ün merkezi yapısı, üniversitelerin yeterli akademik, idari ve mali özerkliğe sahip olmasını ve işgücü pazarına daha fazla yönelik olmasını engellemektedir. Üniversitelerin işgücü pazarına yönelik hale gelmeleri için, YÖK'ün eşgüdümü sağlayıcı rolü gözden geçirilmelidir. Türkiye ayrıca işgücü piyasası ve eğitim arasındaki bağları sıkılaştırmalıdır.
- Meslek okullarından mezun olanların yüksek öğretime erişimleri önündeki mevcut kısıtlamalar, meslek okullarına kayıt olanların sayısının düşmesine yol açmış ancak genel eğitime kayıt olanların sayısını yükseltmemiştir. Mesleki eğitim politikalarının tanımlanmasında sosyal ortakların ilgisi sınırlı olmaya devam etmektedir.
- Yaşam boyu öğrenime katılım çok düşüktür. Dolayısıyla, üniversite eğitimi dahil yaşam boyu öğrenimi zorlaştıran tüm engeller ortadan kaldırılmalıdır.

Başlık 19: Telekomünikasyon ve Bilgi Teknolojileri

- ● Son ilerleme Raporundan bu yana sınırlı düzeyde ilerleme kaydedilmiştir.
- Telekomünikasyon piyasaları 2004 yılı Ocak ayından itibaren ilke olarak yeni operatörlere açılmıştır. Piyasalara giriş için gerekli önlemler de bu dönemde alınmış ve önemli ilerleme kaydedilmiş olmasına karşın, yeni operatörlerin piyasaya girişlerine yönelik halen birtakım engeller bulunmaktadır. Numaralandırma, yerleştirme ve tesis paylaşımı başta olmak üzere uygulamaya ilişkin mevzuat kabul edilmiştir. Telekomünikasyon hizmetlerine ilişkin mevzuat Nisan 2004'te değiştirilmiştir.
- Sabit telefon piyasasının açılmasıyla birlikte, Telekomünikasyon Kurumu sabit hatlarda veri transferi için yedi lisans vermiştir.
- 2003 yılında (verilen ilave 10 lisans ile birlikte) piyasada 96 adet internet servis sağlayıcısı bulunmaktadır. Mobil hizmetlerden yararlanma oranı %39 oranında artmıştır. Toplam GSM pazarı 27,9 milyon kullanıcıya erişmiştir. Piyasaya giren son iki operatörün birleşmesine ilişkin bütçe Meclis tarafından Ocak 2004'te onaylanmış, birleşme Şubat 2004'te tamamlanmıştır. Yeni şirket piyasanın %15'ine sahiptir.
- Telekomünikasyon hizmetlerinin tam serbestleştirilmesiyle, telekomünikasyon hizmetlerinin yayılmasına olanak sağlaması ve özellikle internet protokolleri aracılığıyla uluslararası sesli telefon görüşmelerinde fiyatların düşmesi ve kalitenin artırması beklenmektedir. Telekomünikasyona ilişkin mevzuat çerçevesinin tamamlanması ve etkili uygulama için daha fazla çaba sarfedilmesi gerekmektedir. Kiralık hatlar, taşıyıcı seçimi gibi çeşitli temel alanlardaki uygulamaya yönelik mevzuat henüz mevcut değildir.
- Hükümetin sektöre yönelik düşük maliyet yaklaşımı benimsemesi halinde serbestleştirme önlemlerinin daha etkili olması beklenmektedir. Halen, sektörün idari giderleri dikkate alındığında, lisans ücretleri yüksektir ve mobil telefonda çok düzeyde yüksek ve ayrımcı vergi uygulanmaktadır.

- Sabit hatlarda, Türk Telekom 19 milyon aboneye hizmet etmektedir ve hizmetten yararlanma oranı %27'dir. İnternete erişim ve kablolu TV'den yararlanma oranı ise halen %8 ile çok düşük düzeydedir. Türkiye'de halen, sabit telefon ve uydu hizmetleri piyasası rekabete açılmış olmasına karşın fiilen Türk Telekom'un tekel egemenliği altındadır. Hizmet sağlayıcıların sayısının atmış olmasına karşın, geniş banda erişim sınırlı kalmaktadır.
- Özellikle lisans ve tarifelere ilişkin mevzuatın daha etkin olarak uygulanması, sektörde daha rekabetçi bir ortamın oluşması açısından önemlidir. Acil ambulans aramaları için Avrupa'da kullanılan tek numara olan "112" Türkiye'de sadece devlet hastaneleri ile sınırlıdır.

- İdari kapasiteye ilişkin olarak, Piyasanın tam olarak serbestleştirilmesinden sonra Telekomünikasyon Kurumu'nun rolü artacaktır. Bunun sonucunda, özellikle ekonomi ve düzenleyici mevzuat konusunda bilgili çok sayıda personele ihtiyaç olacaktır.
- Posta hizmetlerinin mevzuat ve kurumsal yapı açısından uyumlaştırılması için serbestleştirilmesine ilişkin kapsamlı bir programın kabul edilmesi gerekmektedir. Posta hizmetlerinde bağımsız ulusal bir kurumun kurulması gerekmektedir.
- Mevzuat çerçevesinin tamamlanması ve etkili bir şekilde uygulanabilmesi için daha fazla çaba gerekmektedir.

Bölüm 20: Kültür ve Görsel-İşitsel Politika

- Türkiye, geçen İlerleme Raporu'ndan bu yana görsel-işitsel politika alanında bazı ilerlemeler kaydetmiştir. Türk Vatandaşları tarafından Geleneksel Olarak Kullanılan Dillerde ve Lehçelerde Radyo ve Televizyon Yayınına ilişkin yeni bir tüzük Ocak 2004'te yürürlüğe girmiştir. Bu tüzük ile, daha önceden sadece TRT'nin sahip olduğu, Türkçe dışındaki diğer dillerde yayın yapma imkanı ülke çapında yayın yapan televizyon ve radyoları içine alacak şekilde genişletilmiştir. Ancak bu yayınlar sadece yetişkinlere yönelik haber, müzik ve kültür programlarını kapsamaktadır ve yayın süresi kısıtlıdır. Yerel ve bölgesel düzeyde yayın yapanlar ise diğer dillerde yayın yapma imkanına ancak, RTÜK yönetiminde gerçekleştirilecek olan ve Türkiye'nin tüm bölgelerinde yerel dillerin kullanımına ilişkin anketin tamamlanmasını takiben kavuşacaklardır.
- Radyo ve Televizyon İşletmelerinin Kurulması ve Yayınları hakkındaki yasa, tanım, yetki, milliyete bağlı ayrımcılık, Avrupalı ve bağımsız çalışmaların teşvik edilmesi, reklamcılık, yetişkin olmayanların korunması, radyo ve televizyon işletmelerinde yabancı sermayenin oranına ilişkin kısıtlamalar vb. konularda önemli sorunlar yaratmaya devam etmektedir.
- 10 yıl önce devlet televizyonu tekelini bırakan ve güçlü bir idare kurumu (RTÜK) kuran Basın Kanunu'na rağmen Türkiye'de hala istikrarlı, şeffaf ve etkili bir düzenleyici çerçeve yoktur.
- Türkiye'nin, görsel-işitsel politika alanındaki müktesebata uyumu sınırlı düzeydedir. Türk mevzuatının ve uygulamaların müktesebat ile uyumlu hale getirilmesine yönelik gayretler devam etmelidir.
- Kültür alanında, Türkiye'nin, Culture 2000 programına 2005 yılında katılmasına yönelik müzakereler devam etmektedir.

Başlık 21: Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu

- Son İlerleme Raporu'ndan bu yana, bölgesel politika ve yapısal araçların koordinasyonu alanında çok sınırlı bir gelişme kaydedilmiştir.
- Bölgesel örgütlenme alanında hiçbir gelişme kaydedilmemiştir. Yasal çerçevede, çevre (bkn. 22. Başlık- Çevre) ve mali kontrol (bkn. 28. Başlık- Mali Kontrol) alanlarında bazı ilerlemeler olmuştur.
- Kurumsal yapılanma ve bölgesel kalkınma ajanslarının oluşturulmasında, Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), bazı bölgelerde iller arası hizmet birlikleri oluşturarak, NUTS II türü bir yapılanma getirmiştir. Bu bölgesel idari yapılar, bölgesel kalkınma programlarının hayata geçirilmesinde il ve belediye yönetimlerinin işbirliği içinde çalışmasını sağlamaktadır. Topluluk fonlarıyla desteklenen bölgesel kalkınma projelerinin yürütüldüğü NUTS II bölgelerinde toplam dört hizmet birliği işlevsel vaziyettedir.
- Türkiye'nin taslak Ulusal Kalkınma Planı (2004-2006) Aralık 2003'de onaylanmış ve Komisyon'a sunulmuştur.
- Gözetim ve değerlendirmeyle ilgili olarak, Nisan 2004'de, Devlet Planlama Teşkilatı'nda yeni bir şube kurulmuştur.
- Yeni Kamu Mali İdaresi ve Kontrol Kanunu sayesinde, mali idare ve kontrol sisteminde gelişmeler gözlenmiştir.
- Her bir NUTS II bölgesinde, bir bölgesel istatistik ofisinin kurulması başta olmak üzere, bölgesel istatistik elde edilmesinde önemli gelişmeler olmuştur. Geçici NUTS sınıflandırması temel alınarak, Türkiye, bölgesel veriler için bir veritabanı oluşturmaya başlamıştır. (bkn. 12. Başlık-İstatistikler)
- Türkiye Yapısal ve Uyum Fonları yürütülmesinde gerekli çatı ve yapıyı oluşturmada kayda değer bir çaba sarf etmiştir. Hizmet birlikleri, bölgesel istatistik ofisleri ve bölgesel kalkınma ajanslarının kurulmasına ilişkin kanun taslağının hazırlanmasına rağmen, söz konusu kurumların uygulamada işlevsel hale gelmesi için daha çok çabaya ihtiyaç duyulmaktadır. Güneydoğu'da bir ofisi

olan Büyük Anadolu Projesi'nin geliştirilmesi için Ankara dışında kayda değer bir faaliyet göze çarpmamaktadır. Yöresel düzeydeki bölgesel kalkınma yapıları halen zayıftır. Türkiye, bu başlık altındaki müktesebatı uygulamak için gerekli kurum ve mekanizmaları oluşturmalıdır. Bölgesel politikayı uygulayabilmek için gerekli kapasite, merkezi ve yöresel düzeyde etkinleştirilmelidir. Bölgesel düzeyde, hizmet birlikleri yapısal fonları uygulamak için oluşturulan yapıların yerini tutamazlar. Hizmet birliklerinin, bölgesel programların uygulanmasındaki sorumluluk ve görevleri net bir şekilde belirlenmemiştir. Yapılar, yine de, mali idare ve kontrolün yanı sıra, gözetim ve değerlendirme yapacak şekilde düzenlenmelidir. Yapılar, 2003 İlerleme Raporu'nda da belirtildiği gibi, DPT ve bölgesel kalkınmayla ilgili bakanlıklar arasında, danışmanın ötesinde etkili bir koordinasyon yapabilecek şekilde oluşturulmalıdır. Programlama kapsamında, toplumun farklı kesitlerinin etkili katılımı temin edilmelidir (özel sektörün yanı sıra bölgesel, yerel, sosyal ve ekonomik ortaklar). Bölgelerin kalkınabilmesi için, yöresel her türlü plan, ulusal planla bütünlük içinde olmalıdır. Ulusal Kalkınma Planı, ekonomik ve sosyal bütünleşmenin sağlanması için, Topluluğun katılım öncesi yardımının idaresine yönelik önemli bir adım olmuştur. Fakat bu planın, yapısal fonların idaresi anlamında bir kalkınma planının gereklerini yerine getirebilmesi için daha çok çabaya ihtiyaç vardır.

- Genel olarak bu alandaki müktesebatın aktarılması gerekmemektedir. Yine de, Türkiye'nin AB bölgesel politikası ve yapısal araçların kullanımına ilişkin uyumda önemli adımlar atması gerekmektedir. Bölgesel politikanın hem yöresel hem de merkezi unsurlarıyla uygulanabilmesinde yeterli kapasiteye ulaşılabilmesi için önemli çabalar ortaya koyulması gerekmektedir. Bu politikalar için gerekli olan kurumlar oluşturulmalı ve kalifiye eleman ve mali imkan sağlanmalıdır.

Başlık 22: Çevre

- Çevre sorunlarının diğer politikalarla bütünleşmesine ilişkin olarak belirli bir ilerleme kaydedilmemiştir;
- Yatay mevzuat alanında, çevrenin diğer politikalar üzerindeki yarattığı etkinin değerlendirilmesine ilişkin ve bilgiye erişim hakkında bir tüzük kabul edilmiştir. Ancak, sınırötesi etkilerin değerlendirilmesi ve kamu görüşmelerine yönelik çalışmaların artması, ayrıca uygulamadaki aksaklıkların giderilmesi gerekmektedir. Türkiye, BM İklim Değişiklikleri Çerçeve Sözleşmesi'ni onaylamış, Kyoto Protokolü'nü henüz onaylamamıştır;
- Hava kalitesi konusunda benzin ve dizel yakıt kalitesini, yakıt ekonomisi hakkında tüketiciye yönelik bilgi erişimini ve yolcu otobüslerinin karbondioksit emisyonuna ilişkin yasalar kabul edilmiştir, benzin ve dizel yakıt kalitesine ilişkin bir bildiri Haziran 2004 tarihinde yasalaşmıştır; dizel ve sıkılaştırılmış benzin gazıyla çalışan motor emisyonlarına karşı tedbir önlemleri hakkındaki tüzük yeniden düzenlenmiştir; öte yandan, hava kalitesi izleme sürecinin güncellenmesi dahil bu alanda uygulamaya geçilmesi gerekmektedir;
- Atık yönetimi ile ilgili olarak Akdeniz bölgesinde, çöplerden ve tehlikeli atıkların sınırötesi dolaşımından kaynaklanan kirliliğin azaltılmasına ilişkin bir yasa kabul edilmiştir; atık ambalajlaması, inşaat ile yağ atıkları ve limanlarda atık toplama yönetimiyle akü ve akümülatörlere ilişkin bir mevzuat benimsenmiştir; ayrıca ulusal bir stratejinin ve atık yönetimi planının hazırlanması gerekmektedir;
- Su kalitesi açısından oldukça az ilerleme kaydedilmesine rağmen nitrata karşı su kaynaklarının korunmasına ilişkin bir tüzük kabul edilmiştir; su kaynakları yönetimi çerçeve yasası dahil uyarlama ve uygulama koşullarının sağlanması gerekmektedir;
- Doğanın korunması konusundaki ilerleme CİTES Sözleşmesi'nin uygulanmasına ilişkin Tüzüğü düzenlenmesiyle sınırlı kalmıştır; ayrıca doğanın korunması çerçeve yasası ile kuş ve habitat uygulama mevzuatının kabul edilmesi gerekmektedir. Doğa korunmasını ilgilendiren diğer alanların mevzuatının da dikkate alınması şarttır.
- Endüstriyel kirlilik ve risk yönetimi ile ilgili olarak herhangi bir gelişme kaydedilmemiştir;
- Genetik olarak yapısı değiştirilmiş organizmalar hakkında herhangi bir ilerleme mevcut değildir. Kimyasallar alanında, böcek ilacı ve benzer ürünlerin kullanımının ve pazarlanmasının yasaklanmasını öngören bir kararname kabul edilmiştir; test hayvanları yetiştirmek ve bilimsel çalışmalar yürütmek için laboratuvarların oluşturulması ve yönetiminin ve denetiminin sağlanmasına ilişkin bir tüzük hazırlanmıştır; uygulamada envanterlerin oluşturulması gibi önlemlerin alınması gerekmektedir;
- Çevresel gürültü hakkında herhangi bir ilerleme kaydedilmemiştir;
- Nükleer güvenlik ve radyasyondan korunma alanında radyoaktif maddelerin kullanımından ortaya çıkan atıklara ilişkin bir tüzük kabul edilmiştir (bkz Bölüm 14 – Enerji) ; uygulamanın güçlendirilmesi gerekmektedir;

- İdari kapasitenin güçlendirilmesine yönelik önlemler alınmıştır ancak bunlar yetersiz kalmaktadır. Çevre sorunlarına bilimsel destek sağlanması amacıyla özel bir komisyonun oluşturulmasına ilişkin bir tüzük kabul edilmiştir; halen gözlemlenen kurumlar arası yetki çatışmasının önüne geçilmesi için çaba gösterilmesi gerekmektedir; idare mekanizmanın, yerel idareler reformu doğrultusunda düzenlenmesi gerekmektedir.
- Kaydedilen gelişmelere rağmen, çevre alanında AB müktesebatına uyum derecesi oldukça düşüktür. Ayrıca uygulamadaki yetersizlik esas sorun olarak belirtilmektedir. Büyük çaplı yatırımların öngörülmesi gerekmektedir.

Başlık 23: Tüketicinin ve Kamu Sağlığının Korunması

- Son ilerleme raporundan bu yana, Tüketici Kanunu'nun ülke genelinde uygulanmasını sağlamak için önemli çabalar sarfedilmiştir.
- Tüketicinin korunması hakkında çerçeve kanununun ve 16 tüzüğün 2003 Haziran'ında kabul edilmesinden sonra uygulamaya geçilmiştir.
- Ürün güvenliği ile ilgili yeni AB direktifinin uyarlanması gerekmektedir.
- Sağlık Bakanlığı piyasa denetimi alanında; oyuncaklar, tıbbi aletler ve deterjanlar için denetim stratejisini hazırlamıştır. Bayındırlık ve İskan Bakanlığı ise inşaat malzemeleri alanında piyasa denetleme stratejisini hazırlamış ve uygulamaya koymuştur.
- Sanayi ve Ticaret Bakanlığı bünyesindeki Tüketicinin Korunması Genel Müdürlüğü'ne bağlı denetçiler 276 firmayı denetlemiş ve bunlardan 150'si hakkında idari takip başlatmıştır.
- Ürün güvenliği dışındaki tedbirler alanında, uygulamaya yeni mevzuat kapsamında devam edilmiştir. Her ne kadar tüketici örgütlerine yasal işlem başlatma hakkı verilmiş olsa da tam uyum henüz sağlanmamıştır. Mali hizmetlerin uzaktan satışı hakkında yeni AB direktifinin uyumlaştırılması gerekmektedir.
- Yeni kanunun en önemli düzenlemelerinden biri de, tüketici heyetlerine belirli bir meblağın altındaki vakalarda hukuken bağlayıcı karar verebilme yetkisinin verilmiş olmasıdır. 2003 yılında 931 tüketici heyetine 31.582 başvuru yapılmış, kararların %86'sı tüketiciler lehine sonuçlanmıştır.
- Dördüncü tüketici ihtisas mahkemesi Adana'da kurulmuştur. Tüketici heyeti üyeleri için 81 ilde eğitim seminerleri düzenlenmiştir. Tüketicileri bilinçlendirmek adına 34 radyo ve televizyon programı yapılmıştır. Reklam Kurulu izleme faaliyetlerine devam etmektedir. Bakılan 134 davada 2.3 milyon Euro tutarında idari para cezası tahsil edilmiştir.
- Tüketici Konseyi, yeni Kanun uyarınca Bakanlık tarafından tüketici örgütlerine sağlanacak mali desteği görüşmek üzere 2004 Mart'ında toplanmıştır. İlgili tüzüğü tamamlamak için tüketici örgütleri, üniversiteler, meslek odaları ve kamu kurumlarının temsilcilerinin katılımıyla bir çalışma grubunun oluşturulmasına karar verilmiştir.
- Kusurlu ürün sorumluluğuna ilişkin direktif, hizmetleri de içerecek şekilde uyarlanmıştır. Ancak, tam uyum henüz sağlanamamıştır. Türk mevzuatı halen tehlikeli ürünler konusundaki müktesebatla uyumlu değildir.
- Piyasa denetimi altyapısı oluşturulmuştur, ancak, etkili uygulama için idari yapının güçlendirilmesi ve yeniden yapılandırılması gerekmektedir. Türkiye'nin, RAPEX sistemine girme hazırlıklarını tamamlaması için TRAPEX sistemine girmesi teşvik edilmiştir. Türkiye'nin RAPEX'e dahil olmak için bilişim ağını güçlendirmesi gerekeceği öngörülmektedir.
- Tüketici örgütlerinin rolü güçlendirilmiştir.
- Müktesebat uyumu, tüketicinin korunmasının farklı yönleri açısından değişkenlik göstermektedir. Türkiye, etkili ve işler bir piyasa denetleme sistemini geliştirmeye devam etmelidir. Ürün sorumluluğu direktifi tam olarak uyarlanmalıdır. Türkiye, tüketici haklarının korunmasını, daha fazla tüketici ihtisas mahkemesi kurarak ve tüketici örgütleri ve tüketici heyetlerini güçlendirerek geliştirmeye çalışmalıdır.

Başlık 24: Adalet ve İçişleri Alanında İşbirliği

- Verilerin korunması alanında yeni ceza kanunu, kişisel verilerin amaç, dışı toplanması ve kullanılmasına yönelik cezalar öngörmüştür; yeni kanunun yürürlüğe girmesi beklenmektedir; Türkiye, 1981 tarihli Kişisel Verilerin Korunması konusundaki Avrupa Konseyi Sözleşmesi'ni halen onaylamamıştır; verilerin korunması için bağımsız bir denetleme makamının oluşturulması bu alanda kaydedilen en önemli gelişmelerden biri olarak kabul edilecektir;

- Vize alanında Türkiye'nin AB negatif vize listesine uyum çalışması, mevzuatını AB müktesebatına yakınlaştırmaktadır; AB pozitif vize listesinin uygulanması da, Temmuz 2004 tarihinde Brezilya'ya uygulanan vize rejimini ortadan kaldırmıştır; Schengen müktesebatında uyum çalışması sürdürülmektedir; Europal ve OLAF irtibat noktası olarak Mart 2004 tarihinde ulusal bir büro oluşturulmuştur; sahte belgelerin tanımlanması için konsolosluk hizmet kapasitesinin güçlendirilmesi gerekmektedir;
- Dış sınırlar konusunda, 2003 yılında kabul edilen Bütünleştirilmiş Sınır Yönetimi Stratejisi'ni uygulamak amacıyla, Ulusal Eylem Planı oluşturulmasına başlanmıştır; İçişleri Bakanlığı bünyesinde Bütünleştirilmiş Sınır Yönetimi Proje Genel Müdürlüğü oluşturulmasına ilişkin Haziran 2004 tarihinde bir karar alınmıştır; profesyonel sivil sınır koruma ekibine ihtiyaç duyulmaktadır;
- Yasadışı göç alanında 2003 yılında kabul edilen göç stratejisini uygulamaya koyacak olan Ulusal Eylem Planı çalışmalarına başlanmıştır; geri kabul anlaşması müzakerelerine henüz başlanmamıştır; Türkiye'nin üçüncü ülkelerle imzaladığı geri kabul anlaşmalarının hayata geçirilmesi beklenmektedir; AB ve Türkiye arasında Yasa Dışı Göçe İlişkin Ortak Eylem Programı'nın imzalanması gerekmektedir; Türkiye Bütün Göçmen İşçilerin ve Aile Mensuplarının Haklarının Korunmasına Dair BM Sözleşmesini Haziran 2004 onaylanmıştır; yasa dışı göçe karşı Ege ve Akdeniz sularının giriş noktalarında Sahil Güvenlik Komutası güçlenmiştir;
- İltica alanında, 2005 yılında kabul edilmesi öngörülen yeni mevzuatın getireceği "hızlandırılmış usule" ilişkin izlenecek adımların açıklığa kavuşturulması gerekmektedir; Türkiye'ye de mülteci sayısı azalmıştır; Türkiye'nin geri göndermeme ilkesini kabul etmiş olmasına rağmen, sınırda yakalanan yabancıların iltica başvurusunda bulunmalarının yasak olduğuna dair raporlar mevcuttur; 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi'ne ilişkin çekincenin kaldırılması gerekmektedir; Türkiye'nin kabul koşullarının iyileştirilmesi için çaba göstermesi gerekmektedir;
- Polis işbirliği ve örgütlü suçlarla mücadele alanında Türkiye, Sınırdışı Organize Suça karşı BM Sözleşmesi'ne (2000) ilişkin Protokolü onaylamıştır; Mayıs 2004 tarihinde Europol ile imzalanan işbirliği anlaşması kişisel verilerin alışverişini kapsamamaktadır; Türkiye, AB Suçların Önlenmesi Ağı'na gözlemci olarak katılmaktadır; Jandarma teşkilatında "İnsan Hakları için Eğitim Programı Modeli" benimsemiştir; AFİS'in (otomatik parmak izi soruşturma sistemi) yerleştirilmesine devam edilmektedir; cezai soruşturma metotlarının ve adli kapasitenin güçlendirilmesi gerekmektedir; yasa uygulayıcı birimler arasında işbirliğinin yetersizliği organize suçla etkin mücadeleyi etkilemektedir; Türkiye'nin organize suça karşı ulusal bir Strateji geliştirmesi gerekmektedir; insan kaçakçılığının önlenmesi alanında uygulama eksiktir; Türkiye'nin terörle mücadelede diğer ülkelere geniş çaplı destek sağlaması beklenmektedir; yolsuzluk ve sahtecilikle ilgili olarak uluslararası sözleşmelerin onaylanmasına rağmen, yasal ve idari açıdan halen önemli sorunlar mevcuttur; Türkiye'nin yolsuzluğa karşı bağımsız bir birimin ve yasanın oluşturması gerekmektedir; Türkiye'nin ulusal uyuşturucu işbirliği mekanizmasını güçlendirmesi beklenmektedir; Ulusal Uyuşturucu Stratejisi'nin gözden geçirilmesi gerekmektedir; Türkiye, Uyuşturucu ve Psikotrop Madde Kaçakçılığına Karşı BM Sözleşmesi'nin 17.Maddesini Uygulayan 1995 tarihli Deniz Yoluyla Kaçakçılık Hakkında Avrupa Konseyi Anlaşması'nı imzalamaya davet edilmektedir; Türkiye 2004 yılında BM Uyuşturucu ve Suç Ofisi'ne üye olmuştur; 1996 tarihli, Kara Paranın Aklanmasının Önlenmesine ilişkin Yasa'nın hızla gözden geçirilmesi gerekmektedir; gümrük işbirliğinde ajanslararası işbirliğinin güçlendirilmesi gerekmektedir; Türkiye, Hukuki ve Ticari Konularda Yabancı Ülkelerden Delil Sağlanması Hakkındaki Sözleşme'yi Ağustos 2004 tarihinde onaylamıştır; Temyiz Mahkemeleri'nin oluşturulması beklenmektedir;
- İnsan haklarına ilişkin gelişmeler Başlık B.1.3. _İnsan hakları ve azınlıkların korunması bölümünde yer almaktadır.
- Türkiye, adalet ve içişleri alanında AB müktesebatına uyum açısından ilerleme kaydetmiştir. Gelişmenin güçlendirilmesi gerektiren alanlar, yargı sistemi reformu, yolsuzlukla mücadele, yasadışı göç ve kaçakçılıkla mücadele ve 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi çerçevesinde bulunan çekincenin kaldırılması olarak belirlenmiştir. İlgili kurumlar arasından işbirliğinin güçlendirilmesi gerekmektedir.

Başlık 25: Gümrük Birliği

- Gümrüklere ilişkin genel uyum düzeyi yüksek seviyededir.
- Serbest bölgelere ilişkin, gümrük kodu dışında, halen uyum eksikliği bulunmaktadır. Ocak 2004'te kabul edilen vergi yasası serbest bölgelerde kurulan teşebbüslerin vergi denetimine ilişkin gelişme sağlamış olmakla birlikte, gümrük hükümlerinin tam olarak uygulanmasına ilişkin gümrük dışı yasal düzenlemelerin iyileştirilmesi gerekmektedir.

- Kaçakçılık ve korsan ürünlere ilişkin olarak kaydedilen ilerlemeye rağmen, fikri ve sınai mülkiyet haklarının korunmasına yönelik gümrük kurallarının uyumlaştırılması için çaba sarfedilmesi gerekmektedir.
- İdari kapasiteye ilişkin, ithalat, ihracat ve ulusal transit işlemlerinin bilgisayar ortamında gerçekleşmesini sağlayan sistem (BİLGE), gümrük işlemlerinin uygulanmasını geliştirmiştir ancak, sistem halen TARIC ve NCTS gibi AT sistemleri ile uyumlu değildir.

Başlık 26: Dış Ekonomik İlişkiler

- Ticaret politikası alanında, Türk Hükümeti 2004 yılının Ağustos ve Eylül aylarında Türk Genelleştirilmiş Tercihler Sisteminin AB Genelleştirilmiş Tercihler Sistemine uyumuna yönelik iki kararname kabul etmiştir. Bu, müktesebatın kabulü konusunda son derece önemli bir adımdır. Ancak işçi haklarının korunması ve ilaçlara ilişkin özel düzenlemeler nedeniyle AB sistemi ile bazı farklılık bulunmaktadır.
- Esas olarak, gümrük birliğinin kuruluşuyla ilgili Ortaklık Konseyi Kararı'nda belirtilen yükümlülükler sonucunda Türkiye'nin dış ticaret politikası AB ile büyük ölçüde uyumludur.
- Türkiye'nin GATS taahhütlerinin, katılım sonucu kesinleşecek AB yükümlülükleriyle birleştirileceği göz önünde bulundurulması, bu kapsamda Türkiye ile AB arasında GATS ve Doha Kalkınma Gündemi konusundaki koordinasyonun ve işbirliğinin daha da geliştirilmesi gerekmektedir.
- Üçüncü ülkelerle ikili anlaşmalar alanında, Türkiye Fas ile Nisan 2004'te, Filistin Yönetimi ile de Temmuz 2004'te STA imzalamıştır. Türkiye'nin Mısır, Ürdün, Suriye ve Tunus ile yürüttüğü müzakereler henüz tamamlanmamıştır. Ayrıca Türkiye Cezayir, Meksika ve Güney Afrika ile serbest ticaret görüşmelerini başlatmak için girişimde bulunmuş ancak henüz bu ülkelerden olumlu yanıt alamamıştır.
- Türkiye'nin AB ile STA imzalamış diğer üçüncü ülkelerle de serbest ticaret müzakerelerine başlaması gerekmektedir. Ancak bazı durumlarda Türkiye'nin tüm çabalarına rağmen müzakereler başlamamaktadır. Türkiye'nin bu alanda karşılaştığı zorluklar bilinmektedir.
- AB'nin Mayıs 2004'teki genişlemesi sonucunda 8 yeni üye ülke (Macaristan, Letonya, Litvanya, Estonya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Slovenya ve Polonya) ile varolan STA'ların uygulanması durdurulmuştur.
- Şirketlere orta ve uzun vadeli ihracat kredisi verilmesi konusunda herhangi bir ilerleme sağlanmamıştır.
- Çifte kullanımlı mallar konusunda, Aralık 2003'te kitle imha silahlarının üretilmesinde kullanılabilecek ürünlerin ihracı için ex ante izin sistemini açıklayan bir bildiri yayımlanmıştır. Türkiye çifte kullanımlı malların ihracında istisna içermeyen kapsayıcı bir yaklaşım ("catch-all" ilkesi) uygulamaya başlamıştır.
- Çifte kullanımlı mallar alanında, yapılan son düzenlemelere göre kitle imha silahlarının yapımında kullanılabilecek malların ihracatında Dış Ticaret Müsteşarlığı'ndan izin alınması gerekmektedir. Bu ex ante izin sistemi Wassenaar Listesi ya da Avusturyalı Grup Kimyasal Bildiri Listesi'nde yer almayan mallara uygulanacaktır.
- Kalkınma yardımı ve insani yardım konusunda, Türkiye'nin verdiği resmi yardım son dört yıl içerisinde giderek azalmıştır. Türkiye tarafından verilen resmi yardımından en fazla Orta Asya ülkeleri, Kuzey Kıbrıs, Rusya Federasyonu ve Ukrayna yararlanmaktadır.
- Türkiye'nin gümrük hizmetlerine ilişkin idari kapasitesi konusu Gümrük Birliği bölümünde ele alınmıştır (bkz. ayrıca Başlık 25 – Gümrük Birliği).

Başlık 27: Ortak Dış ve Güvenlik Politikası

- Türkiye, son İlerleme Raporu'ndan bu yana dış ve güvenlik politikalarını AB ile aynı çizgide sürdürmeye devam etmiş ve katılım stratejisi çerçevesinde Birlik ile kurulmuş olan siyasi diyaloğunu geliştirmiştir. Türkiye uluslararası sorunlarda etkin çok taraflılığı ile ODGP içinde yer alma ilgisini sürdürdüğünü göstermiş, Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP) görüşmelerinde de AB+5 formatında AB ile birlikte yer almıştır. Bununla beraber, tüm ilgili toplantılara da katılım sağlamıştır.
- Geçen yıl olduğu gibi Türkiye; AB yaptırımları, kısıtlayıcı önlemleri, beyan, bildiri ve diplomatik girişimleri çizgisinde yer alarak Birlik ile ortak görüşlerin geliştirilmesine katkıda bulunmuştur. Bu doğrultuda Türkiye, AB'nin İran hükümetine yönelik çağrısına katılarak İran'ın IAEA çerçevesindeki Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması ve Nükleer Koruma Önlemleri Antlaşması şartlarının acilen yerine getirmesini talep etmiştir. Türkiye, Barselona Süreci'ne katılımına paralel olarak iyi komşuluk ilişkileri ve siyasi istikrarın desteklenmesi, insan hakları sorunlarının çözümlenmesi ve demokratik girişimlerin desteklenmesi konularında katkılarda bulunmuştur.

- Berlin 2003 ek-antlaşması ile AB ile NATO arasında kriz yönetimine ilişkin işbirliğinin başlamasından bu yana Türkiye, AGSP'nin gelişimine ve AGSP'nin Balkanlardaki kriz çözme faaliyetlerine katkı sağlamıştır. Türkiye hem Bosna-Hersek hem de Makedonya'daki AB polis gücüne destek vermiştir. Türkiye, uluslararası barışın korunması konusunda potansiyeli olan bir ülkedir. Uzun zamandır Birleşmiş Milletler şemsiyesi altında barış ve güvenliğin korunması için çalışan Türkiye, 2003 yılında Kosova ve Afganistan'dakiler de dahil olmak üzere toplam 7 barış gücü operasyonunda yer almıştır. Bölgesinde istikrar ve güvenliğin sağlanmasında önemli bir aktör olan Türkiye, Karadeniz Ülkeleri Konseyi'nde yer almış, Temmuz 2003'den itibaren iki yıllığına Güneydoğu Avrupa Barış Gücü'nün komutanlığını üstlenmiştir. Türkiye ayrıca Güneydoğu Avrupa İşbirliği Süreci (SEECP) ve Güneydoğu Çok Uluslu Barış Gücü'nün (MPFSEE) oluşturulmasında da öncü rol oynamıştır.
- Yunanistan ile ilişkiler iyi yönde gelişmeye devam etmiştir. 16 yıl sonra ilk kez bir Türk Başbakanı Yunanistan'ı ziyaret etmiş, ayrıca bu dönemde iki taraflı 25 anlaşma imzalanmıştır.
- Ortadoğu'da barış ve istikrarın sağlanması yönünde aktif rolünü sürdüren Türkiye Filistin'e ekonomik ve insani yardım yapacağını açıklamıştır.
- Haziran 2004'de yapılan G-8 zirvesinde Türkiye demokratik ortak olarak yer almıştır. Demokrasi Destek Diyaloğu'nda İtalya ve Yemen ile birlikte eş başkanlığı üstlenmiştir.
- İran ve Suriye ile terör karşıtı bölgesel işbirliği geliştirilmiş, 50 yıl sonra Suriyeli bir bakan Türkiye'yi ziyaret etmiş ve ticaret, ekonomi, turizm, hava ve deniz yolu alanlarında anlaşmalar imzalanmıştır.
- Ermenistan ile sınırlar halen kapalı olup, bölge halkının sınırların yeniden açılması yönünde bir istek içinde olduğu görülmektedir. Türkiye bölgesel istikrarın sağlanmasına ilişkin tecrübelerinin verdiği kabiliyetle Gürcistan ve Acaristan'daki gelişmeler karşısındaki duruşuyla önemli katkıda bulunmuştur.
- Türkiye, teröre karşı uluslararası işbirliğinde önemli rol oynamıştır. Pakistan ile Haziran 2004'de, Suriye, Özbekistan ve İsrail ile Aralık 2004'de terör karşıtı antlaşmalar, Moğolistan ile de güvenlik ve işbirliği anlaşması imzalanmıştır.
- Türkiye, henüz Uluslararası Ceza Mahkemesi Antlaşması'nı imzalamamıştır.
- Türkiye 1997'den bu yana Irak'da konuşlanan askeri gözlemcilerini Temmuz 2004'de geri çekmiştir.
- Türkiye, Afganistan'ın yeniden yapılanmasına katkıda bulunmak için oluşturulan Bonn sürecine katılmaktadır. ISAF güçlerinde yer alan 256 askeri personel ve 3 helikopterle beraber eski bir Türk Dışişleri Bakanı NATO Genel Sekreterliği'nin sivil temsilciliğini yapmaktadır. Türkiye, Afganistan'daki yeniden yapılanma çerçevesinde eğitim, sağlık ve tarım alanlarındaki projeler için toplam 5 milyon dolar harcamıştır.
- Türkiye 31. Dışişleri Bakanları İslam Konferansı'na ev sahipliği yapmış ve bir Türk, İKÖ Genel Sekreterliği'ne seçilmiştir.
- Türkiye AGSP ile yeterli ölçüde uyum içinde olmakla birlikte, diğer aday ülkelere göre daha az sayıda AB deklarasyonuna katılım sağlamaktadır. Türkiye, komşuları ve Müslüman ülkelerle olan ilişkilerinde, özellikle kendisi için hayati önemi olan dış politika ve güvenlik konularında AB çizgisinde olmakta bazen tereddüt göstermektedir. Aynı durum 2003 BM oylamalarında da görülmüştür. Geniş ölçüde AB ile birlikte hareket eden Türkiye özellikle Orta Doğu ve insan hakları alanlarında AB'den ayrı hareket etmiştir.
- Türkiye bölgesinde (Balkanlar, Kafkasya, Akdeniz ve Orta Doğu) istikrar ve güvenliğin sağlanması bakımından önemli bir aktördür.
- Sonuçta genel olarak Türk dış politikası AB ile aynı çizgide olmaya devam etmiştir. Türkiye Birliğin gelişen dış ve güvenlik politikalarına uyum ve idari yapıların geliştirilmesinde daha fazla çaba sarfetmelidir. Türkiye ulusal politika ve uygulamalarını AB ortak politikalarına uyumlu hale getirmeli ve uluslararası arenada Birlik çıkarlarını korumalıdır. Bölgesinde istikrar ve güvenliğin sağlanması için çalışmaya devam etmeli, bu bakımdan komşularıyla ilişkilerini geliştirmeli ve sağlamlaştırmalıdır.

Başlık 28: Mali Kontrol

- Kamu iç mali kontrolü ile ilgili olarak, Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nun Aralık 2003'te kabulüyle önemli ilerleme kaydedilmiştir. Ancak Kanun 2007 yılında son bulacak geçiş dönemi içerisinde aşamalı olarak yürürlüğe girmektedir.
- Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile bütçe dışı fonların ortadan kaldırıldığı, tüm gelir, gider, aktif ve pasifleri tek bir ulusal bütçede birleştirildiği modern bir kamu maliyesi sistemi oluşturulması öngörülmüştür. Mali yönetim ve kontrolde, merkezi sistemden merkezi olmayan sisteme

geçişi öngören kanun, kamu harcamalarının gerekçelerinin bildirilmesini kapsamakta ve muhasebe standartlarını uluslararası standartlarla uyumlu hale getirmeyi amaçlamaktadır.

- Türkiye'nin kamu yönetimi ve kontrol yapısı ile AB ülkelerindeki uygulamalar arasında farklılıklar mevcuttur. Özellikle bakanlıklar arasındaki koordinasyon konusunda eksiklikler göze çarpmaktadır. Mali yönetim sistemindeki dönüşümün daha etkin olabilmesi için Devlet Planlama Teşkilatı, Hazine Müsteşarlığı ve Maliye Bakanlığı arasındaki koordinasyonun etkili bir şekilde sürdürülmesi gerekmektedir.
- Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu bağımsız bir iç denetimin sağlanabilmesi için merkezi bir uyumlaştırma birimi olarak faaliyet göstermesi planlanan iç denetim koordinasyon kurulunun oluşturulmasını öngörmektedir. Ancak söz konusu kurul henüz oluşturulmamıştır. İç denetim, mali yönetim ve kontrole ilişkin kılavuzların, bir iç denetim tüzüğünün ve etik kurallarının oluşturulması gerekmektedir.
- Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile dış denetim alanında da önemli gelişme kaydedilmiştir. Kanun ile birlikte Maliye Bakanlığı ve Sayıştay'ın denetim alanındaki sorumlulukları birbirinden kesin bir şekilde ayrılmıştır. Mayıs 2004'te gerçekleştirilen Anayasa değişikliği ile askeri amaçlarla alınan kamu mülkünün denetiminde uygulanmakta olan gizlilik ilkesine son verilmiştir.
- Kanun dış denetimin uluslararası denetim standartları ile uyumunu artıracak maddeler içermektedir. Kanun, tüm kamu kurumlarının uluslararası standartlara göre mali, performans ve uygunluk denetimlerinin yapılması konusunda Sayıştay'a yetki vermektedir. Aynı zamanda Sayıştay'ın ex ante kontrol fonksiyonunu da aşamalı olarak ortadan kaldırmaktadır. Ancak bu durumda Sayıştay'ın hukuki temelinde değişikliğe gidilmesini gerekmektedir.
- Katılım öncesi fonların ve gelecekteki yapısal faaliyet harcamalarının yönetimi alanında, Türkiye merkezi olmayan yapılanmayı oluşturmuş ve bu yapı AB fonlarını yönetecek birimlerin Ekim 2003 ve Haziran 2004'te akredite edilmesiyle işler hale gelmiştir.
- Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile Avrupa Topluluğu'nun mali çıkarlarının korunması konusunda da adım atılmıştır. Ancak bu girişimlerin güçlendirilmesi için yolsuzluğa karşı koordinasyon birimi oluşturulmalıdır. Söz konusu birimin görevi katılım öncesi yardımların kullanımı sırasında ortaya çıkabilecek usulsüzlük ya da yolsuzluk şüphelerini incelemek ve bunları Komisyon'a bildirmektir.
- Euro sahtekarlığı ile mücadele konusunda ilerleme kaydedilememiştir.

Başlık 29: Mali ve Bütçesel Hükümler

- Bu alandaki müktesebat doğrudan bağlayıcıdır ve iç hukuka aktarılması gerekmemektedir.
- Aralık 2003'ten bu yana Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nun kabulü ile ulusal bütçe hazırlanması ve uygulanması alanında önemli ilerleme kaydedilmiştir. Söz konusu kanun ile, bütün kamu harcama merkezlerinin gelir, harcama, varlıklar ve borçlar kalemlerinin bir başlık altında toplanması ve fazla bütçe fonlarının aşamalı olarak kaldırılması öngörülmektedir.
- Öz Kaynaklar sisteminin uygulamasına ilişkin olarak bir ilerleme kaydedilmemiştir.
- Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile farklı bakanlıkların bünyesinde olan mali yönetimin bölünmüşlüğünün azaltılması amaçlanmaktadır. Kanun, mali yönetimin bütünleşmesini sağlamakla birlikte üç farklı bakanlığa bağlı sistemin sürdürülmesini öngörmektedir. Bu nedenle, bu bütünleşmenin uygulamada mümkün olup olamayacağının gözlemlenmesi gerekmektedir.
- Diğer yandan, kanun daha gelişmiş bir sistemin kabulünü öngörmektedir. Bu sistem bakanlıklar ve harcama kuruluşlarına daha fazla yetki vermekte ve bütçenin hazırlanması ile uygulaması aşamalarına katılmalarını desteklemektedir. Genel olarak, yeni uygulanan yapı ve rollerin açık olarak belirlenmesi kamu maliyesinin şeffaflığını sağlamaktadır. Kanun bütçe uygulamasındaki bölünmüşlüğü azaltmaktadır.
- Mali sistemin iyileştirilmesi amacıyla Türkiye Aralık 2003'te bütün kamu kurumları için ortak muhasebe ve raporlama sistemi temeli öngören, Genel Kamu Maliyesine ilişkin bir tüzük kabul etmiştir. Hükümet birimleri bütçelerini 2003 Mali yılı Analitik Bütçe Sınıflandırmasına ilişkin yayınlanan sirküler doğrultusunda elektronik olarak yayınlamışlardır. Bu olumlu gelişmelere karşın, uygulamaların yerel yönetimler, sosyal güvenlik kurumları ve diğer özel bütçeli kurumalara da yaygınlaştırılması gerekmektedir. Diğer yandan Türkiye, İç Kontrol gibi Kamu Yönetimi ve Kontrol Kanununda belirtilen birtakım yeni idari yapıları da kurmaya başlamıştır. Bu yapıların etkin işlemesi için personelin gerekli eğitime tabi tutulması ve uygulamaya ilişkin mevzuatın vakit kaybetmeden çıkarılması gerekmektedir.

- Öz kaynaklar sistemine ilişkin olarak, bu sistemin uygulanması için gerekli kurumlar mevcuttur ve gümrük vergilerinin toplanması, Gayrisafi Yurtiçi Gelir ve KDV kaynaklı hesaplamaklar ve KDV tahsilat sistemi gibi ilgili faaliyetler yürütülmektedir. KDV ve GSYİG kaynaklarının uygun olarak hesaplanması için ilave önlemler ve kapasite oluşturulması gerekmektedir. Bu kapsamda, Türkiye, AB standartları doğrultusunda yeni bir istatistik kanunu kabul etmeli, makro ekonomiye ilişkin istatistik sistemini müktesebat ile uyumlu hale getirmelidir. Öz kaynaklar sistemiyle ilgili olarak bir koordinasyon birimi kurulması gerekmektedir.
- Türk gümrük mevzuatı AB'nin geleneksel öz kaynaklar sistemine göre düzenlenmiş 1999 yılı müktesebatıyla uyumludur ancak, mevzuatın uyumlaştırılması ve uygulanmasına ilişkin olarak daha fazla çaba sarf edilmesi gerekmektedir. AB'nin gelecekteki öz kaynaklar sistemine ilişkin olarak Türkiye KDV ve gümrük vergilerinde kaçakçılıkla mücadele araçlarını güçlendirmelidir.
- Bu alandaki müktesebatın aktarılması gerekmemektedir. Ancak, istatistiğe ilişkin mevzuatın kabul edilmesi ve vergi idaresinin yeniden yapılandırılması gibi mevzuata ve uygulamaya ilişkin çalışmaların gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

---

[1] Bu bölümde yer alan Komisyon değerlendirmelerinin önemli kısımları özetlenmiş, eksiklik olarak sıralanan hususlar vurgulanmıştır. Özet yapılırken AB görüşünün daha net ortaya koyulabilmesi için Komisyon'un ifadelerine sadık kalınmıştır.
[2] Sanayi politikasındaki gelişmeler KOBİ politikasını da içerecek şekilde bir bütün olarak girişimcilik politikası kapsamında değerlendirilmelidir. *(bkz. Bölüm 16: Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler)*